

**Stichting
Pensioenfonds
Forbo**

Stichting Pensioenfonds Forbo
Industrieweg 12, 1566 JP Assendelft
Postbus 13, 1560 AA Krommenie
Telefoon: 075 - 647 72 17
www.pensioenfondsforbo.nl

Ingeschreven in het Handelsregister van de
Kamer van Koophandel onder nummer 41231178

**Verslag over het boekjaar
1-1-2018 t/m 31-12-2018**

Inhoud

	Pagina
Bestuur en organisatie	5
Voorwoord	
Algemeen	7
Beleggingsadviescommissie	7
Communicatiecommissie	7
Meerjarenoverzicht	9
Verslag van het bestuur	
Het pensioenfonds	11
Missie, visie en strategie	12
Financiële positie van Pensioenfonds Forbo	16
Pensioenregeling 2018	20
Communicatie	21
Beleggingen	24
Actuariële analyse resultaat	27
Uitvoeringskosten	28
Governance	30
Uitbestedingsbeleid	35
Risicomanagement	38
Verslag van de visitatiecommissie	
Samenvatting voor het jaarverslag	51
Reactie van het bestuur	55
Verslag van het verantwoordingsorgaan	
Verslag van het Verantwoordingsorgaan over 2018	57
Reactie van het bestuur	58
Verslag van de Compliance officer	
Inleiding	59
Rapportage 2018	59
Reactie van het bestuur	60
Vooruitblik 2019	61

Pagina

Jaarrekening

Balans per 31 december	64
Staat van baten en lasten	66
Kasstroomoverzicht	68
Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	69
Toelichting op de balans per 31 december	74
Toelichting op de staat van baten en lasten	81
Resultaatbestemming	86
Risicoparagraaf	87

Overige gegevens

Statutaire bepalingen omtrent de resultaatbestemming	99
Actuariële verklaring	99
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	101

Bijlagen

Overzicht belegd vermogen	109
Begrippenlijst	111

Bestuur en organisatie

Bestuur

<i>Benoemd door de werkgever</i>	<i>Functie</i>	<i>Lid vanaf</i>	<i>Einde zittingsduur</i>
H. Mak	voorzitter	01-01-2015	Onbepaald
Mw. D. Uitvlugt-Manné	secretaris	07-02-2012	Onbepaald
M.A. Bults	bestuurslid	01-03-2009	Onbepaald
G.T.J. Evers	bestuurslid	01-01-2016	Onbepaald
<i>Benoemd uit de pensioengerechtigden en de werknemers</i>			
G.J.F. Mol	vicevoorzitter/ penningmeester	18-04-2003	18-04-2021
A.D. Keetlaer	bestuurslid	01-01-2007	01-01-2020
F.A. Heil	aspirant-bestuurslid	vanaf 01-11-2018	
S. Stieltjes	aspirant-bestuurslid	vanaf 11-07-2017	

Dagelijks bestuur

H. Mak	voorzitter
A.D. Keetlaer	lid
G.J.F. Mol	lid
Mw. D. Uitvlugt-Manné	lid

Beleggingsadviescommissie

A.D. Keetlaer	voorzitter
M.A. Bults	lid
H. Mak	lid (tot 31-12-2018)
S. Verschuren	lid (externe deskundige)

Communicatiecommissie

Mw. D. Uitvlugt-Manné	voorzitter
G.T.J. Evers	lid
S. Stieltjes	aspirant-lid (vanaf 11-07-2017)

Risicomanagementcommissie

Mw. D. Uitvlugt-Manné	voorzitter
Mw. W. Rijkhoff-Jonker	lid
S. Verschuren	toehoorder

Visitatiecommissie

J.G. Oostdam	voorzitter
J. van Dulst	lid
Mw. S.B.P. Smit- Bos	lid

Verantwoordingsorgaan

T.W. Breeuwer	voorzitter (namens deelnemers)
Mw. A. Pijnacker-Huiberts	secretaris (namens deelnemers)
E. van der Weide	lid (namens deelnemers)
Ph. de Boer	lid (namens werkgever)
B. Venema	lid (namens pensioengerechtigden)
H. Ellens	lid (namens pensioengerechtigden)
L. van den Ing	aspirant-lid

Compliance officer

M. Erwich	tot 31-01-2019
Mw. W. Rijkhoff-Jonker	vanaf 01-02-2019

Aangesloten ondernemingen

Forbo Flooring BV
Forbo-Novilon BV
Forbo Eurocol Nederland BV

Organisatie

Waarmerkend actuaris	Triple A Risk Finance, J.J.M. Tol
Adviserend actuaris	Willis Towers Watson, R.T. Schilder
Accountant	EY Accountants, P. Dirks
Administrateur	AZL
Vermogensbeheer	Mn
Advisering vermogensbeheer	Mn
Internetsite	www.pensioenfondsforbo.nl

Voorwoord

Voor u ligt het verslag over het boekjaar 2018 (hierna: het verslagjaar) van Stichting Pensioenfonds Forbo (hierna Pensioenfonds Forbo of SPF).

De belangrijkste zaken in 2018 voor Pensioenfonds Forbo waren:

Algemeen

- Gevolgen van de financiële situatie (lage rente) voor het pensioenfonds
- Bestuursbezetting
- Managementevaluatie
- Toekomststudie
- Wetswijzigingen en gevolgen voor ons fonds
- Uitwerking IORP-II wetgeving en IRM-beleid
- Conversie rechten naar pensioenleeftijd 68
- Onderzoeken DNB
- Evaluatie uitbesteding en dienstverlening
- Tendertraject uitbesteding pensioenadministratie
- Update ABTN en bijlagen
- Evenwichtigheid premiedekkingsgraad

Beleggingsadviescommissie

- Bezetting Beleggingsadviescommissie
- Onderhandse Leningen
- Nieuwe benaderingswijze beleggingsportefeuille
- Wijzigingen in de beleggingsportefeuille
- Kennis van Vermogensbeheer

Communicatiecommissie

- Gevolgen IORP-II wetgeving
- Effectiviteitsmeting communicatiemiddelen
- Communicatieplan 2019

In het vervolg van dit bestuursverslag leest u hier meer over.

Meerjarenoverzicht

	2018	2017	2016	2015	2014
Aantallen					
Actieve deelnemers	1.084	1.063	1.029	999	1.008
Gewezen deelnemers	666	638	631	627	616
Pensioengerechtigden	828	838	839	864	869
Totaal	2.578	2.539	2.499	2.490	2.493
Financiële gegevens (in duizenden euro)					
Beleggingen voor risico pensioenfonds					
Belegd vermogen ¹⁾	406.722	411.347	395.747	350.466	362.027
Beleggingsopbrengsten	-6.221	14.641	41.838	1.319	65.291
Rendement op basis van total return	-1,5%	3,8%	12,2%	0,2%	23,9%
Vermogen inclusief bestemmingsreserve	404.796	408.181	399.125	354.760	351.119
Vermogen exclusief bestemmingsreserve	399.943	403.328	394.272	349.907	347.119
Technische voorzieningen	391.254	372.760	383.247	345.568	320.119
Reserves					
Algemene reserve	8.689	30.568	11.025	4.339	27.000
Bestemmingsreserve	4.853	4.853	4.853	4.853	4.000
Voorzieningen					
Totaal technische voorzieningen	391.137	372.635	375.292	337.914	312.547
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	117	125	134	167	190
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	0	0 ²⁾	7.821	7.487	7.382
Totaal voorzieningen	391.254	372.760	383.247	345.568	320.119
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	10.652	9.836	9.345	9.175	9.296

1) Exclusief lopende interest en inclusief saldo depotbanken.

2) Op 29 december 2017 heeft er een collectieve waardeoverdracht plaatsgevonden van ABN AMRO Pensioenservices naar ABN AMRO Pensioenen Premiepensioeninstelling (PPI). Dit betekent dat het pensioenfonds ultimo 2017 niet langer (juridisch dan wel economisch) eigenaar is van de betreffende beleggingen.

	2018	2017	2016	2015	2014
Pensioenuitkeringen	7.415	6.972	6.980	7.156	7.206
Dekkingsgraad					
Aanwezige dekkingsgraad	102,2%	108,2%	102,9%	101,3%	108,4%
Beleidsdekkingsgraad	107,0%	107,0%	98,5%	104,2%	-
Vereiste FTK (o.b.v. de feitelijke beleggingsmix)	118,4%	120,6%	120,2%	120,9%	112,6%
Vereiste FTK (o.b.v. de strategische beleggingsmix)	117,8%	119,2%	119,1%	120,3%	112,7%
Minimaal vereist eigen vermogen	104,2%	104,1%	104,1%	104,1%	104,1%

Verslag van het bestuur

Het pensioenfonds

Inleiding

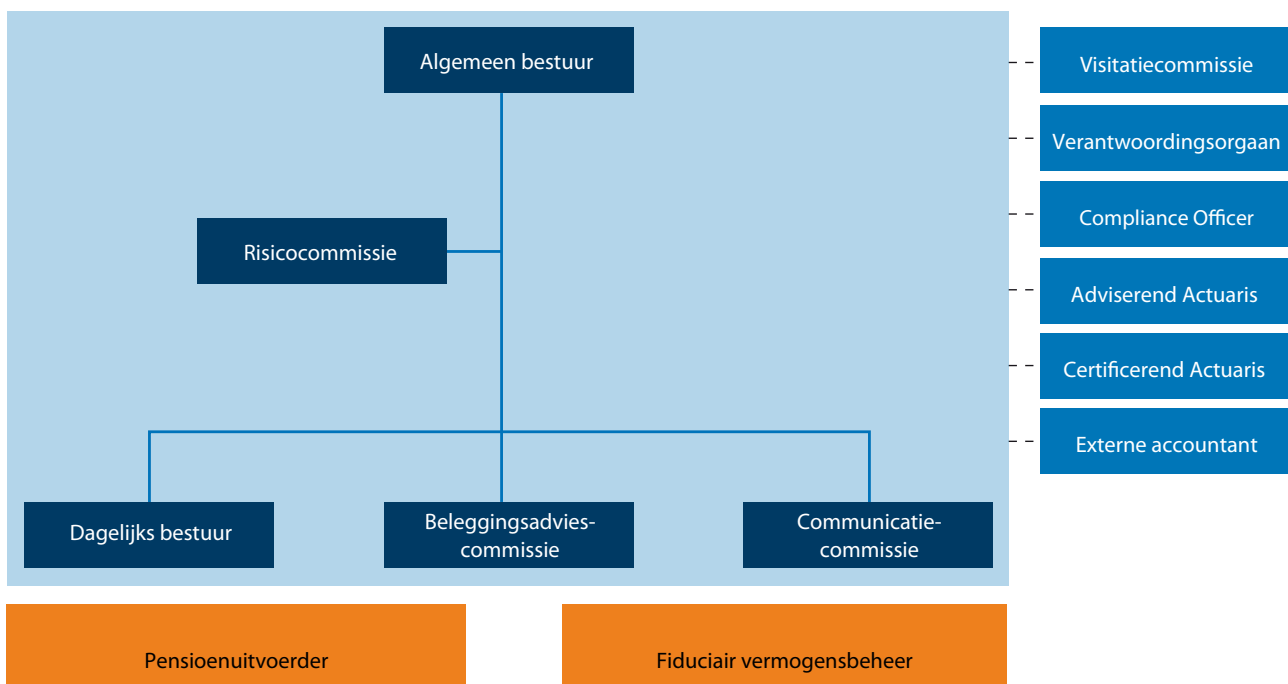
Pensioenfonds Forbo is een ondernemingspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie. Het fonds heeft de stichting als rechtsvorm en is opgericht per notariële akte op 31 december 1964. Pensioenfonds Forbo is statutair gevestigd in Zaanstad. Dit verslag wordt uitgebracht in overeenstemming met de statuten van het fonds. De in het verslag vermelde bedragen zijn op basis van duizenden euro opgenomen, tenzij anders staat vermeld.

Statutaire doelstelling

Pensioenfonds Forbo stelt zich ten doel: conform pensioenreglement en statuten de pensioenregeling uit te voeren die geldt voor werkgevers, werknemers, gewezen werknemers en hun nabestaanden. De pensioenaanspraken worden gefinancierd met bijdragen van werkgevers en werknemers. De pensioenregeling voorziet voor deelnemers in een ouderdomspensioen, een partnerpensioen en een nabestaandenpensioen.

Het bestuur heeft de doelstellingen en beleidsuitgangspunten, zoals bedoeld in artikel 102a van de Pensioenwet vastgesteld en vastgelegd in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). Bij de toetsing van de opdrachtaanvaarding voor de uitvoering van de pensioenregeling zijn deze door het bestuur als uitgangspunt genomen.

Organogram Pensioenfonds Forbo

Missie, visie en strategie

Missie

Pensioenfonds Forbo heeft als missie om haar (gewezen) deelnemers met een goed gevoel met pensioen te laten gaan en haar pensioengerechtigden met een goed gevoel met pensioen te laten zijn. Het doel van Pensioenfonds Forbo is het uitvoeren van de pensioenregeling in letter en geest, zoals overeengekomen met de sociale partners van de aangesloten Forbo-entiteiten. Dit moet gebeuren op correcte en transparante wijze, en wel zodanig dat de toegezegde pensioenen tijdig worden uitgekeerd. Behoud van koopkracht wordt hierbij nagestreefd. Hiertoe zal het pensioenfonds de ingelegde gelden beheren als goed huisvader met een zo hoog mogelijk rendement tegen een verantwoord risico. Heldere en transparante communicatie naar de (gewezen) deelnemers vormt hierbij een integraal onderdeel.

Visie

Deelnemers en betrokken sociale partners van Pensioenfonds Forbo hebben groot vertrouwen in het bestuur. Daarnaast zijn de aangesloten ondernemingen financieel gezond te noemen. Het bestuur is enthousiast en betrokken. De financiële situatie van Pensioenfonds Forbo is aan de beterende hand, kortingen zijn nog steeds niet noodzakelijk geweest. Om, in de veranderende omgeving, ook op termijn de belangen van de deelnemers op een duurzame en kosten verantwoorde manier te behartigen bestudeert Pensioenfonds Forbo welke mogelijkheden hier het best passend zijn. Vertegenwoordigers van alle belanghebbenden worden betrokken om tot een door alle partijen gedragen en duurzame oplossing te komen.

Strategie

Het pensioenfonds stelt de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden centraal. Dit komt vooral tot uitdrukking in de aandacht voor communicatie, de mate van transparantie en de reële verwachtingen die het pensioenfonds bij deelnemers wil wekken.

De communicatie naar de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden moet zorgen voor betrokkenheid bij en vertrouwen in het pensioenfonds en de kennis vergroten over pensioenen in het algemeen en de eigen pensioensituatie. Wij zetten de communicatie in middels bijeenkomsten, nieuwsbrieven en personeelsbladen en voor complexe onderwerpen maken wij soms gebruik van een versimpelde animatie. Daarnaast moet persoonlijke communicatie helder en begrijpelijk zijn opgesteld.

Door blijvend de beleggingsportefeuille te monitoren en de renteveranderingen te volgen kunnen we tijdig inspelen op veranderingen op de markt welke voor Pensioenfonds Forbo van belang zijn. Het beleggingsbeleid is gericht op de lange termijn waarbij hedendaagse ontwikkelingen niet uit het oog worden verloren. Op deze manier houden wij de schommelingen van de dekkingsgraad binnen de bandbreedtes waarbij opwaartse druk wordt gestimuleerd.

Betrouwbaarheid van de systemen bij de administrateur en deskundigheid van de mensen zijn een cruciale factor. Flexibiliteit in de systemen is van belang om ook de toekomstige veranderingen tegen verantwoorde kosten te kunnen implementeren.

Binnen het bestuur is blijvend aandacht voor de workload van bestuurders, er wordt gekeken welke ondersteuning benodigd is om zo nodig bestuurders te ontlasten. Ook ondersteuning van derden binnen de eigen organisatie kan hierbij een helpende hand bieden. Het bestuur heeft sinds 2017 een externe deskundige toegevoegd als lid van de Beleggingsadviescommissie. Hierdoor wordt gewaarborgd dat kennis en countervailing power op sterkte blijft.

Het gehele bestuur volgt blijvend alle ontwikkelingen op pensioengebied zodat tijdig op deze ontwikkelingen ingesprongen kan worden wanneer dat nodig is.

Gevolgen van de financiële situatie (lage rente) voor het pensioenfonds

De rente is ook in 2018 van grote invloed geweest op de financiële situatie van Pensioenfonds Forbo. In de eerste drie kwartalen van 2018 was een licht stijgende lijn te zien maar in het vierde kwartaal ging de rente weer omlaag. Hierdoor ontwikkelde de dekkingsgraad en daarmee de beleidsdekkingsgraad zich eerst positief maar kwam deze uiteindelijk aan het eind van het jaar weer op ongeveer gelijke hoogte met de stand van begin 2018. Uiteindelijk is de beleidsdekkingsgraad aan het eind van 2018 uitgekomen op 107,0%. Doordat de beleidsdekkingsgraad lager is dan 110%, kan het bestuur helaas geen indexatie toekennen.

Bestuursbezetting

In het afgelopen jaar zijn er de nodige ontwikkelingen geweest op bestuurlijk gebied. Ton Keetlaer is eind 2018 met pensioen gegaan bij de werkgever en is overgestapt van de bestuurszetel namens de actieven van Forbo Flooring naar de tot dan toe vacante zetel namens de pensioengerechtigden. Het bestuur is blij dat deze zetel na een lange vacante periode nu is ingevuld. Fred Heil heeft zich kandidaat gesteld om de hierdoor ontstane vacature in het bestuur namens de actieven van Forbo Flooring op te vullen. Hij heeft als voorzitter van het VO al enige jaren ervaring met het pensioenfonds en de pensioenwereld opgedaan en is inmiddels gestart met zijn inwerktraject als bestuurder. Herman Mak, thans voorzitter van SPF, heeft binnen Forbo een andere functie aanvaard en aangekondigd dat hij medio 2019 het bestuur van het fonds zal verlaten. Het bestuur heeft begrip voor deze ontwikkeling maar betreurt zijn aangekondigde vertrek.

Managementevaluatie

Eind 2018 heeft het bestuur wederom een managementevaluatie uitgevoerd. In deze evaluatie is stilgestaan bij de huidige bestuursvorm, de toekomst en de gang van zaken binnen het bestuur. De verbeterpunten uit 2017 zijn met succes opgepakt. Tijdsdruk en tijdsbeschikbaarheid blijven een aandachtspunt voor meerdere bestuursleden.

Toekomststudie

In 2018 is aanvang gemaakt met de gerichte studie naar de best passende en toekomstbestendige vorm van uitvoering van de pensioenregeling van Forbo. Op 1 juni is afgetrapt met een workshop waar vertegenwoordigers namens alle betrokken partijen (werkgevers, werknemers en pensioenfonds) aan deelnamen. In deze workshop is de huidige problematiek die het bestuur ervaart besproken en is een eerste oriëntatie gedaan naar meer toekomstbestendige uitvoeringsvormen. In de vervolgbijeenkomst op 10 december hebben alle partijen vastgesteld wat voor hen de meest belangrijke criteria zijn voor de pensioenuitvoering. Daarna is er een selectie gemaakt van uitvoeringsvormen waarnaar verdiepend onderzoek wordt gedaan. Het zelfstandig voortbestaan van Pensioenfonds Forbo is, naast uitvoering door een BPF of APF, één van deze vormen. Ook wordt er nog gekeken wat de mogelijkheden zijn bij een Belgische pensioenuitvoerder. In het verdiepende onderzoek wordt onder andere onderzocht hoe het bestuur en de omringende organisatie ingericht kan worden om de huidige problematiek op te lossen. Medio 2019 worden de uitkomsten van het verdiepende onderzoek met alle partijen besproken.

Wetswijzigingen en gevolgen voor ons fonds

In 2018 hebben zich een aantal wetswijzigingen en nieuwe wetgeving voorgedaan die voor Pensioenfonds Forbo van belang zijn. De belangrijkste ontwikkelingen waren de komst van de AVG (nieuwe privacywet), de Europese pensioenwetgeving IORP-II en de Wet waardeoverdracht klein pensioen. Het bestuur is met adviseurs in overleg gegaan hoe deze nieuwe en veranderde wetgeving het beste opgenomen konden worden in het fondsbeleid, het reglement en andere beleidsdocumenten zoals onder andere de ABTN en de Organisatie-Inrichting.

Uitwerking IORP-II wetgeving en IRM-beleid

Op 1 januari 2019 is de herziene Europese Pensioenfondsrichtlijn IORP-II in werking getreden, welke per 13 januari 2019 (zoveel als mogelijk) geïmplementeerd diende te zijn bij de pensioenfonds. Deze vernieuwde richtlijnen bevatten onder andere bepalingen over informatieverstrekking aan deelnemers, beloningsbeleid, uitbestedingen, ESG-bepalingen, internationale collectieve waardeoverdrachten, instellen van sleutelfuncties, IRM-beleid (integraal risicomanagement-beleid) en de eigenrisicobeoordeling. Door

middel van een kennissessie heeft het bestuur zich verdiept in de meest relevante bepalingen van de IORP-II wetgeving en deze zijn zoveel als mogelijk geïmplementeerd. Extra aandacht is gegeven aan de inrichting van het IRM-beleid en instellen van sleutelfuncties. Per eind 2018 is een risicocommissie ingesteld en het gehele IRM-beleid is opnieuw vastgesteld. De instelling van sleutelfuncties is beoordeeld waarbij het houderschap van de Actuariële sleutelfunctie is toegewezen aan de Certificerend Actuaris en de sleutelfuncties Risicomanagement en Interne Audit worden in het bestuur waargenomen. Per september 2020 dienen ook deze functies definitief te zijn toegewezen aan sleutelfunctiehouders.

Conversie rechten naar pensioenleeftijd 68

In gevolg op de verdere verschuiving van de AOW-leeftijd en de wijziging van de pensioenleeftijd naar 68 zijn de opgebouwde pensioenrechten (alleen ouderdomspensioen) van alle deelnemers geconverteerd naar de nieuwe pensioenleeftijd van 68 jaar. Alle niet-ingegane ouderdomspensioenrechten zijn omgezet naar de nieuwe pensioenleeftijd. Deelnemers zijn hierover geïnformeerd via de nieuwsbrief, het UPO en bij de pensioenbijeenkomsten. Deze conversie is in 2018 volledig doorgevoerd en alle deelnemers ontvangen in 2019 een UPO met de nieuwe pensioenleeftijd. Het blijft binnen de regeling nog steeds mogelijk om eerder met pensioen of met deeltijd-pensioen te gaan.

Onderzoeken DNB

DNB heeft in 2018 diverse onderzoeken en uitvragen gedaan bij Pensioenfonds Forbo. Dit jaar waren dat de uitvragen naar Niet financiële risico's, IORP-II en de Inschaling van strategische risico's voor het fonds. Het bestuur heeft de bevindingen uit het on-site onderzoek van DNB naar de Kwaliteit van de beheersomgeving van de beleggingen verder opgepakt en diverse mitigerende maatregelen genomen. Eind 2018 zijn de laatste aanpassingen in beleid en documentatie doorgevoerd en is het beleggingsplan verder uitgebreid naar de opmerkingen vanuit het onderzoek.

Evaluatie uitbesteding en dienstverlening

Pensioenfonds Forbo heeft in 2018 al haar uitbestedings- en dienstverleningsrelaties geëvalueerd en in het bestuur besproken. Naar aanleiding van deze evaluatie zijn geen bijzonderheden geconstateerd.

Tendertraject uitbesteding pensioenadministratie

Naast de reguliere evaluatie is het fonds, door afloop van de overeenkomst met onze huidige pensioenadministrateur AZL, in 2017 een tendertraject gestart voor de selectie van een pensioenadministrateur voor een nieuwe periode. In dit traject zijn offertes van diverse partijen beoordeeld en er zijn bezoeken afgelegd bij drie uitvoeringsorganisaties. Naar aanleiding van de uitkomsten van de offertes, de gesprekken en de bezoeken heeft het bestuur in 2018 besloten een nieuwe overeenkomst aan te gaan met AZL. In deze overeenkomst zijn nieuwe en bestaande afspraken met betrekking tot de administratie van de pensioenregeling van Forbo vastgelegd.

Update ABTN en bijlagen

Door intrede van nieuwe- en aanpassing van bestaande wetgeving heeft het bestuur in 2018 haar ABTN en een aantal bijlagen geactualiseerd of zelfs geheel vernieuwd. Een van de vernieuwde bijlagen is het IRM-beleid met daarbij de geheel vernieuwde opzet van het risicomanagement. Ook is er een IT-beleid en privacy-beleid opgesteld en gepubliceerd en is het beloningsbeleid in de ABTN opgenomen. Alle nieuwe en bestaande beleidsdocumenten zijn weer beschikbaar op de website van Pensioenfonds Forbo.

Evenwichtigheid Premiedekkingsgraad

De premiedekkingsgraad van Pensioenfonds Forbo heeft ook in 2018 onder druk gestaan. Met afloop van de premieafpraak tussen sociale partners in april van 2019 is het bestuur van mening dat verhogen van de premiedekkingsgraad wenselijk is. Het bestuur is hierover in gesprek met de sociale partners.

Beleggingsadviescommissie

Bezetting beleggingsadviescommissie

De Beleggingsadviescommissie (BAC) constateert dat de complexiteit in de financiële wereld het afgelopen jaar niet is afgenomen, maar juist is toegenomen. Denk hierbij aan de onduidelijkheid omtrent de Brexit en de financiële instabiliteit van grote economieën binnen de Europese Unie, zoals Italië en Frankrijk. Ook de verstoorde handelsrelatie tussen China en de Verenigde Staten, droeg niet bij tot economische stabiliteit. In 2018 is de uitbreiding van de deskundigheid in de BAC met een externe deskundige van het bureau Sprenkels & Verschuren verder geëffectueerd. Hierdoor is de BAC voldoende deskundig om deze complexiteit het hoofd te bieden. Eind 2018 heeft Herman Mak aangegeven dat hij, door veranderde verantwoordelijkheden binnen Forbo, per januari 2019 geen lid meer zal zijn van de BAC. Verder is er in 2018 gewerkt aan de adviezen en opmerkingen die zijn voortgekomen uit het DNB-beleggingsonderzoek uit 2017, zodat deze tijdig konden worden verwerkt.

Onderhandse Leningen

De BAC heeft in 2018 veel aandacht besteed aan de illiquide beleggingscategorie Onderhandse Leningen (OHL) en heeft deze met circa 30% weten te verminderen door twee onderhandse leningen te verkopen. Voor drie leningen wordt nog gezocht naar een koper. De hierdoor vrijgekomen gelden zijn herbelegd in Europese bedrijfsobligaties met een minimale rating van BBB.

Nieuwe benaderingswijze beleggingsportefeuille

De totale beleggingsportefeuille van het fonds is verder ingericht op clusterniveau, in plaats van een benadering naar beleggingscategorieën. Hierbij wordt de totale matchingportefeuille gezien als een cluster en ook als zodanig gemonitord. Ook in de returnportefeuille kennen we clusters, zoals "aandelen", "hoog rentend" en "onroerend goed", de verdere invulling en implementatie van deze clusterbenadering staat op het programma van 2019. Verder zijn de voorbereidingen gestart om de resterende OHL categorie te verplaatsen van de matchingportefeuille naar de returnportefeuille. Deze verschuiving past bij het risicoprofiel van SPF.

Wijzigingen in de beleggingsportefeuille

De beleggingscategorie Europese langlopende staatobligaties werd voor circa 25% afgebouwd ten gunste van kortlopende staatobligaties, waarbij, doormiddel van swaps, de leeftijdsafdekking is verbeterd. Door de aankoop van beursgenoteerd onroerend goed heeft het fonds invulling gegeven aan de uitkomsten van de Asset & Liability Management-studie (ALM) van 2017.

Kennis van vermogensbeheer

Ook in 2018 was er weer aandacht voor kennisontwikkeling en zijn er vier kennissessies georganiseerd in samenwerking met de vermogensbeheerder Mn. Dit waren sessies over; "rapportage lezen", "beursgenoteerd onroerend goed", "kortlopende staatobligaties" en "het beleggingstraject". Deze sessies stonden open voor alle bestuursleden en leden van het verantwoordingsorgaan.

Communicatiecommissie

Gevolgen IORP-II wetgeving

De IORP-II wetgeving kent aanvullende en nieuwe bepalingen met betrekking tot de informatieverstrekking en transparantie. Dit heeft gevolgen voor de informatie op het UPO, waarbij de reglementaire pensioenleeftijd, het verwacht bereikbaar pensioen in drie scenario's, informatie over premie, dekkingsgraad en eventuele garanties en uitvoeringskosten inzichtelijk moeten worden gemaakt. Daarnaast zijn er aanvullende communicatierichtlijnen aan gewezen deelnemers en zijn er nieuwe verplichtingen inzake het Pensioen 1-2-3 en de website. De communicatiecommissie is met AZL in overleg gegaan om deze nieuwe verplichtingen goed in onze communicatie-uitingen en website op te nemen.

Effectiviteitsmeting communicatiemiddelen

Op advies van de Visitatiecommissie heeft Pensioenfonds Forbo de effectiviteitsmeting van onze communicatiemiddelen die in 2017 gedaan is onder de actieve deelnemers ook opgestart bij de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers. Deze tweede meting is begin 2019 uitgevoerd en de uitkomsten van de meting worden in april verwacht.

Communicatieplan 2019

Het communicatieplan van Pensioenfonds Forbo is geëvalueerd en in lijn gebracht met de nieuwe- en gewijzigde wetgeving op het gebied van communicatie. Het gewijzigde plan is ter advies aan het verantwoordingsorgaan voorgelegd. Na het positieve advies van het VO is het communicatieplan in de vergadering van december 2018 in het bestuur vastgesteld.

Financiële positie van Pensioenfonds Forbo

(Beleids)dekkingsgraad

Met de invoering van het nFTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de feitelijke dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen. Alle beleidsmaatregelen moeten gebaseerd zijn op deze beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad van Pensioenfonds Forbo bedroeg ultimo 2018 107,0% (ultimo 2017 was dit 107,0%).

Verloop feitelijke dekkingsgraad

	Feitelijke dekkings- graad 2018
Primo 2018	108,2%
Premie	-0,6%
Uitkering	0,2%
Indexering	0,0%
Renteverandering	-4,9%
Overrendement	-1,3%
Wijziging grondslagen	0,5%
Kortingsbesluit	0,0%
Overig	0,1%
Ultimo 2018	102,2%

Het resultaat op de premie is in het boekjaar negatief. De ontvangen premiebijdrage (na aftrek van de uitvoeringskosten in het boekjaar) was onvoldoende om de aanwezige dekkingsgraad primo jaar op peil te houden. De dekkingsgraad is hierdoor met 0,6%-punt gedaald. Het effect van de verrichte uitkeringen op de dekkingsgraad is 0,2%-punt, doordat de dekkingsgraad van SPF begin 2018 boven de 100% lag.

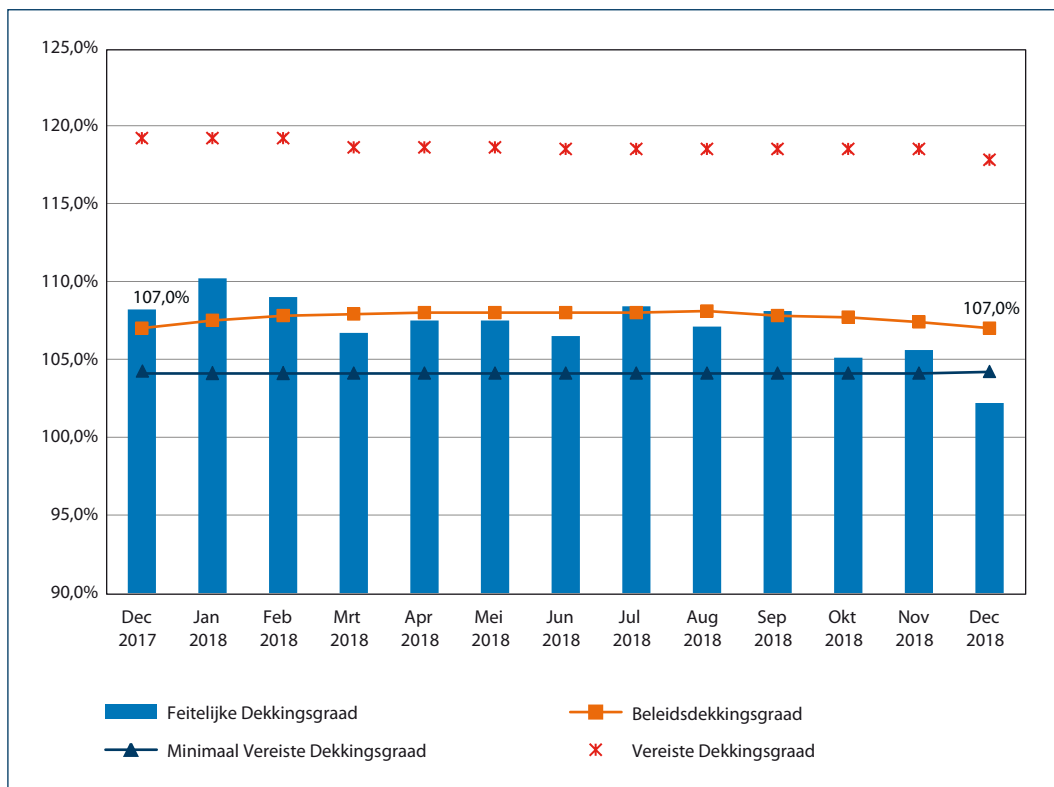

De door DNB voorgeschreven rentetermijnstructuur voor het vaststellen van de technische voorziening is eind 2018 voor alle looptijden (met uitzondering van het eerste jaar) gedaald ten opzichte van eind 2017. De gemiddelde rentevoet is gedaald van 1,5% naar 1,4%. Per saldo heeft de renteverandering een verlagend effect gehad op de dekkinggraad van -4,9%-punt. Door de negatieve beleggingsopbrengsten is het pensioenvermogen in het boekjaar afgenomen. Hierdoor is de dekkinggraad gedaald met 1,3%-punt. Hierin is ook rekening gehouden met de benodigde interesttoevoeging aan de voorziening van -0,260%-punt.

In september 2018 zijn nieuwe AG-prognosetafels en de nieuwe WTW-ervaringssterfmodel doorgevoerd in de sterftegrondslagen. Hierdoor is de dekkinggraad gestegen met 0,5%-punt.

Het positieve effect van overige oorzaken op de dekkinggraad wordt veroorzaakt doordat alle gepresenteerde effecten worden bepaald ten opzichte van de dekkinggraad aan het begin van het boekjaar. Dit is conform de door DNB voorgeschreven methodiek voor het herstelplan. Door de effecten op de dekkinggraad als gevolg van renteverandering en overrendement ontstaat een kruiseffect. Daarnaast ontstaat een positief effect op de dekkinggraad doordat de pensioenverplichtingen voor risico deelnemer zijn overgedragen en geen deel meer uitmaken van de voorziening. Het gezamenlijke effect bedraagt 0,1%-punt.

De dekkinggraad per 31 december 2018 komt door deze oorzaken per saldo 6,0%-punt lager uit en is 102,2%.

Reële dekkingsgraad

Naast de beleidsdekkingsgraad is de reële dekkingsgraad een belangrijke graadmeter voor de financiële positie van het pensioenfonds. De reële dekkingsgraad is de beleidsdekkingsgraad gedeeld door de dekkingsgraad waarbij volledige prijsindexatie is toegestaan. Ultimo 2018 bedroeg de reële dekkingsgraad 86,8% (ultimo 2017 was dit 86,3%). Ultimo 2018 bedroeg de marktwaardedekking (de waarde van de beleggingen en de waarde van de verplichtingen worden beide berekend met behulp van de markttrente) 99,7% (ultimo 2017: 105,3%).

Vereiste dekkingsgraad en herstelplan

De vereiste dekkingsgraad bedroeg per 31 december 2018 117,8%. Hiermee ligt de beleidsdekkingsgraad van Pensioenfonds Forbo (107,0%) onder de vereiste dekkingsgraad maar boven de minimaal vereiste dekkingsgraad (104,2%). Hierdoor is er sprake van een reservetekort.

Pensioenfonds Forbo heeft een herstelplan waarin is vastgelegd welke maatregelen worden ingezet om binnen tien jaar het vereist eigen vermogen te behalen.

Het bestuur van Pensioenfonds Forbo heeft de maatregelen geprioriteerd die in het herstelplan genomen kunnen worden om te voorkomen dat de dekkingsgraad wegzakt onder de kritieke grens.

1. Indien de dekkingsgraad zich bevindt boven de vereiste dekkingsgraad, kunnen de ALM-stuurmaatregelen Indexatie en Beleggingsbeleid veranderen.
  - Deze maatregel is niet ingezet in 2018.
2. De premie wordt door sociale partners vastgesteld en vervolgens na afloop van de cao overeenkomst voor de toekomstige pensioenopbouw aangepast en uitgedrukt als een vast percentage van de pensioengrondslagsom en de som van de voor dat jaar van toepassing zijnde ploegentoeslagen. Wel dient de kostendekkende premie te voldoen aan de eis dat zij bijdraagt aan herstel.
  - De premie is niet als maatregel ingezet in 2018.
3. Indien de dekkingsgraad zich begeeft onder de grens van de vereist dekkingsgraad, maar zich bevindt boven de minimaal vereiste dekkingsgraad kan het bestuur op basis van een herstelplan wederom de ALM-stuurmaatregelen in zetten om de dekkingsgraad mogelijkerwijs bij te sturen. In het herstelplan werkt Pensioenfonds Forbo uit hoe het binnen de maximale resterende duur van het herstelplan weer voldoet aan het strategisch vereiste dekkingsgraad op basis van beleidsdekkingsgraad.
  - De maximale hersteltermijn (10 jaar) is gehandhaafd. Uit het herstelplan is gebleken dat Pensioenfonds Forbo zonder inzet van de overige maatregelen binnen de maximale hersteltermijn zal kunnen herstellen uit het reservetekort.
4. Indien de dekkingsgraad wegzakt onder de kritieke grens, dan heeft het bestuur als uiterste maatregel het korten van de rechten. Het bestuur hanteert hierbij als uitgangspunt dat er niet meer gekort wordt dan strikt noodzakelijk.
  - Deze maatregel is niet ingezet in 2018.
5. Indien Pensioenfonds Forbo langer dan 6 meetmomenten in een dekkingstekort verkeert én bovendien de actuele dekkingsgraad op dat moment eveneens lager is dan de dekkingsgraad bij het MVEV worden de aanspraken ineens en dusdanig onvoorwaardelijk gekort dat de niet-gemiddelde dekkingsgraad direct het niveau van de minimale vereiste dekkingsgraad bereikt. Deze korting mag gespreid worden geëffectueerd over de maximale resterende duur van het herstelplan zodat deze pas geleidelijk tot uiting komt in de pensioenuitkeringen.
  - Deze maatregel is niet ingezet in 2018.

6. Indien Pensioenfonds Forbo in reservetekort verkeert en naar verwachting niet binnen de maximale resterende duur van het herstelplan kan herstellen tot de vereiste dekkinggraad zal er een korting ter grootte van 1/10e van het verschil tussen de vereiste dekkinggraad en de aan het einde van het herstelplan verwachte beleidsdekkinggraad worden doorgevoerd.
- Deze maatregel is niet ingezet in 2018.

Het volledige herstelplan kunt u vinden op de website van Pensioenfonds Forbo.

Haalbaarheidstoets

(Aanvangs-)Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets bestaat uit de aanvangshaalbaarheidstoets en de jaarlijkse haalbaarheidstoets en wordt uitgevoerd op basis van de door DNB voorgeschreven economische scenario's. De haalbaarheidstoets toetst de financiële opzet van het fonds op de lange termijn van 60 jaar en toetst of het verwachte pensioenresultaat voldoet aan de door het fonds zelf gestelde normen onder meerdere scenario's. Blijkt uit de haalbaarheidstoets dat het verwachte pensioenresultaat niet voldoet aan deze norm, dan treedt het fonds in overleg met sociale partners. Indien nodig zal het fonds maatregelen treffen om de financiële opzet van het fonds te verbeteren. Daarnaast wordt door middel van de aanvangshaalbaarheidstoets eveneens getoetst of het premiebeleid over de berekeningshorizon van 60 jaar realistisch en haalbaar is.

De aanvangshaalbaarheidstoets is in 2015 voor het eerst uitgevoerd en vastgesteld naar aanleiding van invoering van het nFTK per 1 januari 2015. De aanvangshaalbaarheidstoets zal opnieuw worden uitgevoerd en vastgesteld als het fonds besluit een nieuwe pensioenregeling uit te voeren of als er sprake is van significante wijzigingen in het premiebeleid, toeslagbeleid, beleggingsbeleid of de te gebruiken scenario's. De rapportagedatum is 1 januari van het boekjaar waarin de nieuwe regeling wordt ingevoerd of de wijziging van de huidige plaatsvindt. De resultaten worden bij DNB ingediend maximaal één maand nadat het fonds heeft besloten tot invoering van de nieuwe regeling of als er sprake is van significante wijzigingen in het premiebeleid, toeslagbeleid, beleggingsbeleid of de te gebruiken scenario's.

De haalbaarheidstoets wordt jaarlijks uitgevoerd en vastgesteld en heeft eveneens als rapportagedatum 1 januari. De jaarlijkse haalbaarheidstoets wordt uitgevoerd op basis van de gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarstaten en wordt tegelijkertijd met die jaarstaten ingediend bij DNB. De ondergrenzen gehanteerd in de aanvangshaalbaarheidstoets van 2015 zijn vastgesteld in overleg met sociale partners. Bij eventueel toekomstig uit te voeren aanvangshaalbaarheidstoetsen zullen deze ondergrenzen opnieuw worden vastgesteld in overleg met sociale partners. Indien uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets blijkt dat de ondergrenzen worden overschreden treedt het bestuur in overleg met sociale partners.

De uitkomsten van de jaarlijkse haalbaarheidstoets voor 2018 zien er als volgt uit:

	Grens	Uitkomst	Score
Mediaan pensioenresultaat vanuit feitelijke situatie	ondergrens 80,0%	92%	Voldoende
Maximale relatieve afwijking ten opzichte van mediaan in geval van slecht weer scenario	bovengrens 35,0%	26%	Voldoende
Mediaan pensioenresultaat vanuit feitelijke situatie			

Pensioenregeling 2018

De pensioenregeling van Pensioenfonds Forbo zag er op 31 december 2018 op hoofdlijnen als volgt uit:

Regeling voor werknemers geboren op of na 1 januari 1950 en nieuwe toetreders vanaf 2006

Pensioenreglement 2015	Forbo Flooring en Forbo-Novilon	Forbo Eurocol Nederland
Pensioensysteem	Voorwaardelijk Geïndexeerd middelloon vast salaris c.q. ploegentoeslag	Voorwaardelijk Geïndexeerd middelloon vast salaris
Pensioenrichtleeftijd	68 jaar	68 jaar
Pensioengevend salaris	13,5 x maandsalaris	14,04 x maandsalaris
Pensioengrondslag	Pensioengevend salaris minus franchise	Pensioengevend salaris minus franchise
Vakantietoeslag	Inbegrepen in pensioengevend salaris	Inbegrepen in pensioengevend salaris
Opbouw % ouderdomspensioen vast salaris	1,875%	1,875%
Opbouw % ouderdomspensioen ploegentoeslag	1,875%	n.v.t.
Opbouw % nabestaandenpensioen	70%	70%
Nabestaandenpensioen	opbouwbasis	opbouwbasis
Franchise	€ 13.344	€ 13.344
Maximum pensioengrondslag	€ 105.075	€ 105.075
Eigen bijdrage	9,7% van de pensioengrondslag	9,7% van de pensioengrondslag
Vaste bijdrage werkgever	14% van som pensioengevende salarissen en ploegentoeslagen	14% van som pensioengevende salarissen

Naast voorgaande regeling voert het fonds een regeling voor deelnemers geboren voor 1 januari 1950 en de regeling 1974. In deze regelingen komen geen actieve deelnemers meer voor.

Voor de actuele pensioenreglementen wordt verwezen naar de website van het fonds: www.pensioenfondsforbo.nl.

Pensioenregeling 2018

Per 1 januari 2018 is de pensioenleeftijd in de regeling verhoogd naar 68 jaar. Met deze verhoging zijn de latente aanspraken op ouderdomspensioen met pensioenleeftijd 67 geconverteerd naar de nieuwe pensioenleeftijd. Het effect op de voorziening als gevolg van de omzetting van de pensioenleeftijd is nihil.

Premiebeleid

De kostendekkendheid van de ontvangen premie wordt getoetst op basis van een gedempte premie op basis van verwachte rendementen conform de maximaal toegestane parameters. De feitelijke premie wordt vastgesteld op basis van een vaste premie methodiek (CDC). In geval de ontvangen premie niet kostendekkend is, kan een opbouwkorting worden toegepast. Voordat wordt overgegaan tot opbouwkorting, worden echter eerst eventuele beschikbare middelen uit het premiedepot aangewend. Indien de benodigde premie lager uitkomt dan de feitelijke premie, komt het verschil ten goede aan de algemene middelen.

Kostendekkende, gedempte en ontvangen premie

Artikel 129 van de Pensioenwet schrijft voor dat de pensioenpremie die het fonds ontvangt minstens gelijk moet zijn aan de kostendekkende premie zoals berekend conform de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN), tenzij aan de voorwaarden ten aanzien van de hoogte van beleidsdekkingsgraad, indexatie en ongedaan making van kortingen is voldaan.

Overzicht van de opbouw van de feitelijke premie, de gedempte kostendekkende premie en de zuivere kostendekkende premie van Pensioenfonds Forbo in 2018:

- De feitelijke premie bedraagt conform afspraak 21% van de salarissommen. In 2018 is 10.260 aan bijdragen ontvangen.
- De zuivere kostendekkende premie bestaat uit de kosten voor de opbouw van de pensioenaanspraken inclusief risico-onderdelen en excasso, evenals een solvabiliteitsopslag voor het in stand houden van het vereist eigen vermogen en een opslag voor de uitvoeringskosten van het fonds. In 2018 bedraagt de ex-post zuivere kostendekkende premie 13.963.
- De zuivere kostendekkende premie wordt berekend op basis van de actuele rentetermijnstructuur. Daarentegen wordt de gedempte kostendekkende premie vastgesteld op basis van verwacht rendement. Bovendien wordt bij het vaststellen van de gedempte kostendekkende premie een extra opslag meegenomen voor financiering van toekomstige voorwaardelijke toeslagverlening. Voor 2018 komt de ex-post gedempte kostendekkende premie uit op 9.283.

De feitelijke premie was in 2018 hoger dan de gedempte kostendekkende premie. Hiermee is de premie in 2018 kostendekkend geweest. De opbouw van de diverse premies wordt in de toelichting op de staat van baten en lasten [13] verder toegelicht.

Toeslagbeleid en toeslagverlening

Het bestuur beslist elk jaar of en in hoeverre de pensioenen en de aanspraken kunnen worden verhoogd. De voorwaardelijke verhoging (toeslagverlening) wordt betaald uit extra rendement op de beleggingen. De pensioenpremie bevat geen opslag voor toeslagverlening.

Pensioenfonds Forbo heeft de ambitie om de pensioenaanspraken en -rechten van actieve en gewezen deelnemers en pensioengerechtigden elk jaar te verhogen met de stijging van de 'consumentenprijzen afgeleid' zoals het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) die meet.

Het bestuur heeft conform het toeslagbeleid zoals vastgelegd in de ABTN en de regels van toekomstbestendig indexeren besloten om de pensioenen van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden per 1 januari 2019 niet te verhogen.

De maximaal toe te kennen toeslag is gebonden aan de regels van toekomstbestendig indexeren. Hiervoor is de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds bepalend. De beleidsdekkingsgraad per 31 oktober 2018 bedroeg 107,7%.

De prijzen (afgeleide consumentenprijsindexcijfer voor alle huishoudens) stegen volgens het CBS in de periode oktober 2017 tot oktober 2018 met 1,7%.

Premiedepot

Om het risico te beperken dat de pensioenopbouw verlaagd moet worden, heeft de werkgever in 2012 een eenmalige storting gedaan ter vorming van een premiedepot. Dit depot kan worden gebruikt om eventuele premietekorten te financieren. Als de feitelijke premie lager is dan de gedempte kostendekkende premie wordt vanaf 2016 het verschil, voor zover mogelijk, onttrokken aan het premiedepot. Hierdoor wordt een verlaging van de pensioenopbouw voorkomen dan wel beperkt. Het is in 2018 niet nodig geweest om het premiedepot aan te spreken.

Het premiedepot is een bestemde reserve en wordt bij de bepaling van de dekkingsgraad buiten het eigen vermogen gehouden.

Communicatie

Communicatieplan 2019

Het communicatieplan van Pensioenfonds Forbo is geëvalueerd en in lijn gebracht met de nieuwe- en gewijzigde wetgeving op het gebied van communicatie. Het gewijzigde plan is ter advies aan het verantwoordingsorgaan voorgelegd. Na het positieve advies van het VO is het communicatieplan in de vergadering van december 2018 in het bestuur vastgesteld. Met de pensioenuitvoerder, die tevens de website beheert en de communicatie verzorgt, zijn heldere afspraken gemaakt over de bewaking en opvolging van het jaarplan.

Gevolgen IORP-II wetgeving

De IORP-II wetgeving kent aanvullende en nieuwe bepalingen met betrekking tot de informatieverstrekking en transparantie. Dit heeft gevolgen voor de informatie op het UPO, waarbij de reglementaire pensioenleeftijd, het verwacht bereikbaar pensioen in drie scenario's, informatie over premie, dekkingsgraad en eventuele garanties en uitvoeringskosten inzichtelijk moeten worden gemaakt. Daarnaast zijn er aanvullende communicatierichtlijnen aan gewezen deelnemers en zijn er nieuwe verplichtingen inzake het Pensioen 1-2-3 en de website. De communicatiecommissie is met AZL in overleg gegaan om deze nieuwe verplichtingen goed in onze communicatiemiddelen en website op te nemen.

Effectiviteitsmeting communicatiemiddelen

Op advies van de Visitatiecommissie heeft Pensioenfonds Forbo de effectiviteitsmeting van onze communicatiemiddelen die in 2017 gedaan is onder de actieve deelnemers nu ook opgestart bij de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers. Deze tweede meting is begin 2019 opgestart en de uitkomsten van de meting worden in april verwacht.

Communicatie deelnemers, pensioengerechtigden en slapers

De website van Pensioenfonds Forbo is in 2018 geactualiseerd. De deelnemer krijgt, zoals wettelijk verplicht, gelaagde informatie over zijn/haar pensioenregeling. Laag 1 bevat een beknopte weergave van de pensioenregeling. Deze laag vervangt de huidige startbrief. In laag 2 worden de onderdelen uit laag 1 uitgebreider beschreven. Laag 3 bestaat uit documenten die bij de regeling horen, bijvoorbeeld het pensioenreglement. De Pensioen 1-2-3 van Pensioenfonds Forbo is op de website te vinden door simpelweg door te klikken.

Via de website hebben de deelnemers ook toegang tot het deelnemersportaal waar persoonlijke informatie en pensioeninformatie te vinden is. De deelnemers en pensioengerechtigden krijgen regelmatig email-alerts met belangrijke of interessante ontwikkelingen op pensioengebied. Daarnaast komt twee maal per jaar een digitale nieuwsbrief uit waarbij dieper op diverse onderwerpen wordt ingegaan.

Naast deze digitale communicatie ontvangen deelnemers de reguliere informatie zoals UPO of andere correspondentie nog steeds via de post.

Uit de meting naar de effectiviteit van onze communicatiemiddelen onder de actieve deelnemers is naar voren gekomen dat werknemers waarde hechten aan een vast katern van Pensioenfonds Forbo in de personeelsbladen van de aangesloten Forbo-entiteiten. Dit is in 2018 opgestart. In dit katern worden actualiteiten besproken maar ook specifieke pensioenonderwerpen toegelicht. Daarnaast wordt in de personeelsbladen ook uitvoerig stilgestaan bij de toekomststudie van het fonds.

De jaarlijkse informatiebijeenkomsten van Pensioenfonds Forbo op de drie fabriekslocaties zijn ook in 2018 goed bezocht en worden volgens uitkomsten van de meting goed gewaardeerd. Naast de financiële situatie van het fonds zijn ook het herstelplan en de toekomststudie van het fonds besproken en toegelicht.

Om ook onze gepensioneerden goed te kunnen bereiken is in 2018 gestart met de vertegenwoordiging van Pensioenfonds Forbo bij de jaarlijkse gepensioneerdenbijeenkomsten welke in de decembermaand wordt georganiseerd door de werkgever. De eerste reacties van aanwezigen waren erg positief en er was voldoende ruimte voor een persoonlijk gesprek.

Werkgeverscommunicatie

In 2018 zijn de werkgevers schriftelijk en mondeling geïnformeerd over lopende zaken en actuele ontwikkelingen binnen het fonds.

Deelnemersbestand

(Aantallen)

	Actieve deelnemers	Gewezen deelnemers	Pensioen- gerechtigden	Totaal
Stand per 31 december 2017	1.063	638	838	2.539
Mutaties door:				
Nieuwe toetredingen	86			86
Ontslag met premievrije aanspraak	-46	46		0
Waardeoverdracht		-1		-1
Ingang pensioen	-23	-11	49	15
Overlijden	-1	-2	-50	-53
Afkoop			-3	-3
Andere oorzaken	5	-4	-6	-5
Mutaties per saldo	21	28	-10	39
Stand per 31 december 2018	1.084 ¹⁾	666	828	2.578

Specificatie pensioengerechtigden

	2018	2017
Ouderdompensioen	494	487
Nabestaandenpensioen	307	322
Wezenpensioen	27	29
Totaal	828	838

1) Waarvan 46 deelnemers met (gedeeltelijke) vrijstelling van premiebetaling (2017: 48).

Beleggingen

De belangrijkste ontwikkelingen op beleggingsgebied in 2018

Toegenomen zorgen in 2018

De economische groei was in 2018 minder gebalanceerd dan in 2017. Zo vertoonde de Amerikaanse economie een sterkere groei dan verwacht, onder andere door de extra impuls van aanzienlijke belastingverlagingen. De economische groei in de EMU viel daarentegen juist lager uit dan verwacht, met name als gevolg van afzwakkende internationale handel en politieke onrust. Op hoofdlijn bleef de wereldeconomie echter ook in 2018 herstellen. De wereldgroei lag in 2018 per saldo ongeveer gelijk aan die in 2017: dicht tegen 4% in reële termen.

Daarmee lag de mondiale groei hoog genoeg om de werkloosheid verder terug te brengen, hetgeen uiteindelijk ook tot een toename van de loonstijgingen leidde. Zowel in de VS als in de EMU liepen de loonstijgingen op naar het hoogste niveau sinds de kredietcrisis van 2008. Hiermee nam de angst voor deflatie af, waardoor de normalisering van het crisisbeleid van centrale bank beleid aanhield. De Amerikaanse centrale bank (de "Fed") verhoogde gestaag de rente en liet de eerder aangekochte obligatieportefeuille geleidelijk krimpen. De Europese Centrale Bank reduceerde en beëindigde uiteindelijk de nieuwe obligatieaankopen in haar kwantitatieve verruimingsprogramma (QE).

Richting jaareinde namen echter de signalen dat de wereldeconomie aan kracht inboette significant toe. Met name de Europese en Chinese economie verzwakten. Binnen de EMU stagneerde vooral de Italiaanse economie, mede door de politieke onrust rond de begrotingsplannen van de nieuwe regering. Opvallend was ook de scherpe groeierugval in Duitsland.

In combinatie met angst voor te veel renteverhoging door de Fed en toenemende zorg over escalatie van de internationale handelsconflicten en andere politieke dossiers leidde dit in het vierde kwartaal tot scherpe correcties in de financiële markten. Zowel aandelenkoersen als rentes daalden aanzienlijk. Temeer omdat de signalen van negatieve impact op winsten van internationale ondernemingen sterker werden.

Een presidentiële topontmoeting tussen Donald Trump en Xi Jinping voorkwam verdere escalatie van het handelsconflict tussen de VS en China, maar leverde nog weinig concrete stappen richting ontspanning op. In de VS zelf was bovendien sprake van een gedeeltelijke sluiting van de Amerikaanse overheid als gevolg van een begrotingsconflict over de door het Witte Huis gewenste Mexicaanse muur.

Ook de onderhandelingen tussen de EU enerzijds en het VK (Brexit) en Italië (begroting) anderzijds boden niet voldoende uitkomst om de financiële markten tot rust te brengen. De Britse regering wist weliswaar een akkoord te bereiken met de EU, maar besloot dit op het laatste moment niet aan het Britse parlement voor te leggen uit angst voor verwerping. Hierdoor bleef de Brexit onzekerheid aanhouden. De Italiaanse regering bereikte uiteindelijk een akkoord met de EU over haar begrotingsplannen. Zorgen over hogere Italiaanse schulden en de spanningen in de Italiaanse regering bleven evenwel bestaan.

Beleggingsresultaten 2018

Onderstaande tabel geeft inzicht in de behaalde rendementen in 2018. Eind van 2018 was 44,0% belegd in vastrentende waarden (exclusief rentederivaten), 26,4% in aandelen, 19,2% in hoogrentende waarden, 4,7% in Onroerend Goed, 3,6% in liquide middelen en de rest betreft rente derivaten.

Het totale portefeuillerendement kwam uit op -1,53% na alle vermogensbeheerkosten.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo 2018 bedroeg 107,0%, ten opzichte van 107,0% ultimo 2017.

	Portefeuille- rendement	Benchmark- rendement	Vershil
Totale portefeuille	-1,53% ¹⁾	-1,09%	-0,44%
Matching portefeuille	4,14%	4,09%	0,05%
Liquide Middelen	-0,56%	-0,42%	-0,14%
Vastrentende waarden	1,44%	1,39%	0,05%
Return portefeuille	-6,10%	-5,78%	-0,31%
Hoogrentende waarden	-1,90%	-1,30%	-0,60%
Aandelen	-8,37%	-8,26%	-0,12%
Onroerend Goed	-6,18%	-5,63%	-0,55%

Tabel: Portefeuille- en benchmarkrendement 2018

Portefeuillebeheer

Mn beheert de beleggingsportefeuille van Pensioenfonds Forbo. Deze bestaat voor circa 50% uit de matchingportefeuille, die vooral tot doel heeft om de markt te volgen ten aanzien van de verplichtingen. Hiermee vermindert Pensioenfonds Forbo het renterisico. De andere 50% noemen we de returnportefeuille en die heeft als doel een hoger rendement te behalen dan de waardetoename van de pensioenverplichtingen.

De matchingsportefeuille bestaat voornamelijk uit: Europese Staats- en bedrijfsobligaties en Onderhandse leningen. De returnportefeuille bestaat voornamelijk uit: Aandelen, Onroerend Goed en Hoogrentende stukken. In opdracht van het fonds belegt Mn, daar waar mogelijk, voornamelijk op een passieve wijze.

De vermogensbeheerder Mn voldoet aan alle door het fonds opgestelde beleggingsbeginselen en daarmee ook aan de opgestelde regels voor maatschappelijke verantwoordelijkheid. Een belangrijke pijler hierin is de door Mn ondertekende UNPRI principes, waarmee uitsluiting van o.a. kinderarbeid en controversiële wapens is gewaarborgd.

Strategisch beleggingsbeleid

De strategische vermogensverdeling is in 2018 niet gewijzigd.

Normportefeuille

De beleggingsadviescommissie beoordeelt tevens aan de hand van de rapportages of wijzigingen van de portefeuille noodzakelijk zijn (bij posities buiten de bandbreedte) om de portefeuille in lijn te brengen met de normportefeuille. Het strategisch beleggingsbeleid wordt met gebruik van een ALM-studie periodiek vastgesteld.

1) Na vermogensbeheerkosten van 0,26%.

De strategische portefeuille op 31 december 2018

	Strategische normen	bandbreedte	Benchmark
Matchingportefeuille	50,0%	45-55%	
Vastrentende waarden			
Euro staatsobligaties	25,0%	+/- 3%-punt rondom normweging ¹⁾	Portefeuille
Euro Investment Grade bedrijfsobligaties		+/- 3%-punt rondom normweging ¹⁾	Markt iBoxx EUR Senior Corporate Investment Grade Factor Weighted Index
Onderhandse leningen	25,0%	geen bandbreedte	Portefeuille
Matching Overlay		geen bandbreedte	Portefeuille
liquide middelen		1,5%-5%	Euro OverNight Index Average +/- 5 basispunten
Returnportefeuille	50,0%	45-55%	
Hoogrentende beleggingen	20,0%	+/- 5%-punt rondom normweging ²⁾	
Bank Loans			Credit Suisse Institutional Western European Leveraged Loan Index (non US\$ - hedged to Euro)
EU High Yield			BoA Merrill Lynch BB-B Euro Currency Non-Financial High Yield Constrained Index (unhedged)
US High Yield			BoA Merrill Lynch BB-B US Non-Financial High Yield Constrained Index (unhedged)
Opkomende landen			50% Customized ³⁾ JP Morgan Emerging Market Bond Index Global Diversified (EMBI) (unhedged)
Aandelen	25,0%	+/- 5%-punt rondom normweging ²⁾	
Noord Amerika			Customized MSCI North America Gross Total Return Index (unhedged)
Europa			Customized MSCI Europe Net Total Return Index (unhedged)
Verre Oosten			Customized MSCI Pacific Net Total Return Index (unhedged)
Opkomende landen			MSCI Daily Net Total Return Emerging Markets Index (unhedged)
Beursgenoteerd onroerend goed ¹⁾	5,0%	+/- 2,5%-punt rondom normweging	Customized ⁴⁾ GPR General Quoted Europe Net Total Return Index (unhedged)
Totaal	100,0%		

- 1) De bandbreedtes gelden rondom de herschaalde actuele normgewichten in de liquide matchingportefeuille (staatsobligaties en bedrijfsobligaties). Normwegingen fluctueren gedurende het jaar, weging Matchingportefeuille (50%) is vast.
- 2) De bandbreedtes gelden rondom de herschaalde actuele normgewichten in de liquide returnportefeuille (aandelen en hoogrentende obligaties). Normwegingen fluctueren gedurende het jaar, weging Returnportefeuille (50%) is vast.
- 3) De benchmark wordt aangepast voor het Mn uitsluitingsbeleid als onderdeel van het MVB beleid.
- 4) De ondernemingen in de regionale GPR General Quoted index worden gescreend op basis van de vijf Balanced Scorecard criteria (land, sector, leverage, huurinkomsten en bezettingsgraad).

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB)

Het verantwoord beleggingsbeleid van Pensioenfonds Forbo, dat door de fiduciair manager Mn wordt uitgevoerd, sluit aan bij de door de Verenigde Naties ondersteunde Principles for Responsible Investment (PRI) en is vertaald naar tien leidende beginselen voor verantwoord beleggen. De basis voor Verantwoord Beleggen is de invloed van de reële wereld (vertaald in E, S en G-factoren) op de beleggingen van Pensioenfonds Forbo en de invloed van de beleggingen van Pensioenfonds Forbo op de reële wereld. Op deze manier laat Pensioenfonds Forbo zien dat zij middels Verantwoord Beleggen niet alleen verantwoordelijkheid wil nemen voor een financieel goed pensioen én de wereld waarin deelnemers met pensioen zijn of gaan, maar ook gelooft dat die twee doelstellingen in elkaars verlengde liggen en niet wederzijds uitsluitend zijn.

Om aan die doelstellingen uitvoering te geven worden vier pijlers gehanteerd: uitsluiting, ESG-integratie, actief aandeelhouderschap, en positieve impact en SDI's (investerings die bijdragen aan de Sustainable Development Goals). Aan belangrijke thema's, zoals klimaat, arbeidsomstandigheden en beloningsbeleid, wordt langs deze vier pijlers invulling gegeven.

Het uitsluitingsbeleid van Pensioenfonds Forbo bepaalt welke ondernemingen en landen van mogelijke investeringen worden uitgesloten wegens betrokkenheid bij respectievelijk controversiële producten óf naar aanleiding van sancties, uitgevaardigd door de Verenigde Naties en/of Europese Unie. Pensioenfonds Forbo sluit via de fiduciair manager ondernemingen uit als hun activiteiten of een deel ervan in strijd zijn met internationale verdragen. Tevens wordt een onderneming uitgesloten, wanneer een dialoog met een onderneming over een significant ESG-risico niet het vooraf beoogde resultaat heeft bereikt. Pensioenfonds Forbo belegt ook niet in staatsobligaties van een land onderhevig aan internationale sancties. In 2018 zijn er 13 landen en 36 bedrijven uitgesloten.

Op het gebied van actief aandeelhouderschap heeft Pensioenfonds Forbo op het gebied van E, S, en G via de fiduciair manager gesprekken gevoerd met ondernemingen. Voor Environment (milieu), zijn in het kader van de energietransitie gesprekken gevoerd met bedrijven. Op het gebied van Social zijn er gesprekken gevoerd met bedrijven over onder andere een leefbaar loon in de textielsector en arbeidsomstandigheden in de agrarische sector. Binnen het thema Governance (goed bestuur) is met ondernemingen dialoog gevoerd over beloningsbeleid, de diversiteit in samenstelling van het bestuur, en de mate waarin bedrijven rapporteren over hun langetermijnstrategie. Ook is er vanuit het stembeleid namens Pensioenfonds Forbo gestemd op 18.205 aandeelhoudersvergaderingen. Het beleid is gebaseerd op de beginselen voor maatschappelijk verantwoord beleggen en wordt ieder jaar herzien.

Actuariële analyse resultaat

Technische voorzieningen

Ultimo 2018 bedragen de technische voorzieningen (TV) voor risico fonds 391.137. De TV voor risico deelnemers zijn gelijk aan 0 vanwege de collectieve waardeoverdracht naar ABN AMRO Pensioenen (PPI) op 29 december 2017. De totale TV zijn gelijk aan 391.254.

Premie

De gedempte kostendekkende premie in het boekjaar bedroeg 9.283. De feitelijke premie bedroeg 10.260. Daarmee was de feitelijke premie dus hoger dan de kostendekkende premie. Het overschot wordt toegevoegd aan het eigen vermogen van het pensioenfonds.

Vermogenspositie

Het minimaal vereist vermogen (MVEV) van het pensioenfonds bedraagt 16.920, ofwel 4,2% van de TV en het vereist eigen vermogen (VEV) bedraagt 69.540 ofwel 17,8% van de TV. De actuele dekkingsgraad ultimo 2018 is 102,2% en de beleidsdekkingsgraad 107,0%. Daarmee is het eigen vermogen hoger dan minimaal vereist maar lager dan vereist.

Dekkingsgraden

De actuele dekkinggraad van het pensioenfonds per 31 december 2018 is 102,2%. De beleidsdekkinggraad van het pensioenfonds per 31 december 2018 is 107,0%. In verband daarmee is –op grond van door De Nederlandsche Bank (DNB) vastgestelde definities– eind 2018 sprake van een reservetekort. De beleidsdekkinggraad is vastgesteld als het gemiddelde van de actuele maandeinde-dekkinggraden in de afgelopen twaalf maanden.

Voor de vaststelling van de dekkinggraden is een proces ingericht. De reële dekkinggraad –volgens de definitie in de Regeling Pensioenwet– van het pensioenfonds per 31 december 2018 is 86,8%.

Uitvoeringskosten

Aanbevelingen Uitvoeringskosten Pensioenfederatie

In de Aanbevelingen uitvoeringskosten roept de Pensioenfederatie de pensioenfondsen op om de kosten van pensioenbeheer, vermogensbeheer en transacties te publiceren. Deze kosten moeten volgens de Pensioenfederatie volledig bekend zijn binnen het pensioenfonds en beschikbaar zijn voor deelnemers. De aanbevelingen luiden:

- Rapporteer de kosten van pensioenbeheer in euro's per deelnemer.
- Rapporteer de kosten van het vermogensbeheer in % van het gemiddeld belegd vermogen.
- Rapporteer separaat (eventueel geschatte) transactiekosten in % van het gemiddeld belegd vermogen.

Pensioenfonds Forbo deelt de mening van de Pensioenfederatie en wil volledig transparant zijn over deze kosten. Dit gaat dus over meer dan alleen de kosten die direct in de jaarrekening verantwoord worden. Het transparant maken van alle kosten en deze mogelijk afzetten tegen een benchmark helpt ook om de kosten verder te beheersen. Met het kostenoverzicht volgt Pensioenfonds Forbo de aanbevelingen van de Pensioenfederatie.

Kostenoverzicht (in hele euro's)

	2018		2017	
	€	% t.o.v. gemiddeld belegd vermogen	€	% t.o.v. gemiddeld belegd vermogen
Totale pensioenuitvoerings- en administratiekosten	639.135		581.254	
Totaal aantal deelnemers	1.912		1.901	
Kosten per deelnemer ¹⁾	334		306	
Beheerkosten beleggingen				
– Vastgoed	14.996		0	
– Aandelen	255.809		281.325	
– Vastrentende waarden	653.814		745.318	
– Derivaten	6.960		6.730	
– Fiduciair beheer	247.663		84.396	
	1.179.242	0,29%	1.117.769	0,28%
Kosten bewaarloon	77.043	0,02%	98.692	0,03%
Kosten vermogensbeheer ²⁾	1.256.285	0,31%	1.216.461	0,31%
Transactiekosten ³⁾	318.037	0,08%	185.719	0,05%
Totaal	1.574.322	0,39%	1.402.180	0,36%

Kosten pensioenbeheer

De pensioenuitvoeringskosten per deelnemers zijn in 2018 toegenomen ten opzichte van 2017. Dit wordt veroorzaakt door een stijging van de pensioenuitvoerings- en administratiekosten in 2018, met name veroorzaakt door hogere advieskosten en incidentele administratiekosten voor wettelijke projecten.

- 1) Kosten van het pensioenbeheer bestaan uit de kosten van uitbesteding, bestuurskosten en de kosten van toezicht. Om de kosten per deelnemer te berekenen is conform de aanbeveling van de Pensioenfederatie het aantal deelnemers gedefinieerd als de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. Gewezen deelnemers tellen dus niet mee.
- 2) De kosten van vermogensbeheer en de transactiekosten worden weergegeven in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen. De kosten vermogensbeheer zijn inzichtelijk gemaakt conform de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. Er is rekening gehouden met de zogenaemde 'verborgen' kosten zoals transactiekosten en beheerkosten. Er is bij de berekening van een aantal kostenposten gebruik gemaakt van aannames en veronderstellingen inzake percentages en berekeningsmethodieken.
- 3) De algemene uitgangspunten en berekeningsmethodieken zijn niet gewijzigd ten opzichte van de kostenrapportage over 2017. De totale transactiekosten zijn gestegen ten opzichte van 2017. De transactiekosten zijn gebaseerd op basis van een schatting waarbij ook de transactiekosten binnen de beleggingsfondsen zijn meegenomen.

Kosten vermogensbeheer

Kosten van het vermogensbeheer kunnen in twee categorieën worden onderscheiden:

- De eerste categorie betreft de kosten waar onderliggende facturen en nota's aan ten grondslag liggen, waaronder de beheervergoeding van de vermogensbeheerder(s), het bewaarloon, kosten van ondersteuning bij het vermogensbeheer. Deze kosten bedragen € 580 (zie toelichting staat van baten en lasten, post [11]). Naar aanleiding van de nieuwe overeenkomst met de vermogensbeheerder is een substantiële verlaging van de kosten gerealiseerd.
- De tweede categorie betreft kosten die rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze kosten zijn dus niet inbegrepen in de kosten van de vermogensbeheerder(s) zoals opgenomen in de jaarrekening. Deze kosten bedragen € 994. Dit leidt tot een totaal van € 1.574.
- De kosten van de accountantscontrole van de beleggingsadministratie worden vergoed door Mn en zijn derhalve niet opgenomen in de beleggingskosten.
- De totale kosten vermogensbeheer zijn ten opzichte van vorig verslagjaar gestegen met 0,03%-punt. Dit komt met name door een daling van het gemiddeld belegd vermogen en een stijging van de transactiekosten.

Governance

Bestuur

Het bestuur heeft in 2018 13 maal vergaderd. Het bestuur heeft daarnaast 2 keer met de visitatiecommissie en 2 keer met het verantwoordingsorgaan overlegd.

De belangrijkste onderwerpen, die in de bestuursvergaderingen aan de orde kwamen, waren onder andere:

- de toekomststudie van het fonds;
- de bestuursbezetting;
- implementatie relevante wetswijzigingen;
- de financiële positie van het fonds;
- het herstelplan;
- project tender pensioenadministratie;
- conversie pensioenrechten naar pensioenleeftijd 68;
- mitigatie bevindingen uit DNB onderzoek naar beleggingsbeleid en -opzet;
- actuele ontwikkelingen in de pensioensector;
- het premiebeleid;
- opzet IRM-beleid;
- het beleggingsbeleid, MVB;
- het communicatiebeleid;
- de wijziging van de ABTN en een aantal bijlagen.

Fondsdocumenten

In het verslagjaar zijn de volgende fondsdocumenten gewijzigd:

ABTN

De Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN) wordt jaarlijks door het bestuur geactualiseerd. In de bestuursvergadering van 18 december is de ABTN en de gewijzigde bijlagen vastgesteld, waarbij de besluitvorming uit het verslagjaar 2018 is verwerkt.

Pensioenreglementen

In het verslagjaar is de pensioenrichtleeftijd in het reglement aangepast naar 68. Het meest actuele pensioenreglement is beschikbaar op de website van Pensioenfonds Forbo. Daarnaast is de werkwijze voor aanpassing van het pensioengevend salaris lopende het jaar in het reglement beschreven.

Uitvoeringsovereenkomst

Per 1 januari 2018 is de uitvoeringsovereenkomst gewijzigd door de beëindiging van de uitvoering van de Pensioenspaarregeling van Forbo Flooring BV. Daarnaast is er een addendum op de uitvoeringsovereenkomst opgesteld met betrekking tot de AVG (vernieuwde privacywet).

Geschiktheid en evaluatie

Het geschiktheidsbeleid en het opleidingsplan zijn vastgelegd in een geschiktheidsplan dat is opgenomen bij de ABTN.

In 2018 zijn door (een delegatie van) het bestuur de volgende kennissessies/opleidingen gevolgd:

- 19-02-2018 Kennissessie Financiële rapportage lezen - Mn
- 16-03-2018 Risicoassessment - WTW
- 16-04-2018 Kennissessie Beursgenoteerd OG - Mn
- 23-05-2018 Kennissessie IORP-II - WTW
- 25-06-2018 Kennissessie Efficiënt portefeuillebeheer en kortlopende staatsobligaties - Mn
- 01-10-2018 Kennissessie Het beleggingstraject - Mn
- 01-02-2019 Flitscongres Partnerpensioen - VU
- 12-02-2019 Kennissessie IORP-II - WTW

Op 27 november 2018 heeft het bestuur een zelfevaluatie uitgevoerd onder begeleiding van een externe partij. In deze zelfevaluatie is teruggekeken op het afgelopen jaar en zijn mogelijke verbeterpunten besproken.

Op 1 juni en 10 december heeft het bestuur, samen met vertegenwoordigers van sociale partners, deelgenomen aan de workshops over de Toekomststudie Pensioenfonds Forbo.

Diversiteit

Samenstelling bestuur

<i>Naam</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Leeftijd in verslagjaar 2018</i>
H. Mak	M	42
D. Uitvlugt-Manné	V	44
A.D. Keetlaer	M	66
G.J.F. Mol	M	60
M.A. Bults	M	56
G.T.J. Evers	M	51
S. Stieltjes (aspirant lid)	M	44 (vanaf 11-07-2017)
F.A. Heil (aspirant lid)	M	51 (vanaf 01-11-2018)

Samenstelling Verantwoordingsorgaan:

<i>Naam</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Leeftijd in verslagjaar 2018</i>
Ph. de Boer	M	45
E. van der Weide	M	47
B. Venema	M	63
T.W. Breeuwer	M	59
A. Pijnacker-Huiberts	V	38
H. Ellens	M	68
L. van den Ing (aspirant lid)	M	57

Met de kandidaatstelling van Fred Heil voor de bestuurszetel namens de actieven van Forbo Flooring BV is er een verschuiving opgetreden in het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan voldoet aan de richtlijnen met betrekking tot diversiteit van de Code.

Gedragscode / Compliance Officer

Het bestuur hanteert een gedragscode. Jaarlijks bevestigen de leden van het bestuur en verantwoordingsorgaan dat zij de gedragscode hebben nageleefd. De gedragscode is in het verslagjaar geactualiseerd.

De compliance officer is onder meer belast met de controle op de naleving van de gedragscode. Over 2018 heeft de compliance officer geen bijzonderheden geconstateerd. Het verslag van de compliance officer is opgenomen in dit jaarverslag. Matthijs Erwich heeft eind 2018 aangegeven per 1 februari 2019 niet meer beschikbaar te zijn als compliance officer. Wendy Rijkhoff neemt deze functie over per 1 februari 2019.

Klachten en geschillen

Een deelnemer kan een klacht indienen als deze van mening is dat bij de uitvoering van de pensioenreglementen zijn rechten zijn geschaad. In 2018 zijn geen klachten ingediend bij het pensioenfonds.

Wet- en regelgeving

In 2018 zijn aan Pensioenfonds Forbo geen dwangsommen of boetes opgelegd. Er zijn door de toezichhouders De Nederlandsche Bank N.V. en/of de Stichting Autoriteit Financiële Markten geen aanwijzingen aan het fonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het fonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

Code pensioenfonds

Bij verantwoording over de naleving van de Code pensioenfonds geldt het principe 'pas toe of leg uit'. Afwijking van de norm is mogelijk als daar een goede reden voor is. Middels het besluit van 24 september 2018 heeft het ministerie van SZW de aanpassingen aan de Code Pensioenfonds goedgekeurd. In dit verslag zal het bestuur rapporteren aan de hand van de nieuwe opzet. Het 'pas toe of leg uit'-principe geldt hierbij nog steeds, daarnaast zijn er zeven normen waarover altijd moet worden gerapporteerd. Dit zijn de normen 5, 31, 33, 47, 58, 62 en 65.

normnr	Inhoud norm	Toelichting
5	Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Dit wordt beschreven in voorleggers bij beleidsbeslissingen en andere bestuursonderwerpen. Vastlegging volgt in de notulen. Daarnaast wordt de verantwoording over beleidsbeslissingen aan het VO gecommuniceerd.
31	De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Dit is vastgelegd in het geschiktheidsplan. Monitoring komt terug in de jaarlijkse managementevaluatie, en competentietoetsing. Vastlegging van competenties is opgenomen in de bestuursmatrix.
33	In zowel het bestuur als in het VO of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.	Hier wordt niet volledig aan voldaan. In zowel het bestuur als het VO is tenminste één man en tenminste één vrouw vertegenwoordigd. De leeftijdsverdeling van zowel mensen van boven als onder de 40 is in het VO geborgd, in het bestuur niet meer. Bij de werving van nieuwe bestuurders wordt actief naar kandidaten van onder de 40 gezocht.
34	De zittingsduur van een lid van het bestuur, het VO, het BO en raad van toezicht is maximaal vier jaar. Een bestuurslid en een lid van het BO kunnen maximaal twee keer worden herbenoemd, een lid van de raad van toezicht maximaal één keer. Leden van een visitatiecommissie zijn maximaal acht jaar betrokken bij hetzelfde fonds.	Het bestuur wijkt hierin af van de code m.b.t. de zittingstermijn van bestuurders namens de werkgever. Dit is gemotiveerd vastgelegd in de voorlegger van 14 februari 2018.
35	Het bestuur, het BO en het intern toezicht houden bij het opstellen van de profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het VO houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	Expliciete competentievisie VO moet nog worden opgesteld.
36	Het bestuur, het VO of het BO en de raad van toezicht leggen bij de vacature de eisen voor de vacante functie vast. Hierbij wordt rekening gehouden met de in de normen 31,32 en 33 opgenomen eisen.	Wensen en normen worden wel vastgesteld echter grote afhankelijkheid van aanmelding van kandidaten.

normnr	Inhoud norm	Toelichting
38	Het bestuur en het BO toetsen voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen. Het VO bevordert dat in de procedure de competentievisie wordt meegenomen, inclusief de diversiteitsdoelstellingen.	Expliciete competentievisie VO moet nog worden opgesteld.
39	Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur, na het horen van de raad van toezicht over de procedure. Een lid van de raad van toezicht of visitatiecommissie wordt benoemd door het bestuur na bindende voordracht van het VO en wordt ontslagen door het bestuur na bindend advies van het VO. Een lid van het VO wordt benoemd door het bestuur en ontslagen door het VO zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur in overleg met het intern toezicht een lid ontslaan.	Benoeming leden VO ligt nu nog bij het VO zelf, echter wel in overleg met het bestuur.
47	Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Dit is opgenomen in het reglement intern toezicht en de ABTN.
58	Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie	Missie, visie en strategie beschikbaar op de website van het fonds.
62	Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	De overwegingen van het bestuur omtrent verantwoord beleggen zijn vastgelegd in de ABTN en beschikbaar op de website van het fonds.
64	Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals genoemd in normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Dit is opgenomen in het bestuursverslag.
65	Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	De klachten- en geschillenprocedure is beschikbaar op de website van het fonds. Jaarlijks wordt in het bestuursverslag gerapporteerd over de afhandeling van eventuele klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.

Uitbestedingsbeleid

In de uitvoering van haar kernactiviteiten, het administreren, beheren en uitbetalen van de pensioenen en het vermogensbeheer, staan zowel vertrouwelijkheid als maximale kwaliteit van dienstverlening voorop. Hiertoe heeft Pensioenfonds Forbo (hierna 'het fonds') een uitbestedingsbeleid opgesteld welke in 2018 is geactualiseerd. De belangen van (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden mogen geen gevaar lopen doordat het fonds delen van haar werkzaamheden heeft uitbesteed aan derden. Ook is van belang dat de derde aan wie het fonds werkzaamheden heeft uitbesteed het integriteitsbeleid (waaronder beleid ten aanzien van belangenverstrengeling) onderschrijft of een eigen integriteitsbeleid hanteert dat passend is bij het beleid van het fonds, zodat een integriteitsrisico bij uitbesteding kan worden beheerst.

Doelstelling van het uitbestedingsbeleid is het waarborgen van continuïteit en constante kwaliteit van de dienstverlening tegen beheersbare en te verantwoorden kosten. Hiermee blijven de reputatie en integriteit van het pensioenfonds gewaarborgd. Het uitbestedingsbeleid is van toepassing op alle uitbestede, bedrijfs-kritische activiteiten en processen van het pensioenfonds. Het uitbestedingsbeleid is van toepassing op alle bestaande en/of nieuwe uitbestedingsovereenkomsten gedurende de gehele looptijd van deze overeenkomsten. Elke uitbestedingsovereenkomst zal één maal per drie jaren binnen de markt worden herijkt en jaarlijks worden geëvalueerd met de betreffende partij.

Naast de evaluatie van de uitbestede dienstverlening worden ook de partijen die andere dienstverlening verzorgen (zoals adviserend- en certificerend actuaire en accountant) jaarlijks geëvalueerd.

Aan uitbesteding is voor het fonds een aantal risico's verbonden. Het bestuur heeft daarom beleid vastgesteld voor de beheersing van risico's die samenhangen met uitbesteding van (delen van) bedrijfsprocessen.

Uitbesteding

Het bestuur van Pensioenfonds Forbo heeft op basis van haar verantwoordelijkheid voor het beheer van het fonds, de vereiste professionalisering en de noodzakelijke risicobeheersing gekozen voor uitbesteding van de volgende werkzaamheden aan externe partijen:

- administratief beheer van het pensioenfonds;
- vermogensbeheer;
- houderschap Actuariële sleutelfunctie.

Het bestuur van het fonds besteedt in ieder geval niet uit:

- taken en werkzaamheden van personen die het dagelijks beleid van het pensioenfonds bepalen;
- werkzaamheden waarvan uitbesteding de verantwoordelijkheid van het bestuur voor de organisatie en beheersing van bedrijfsprocessen en het toezicht daarop kan ondermijnen;
- indien de uitbesteding een belemmering kan vormen voor een adequaat toezicht op de naleving van wet- en regelgeving.

Risicoanalyse en uitbestedingsproces

Alvorens activiteiten of processen worden uitbesteed voert het bestuur van het fonds een risicoanalyse uit waarin minimaal is opgenomen:

- Een kosten-baten analyse van de uitbesteding van die activiteiten of processen.
- De te verwachten impact van uitbesteding van de activiteiten of processen.
- Een analyse van de financiële, operationele en reputatie gerelateerde risico's en de vereiste toezicht maatregelen.
- De afspraken over de wijze waarop de uit te besteden activiteiten of processen worden uitgevoerd.

Het bestuur kan besluiten zich bij het uitbestedingsproces te laten begeleiden door één of meerdere externe partijen, welke bij een dergelijk proces een toegevoegde waarde vanuit marktkennis of anderszins kunnen hebben.

Governance van de uitbestedingsrelatie

Rollen en verantwoordelijkheden

Het bestuur is te allen tijde eindverantwoordelijk voor alle werkzaamheden van het fonds, en dus ook voor de uitbestede werkzaamheden. Taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van het bestuur en de uitbestedingspartner worden omschreven. Tussen partijen worden daarover schriftelijk afspraken gemaakt. De taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden mogen elkaar niet overlappen.

Deskundigheid en geschiktheid

Het bestuur draagt zorg voor zijn eigen deskundigheid en geschiktheid zodat het voldoende 'countervailing power' heeft ten opzichte van de uitbestedingspartner. Dit is onderdeel van het geschiktheidsplan dat het bestuur heeft opgesteld. Ten behoeve van de countervailing power is een externe deskundige als vast lid in de Beleggingsadviescommissie opgenomen.

Uitbestedingsovereenkomst

Naast een zorgvuldige selectie van de uitbestedingspartner die voldoet aan de door het bestuur opgestelde eisen, dienen de uitbestede werkzaamheden gedurende de periode van uitbesteding, te worden gecontroleerd, zodat kwaliteit en continuïteit zijn gewaarborgd.

De afspraken met de uitbestedingspartner worden vastgelegd in een uitbestedingsovereenkomst die voldoet aan de eisen op grond van artikel 13 van het Besluit uitvoering Pensioenwet. Waarborging van de kwaliteit van de werkzaamheden vindt plaats door het gelijktijdig met het afsluiten van de uitbestedingsovereenkomst opstellen van een service level agreement (SLA) met de uitbestedingspartner, waarin specifieke taken, bemensing, op te leveren producten, kwaliteits- en serviceniveau, tijdsafspraken en boetebedingen zijn beschreven. Iedere drie jaar wordt de uitbestedingsovereenkomst herijkt.

Daarnaast evalueert het bestuur jaarlijks de dienstverlening met de desbetreffende uitbestedingspartner.

In deze SLA welke altijd schriftelijk dient te worden vastgelegd, worden onder meer, waar mogelijk onderstaande voorwaarden opgenomen:

- vertrouwelijke gegevens, waaronder persoonsgegevens, worden conform wettelijke voorschriften gewaarborgd;
- informatieverstrekking naar verschillende opdrachtgevers vindt gescheiden plaats;
- gegevens en bestanden van het fonds worden beveiligd en toegangsrechten en autorisaties worden op adequate wijze aan betrokken medewerkers verstrekt;
- de inrichting van de systemen is zodanig dat de continuïteit van de dienstverlening niet in gevaar komt en dat bij onvoorziene omstandigheden een adequaat noodstelsel in werking treedt;
- indien de overeenkomst niet nagekomen wordt door één van de partijen treedt een procedure voor de niet-nakoming van de overeenkomst in werking, zoals in het contract of de SLA is vastgelegd;
- de omstandigheden waaronder de overeenkomst beëindigd kan worden en de financiële en uitvoeringstechnische waarborgen van die beëindiging.

Uitbesteding Administratie

Het bestuur heeft het administratieve beheer van het pensioenfonds uitbesteed aan een externe administrateur. Het administratieve beheer betreft:

- Het voeren van de boekhouding, met betrekking tot activa, passiva, en de exploitatie van het fonds;
- Het uitvoeren van de uitkeringen van het fonds;
- Het ondersteunen, registreren en uitvoeren van waardeoverdrachten;

- Het registreren en controleren van het deelnemersbestand;
  - aan de hand van de door het dagelijks bestuur aangegeven mutatie van actieve deelnemers;
  - aan de hand van bevolkingsgegevens inzake overlijden, woonplaats en andere relevante uitkeringsgegevens;
- De management rapportage;
- Het opstellen en voorbereiden van de jaarlijkse financiële verantwoording.

Alle taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van de administrateur zijn vastgelegd in een functiebeschrijving, contract en service level overeenkomst. Daarnaast kent de administrateur een ISAE-3402 type 2 en een ISAE-3000 type 1 rapportage die jaarlijks door het bestuur worden beoordeeld.

Tevens is de administrateur bevoegd tot procuratie bij het pensioenfonds voor een door het bestuur vastgesteld overzicht van correspondentie, evenals het uitvoeren van de maandelijkse uitkeringen tot een maximum van € 550.000 per maand, met als uitzondering de maand mei waarvoor een maximum van € 900.000 geldt.

Uitbesteding Vermogensbeheer

Het vermogensbeheer is uitbesteed aan een fiduciair vermogensbeheerder die tevens de beleggingsadministratie voert.

Het vermogensbeheer wordt gevoerd in overeenstemming met fiduciaire beginselen, waarbij de externe beheerder fondsen onderbrengt bij geselecteerde gespecialiseerde fondsbeheerders en binnen de door het bestuur vastgestelde tracking errors en fondsen.

Maandelijks rapporteert de vermogensbeheerder de stand van zaken middels de maandrapportage. Elk kwartaal volgt de kwartaalrapportage waarin een uitgebreide toelichting op resultaten en verwachtingen wordt gegeven. Daarnaast kent de vermogensbeheerder een ISAE-3402- en een productenrapportage.

Ook kan de vermogensbeheerder het bestuur en/of beleggingsadviescommissie adviseren. Rapportages worden door de beleggingsadviescommissie geanalyseerd en middels een voorlegger ter goedkeuring aan het bestuur voorgelegd.

Monitoring van de uitbestedingsrelatie

Het bestuur toetst regelmatig of de manier waarop de uitbestede activiteiten of processen worden uitgevoerd in overeenstemming is met de gemaakte afspraken. Het bestuur doet dit door middel van:

- het monitoren van de uitbestedingspartners via het laten uitvoeren van periodieke audits bij de uitbestedingspartner of het laten rapporteren over de stand van zaken m.b.t. de aanbevolen verbeteringen in de ISAE-3402 verklaring type 2 of een daarmee vergelijkbare verklaring;
- het bestuderen en bespreken van maand- en kwartaalrapportages van de uitbestedingspartners, waarin naast de gebruikelijke informatie ook wordt gerapporteerd over klachten, incidenten en uitzonderingen;
- jaarlijks overleg en evaluatie met de uitbestedingspartners over de uitvoering van de (bijgestelde) processen.

Bovengenoemde rapportages en verslagen dienen aan te sluiten op het door het fonds vastgestelde beleid en de gemaakte afspraken. De rapportages worden ter toelichting aan en bespreking door het bestuur voorgelegd.

Risicomanagement

Inleiding

Het fonds wordt, bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan, geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioenverplichtingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de marktwaarde van de pensioenverplichtingen.

In deze paragraaf wordt ingegaan op het beleid van Pensioenfonds Forbo en de risico's die het pensioenfonds bij de uitvoering van haar taken loopt. Voor de wijze waarop deze risico's zijn afgedekt, zie onderstaand, en voor een kwantificering van deze risico's wordt verwezen naar de Risicoparagraaf in de jaarrekening.

Risicohouding

De noodzakelijke mate van beheersing wordt bepaald door de risicohouding van het fonds. De risicohouding is de mate waarin het fonds (na uitvraag en overleg met de deelnemers en na overleg met het verantwoordingsorgaan, sociale partners en bestuur) bereid is bepaalde risico's te lopen om de missie, visie, strategie en doelstellingen te realiseren (risicobereidheid) en de mate waarin het fonds risico's kán lopen gegeven de kenmerken van het fonds (risicodraagvlak).

In overleg met sociale partners zijn de volgende beleidsuitgangspunten geformuleerd die ten grondslag liggen aan de risicohouding:

- Het meeste belang wordt gehecht aan het vermijden van situaties van dekkingstekort en het vermijden van situaties van grote rechtenkortingen.
- Daarnaast is het realiseren van de toeslagambitie belangrijk.
- Korte termijn risico's zijn acceptabel om lange termijn doelstelling te halen.
- Het risico van kleine kortingen wordt geaccepteerd.
- Maximale rechtenkorting in enig jaar van 5%.
- Maximale opbouwkorting in enig jaar 10%.

De risicohouding wordt geconcretiseerd door de vaststelling van risicogrenzen (het Vereist Eigen Vermogen en de grenzen van de haalbaarheidstoets). Risicogrenzen maken het mogelijk om op een vooraf vastgelegde en objectieve manier te beoordelen of het risico hoger of lager is dan vooraf is toegestaan. Echter, bij overschrijding van risicogrenzen zal geen automatische aanpassing van beleid plaatsvinden, maar een kwalitatieve discussie, rekening houdend met de situatie en inzichten van dat moment.

Controle op het gevoerde beleid

Op grond van het nFTK moet continu gemonitord en aan de deelnemers gecommuniceerd worden of het gevoerde beleid resulteert in de verwachte doelstellingen. Deze wettelijke verplichting komt tot uitdrukking in de zogeheten 'risicohouding'. De risicohouding van het fonds is de mate waarin het fonds, na overleg met sociale partners en het verantwoordingsorgaan bereid is beleggingsrisico's te lopen om de doelstellingen van het fonds te realiseren en de mate waarin het fonds beleggingsrisico's kan lopen gegeven de kenmerken van het fonds. De risicohouding wordt verder onderverdeeld in een korte termijn risicohouding en een lange termijn risicohouding.

Korte termijn risicohouding

De korte termijn risicohouding wordt gemeten aan de hand van de vereiste dekkinggraad met bijbehorende bandbreedtes. Indien op enig moment de daadwerkelijke vereiste dekkinggraad zich buiten deze bandbreedtes bevindt, is dit een eerste indicatie dat het gevoerde beleid niet in lijn is met de doelstellingen van het fonds. Het fonds heeft de risicohouding voor de korte termijn vastgesteld op een vereiste dekkinggraad van 120% waarbij een bandbreedte is toegestaan van 5%-punt hoger of lager. Gedurende 2018 is de daadwerkelijke vereiste dekkinggraad binnen deze bandbreedtes gebleven en heeft het fonds haar beleid niet hoeven aanpassen. Eind 2018 bedraagt de feitelijk vereiste dekkinggraad 118,4%.

Lange termijn risicohouding

De lange termijn risicohouding komt tot uitdrukking in de jaarlijks terugkerende haalbaarheidstoets. De belangrijkste uitkomst waarnaar in de haalbaarheidstoets gekeken wordt, is het pensioenresultaat. Het pensioenresultaat is een maatstaf voor koopkrachtbehoud. Conform de risicobereidheid van het fonds heeft het bestuur een pensioenresultaat en ondergrenzen vanuit verschillende scenario's gedefinieerd die aansluiten op de lange termijn risicohouding van het fonds. Het pensioenresultaat en ondergrenzen zijn door het bestuur vastgesteld en vastgelegd in de ABTN vanuit de volgende drie situaties:

- mediaan pensioenresultaat vanuit feitelijke situatie (ondergrens 80%);
- maximale relatieve afwijking ten opzichte van mediaan in geval van slecht weer scenario (maximaal 35%);
- mediaan pensioenresultaat vanuit evenwichtssituatie (ondergrens 85%).

Het risico op korte termijn is uitgedrukt in de wettelijk vereiste solvabiliteitsbuffer. Deze bedraagt voor het beleggingsprofiel van het pensioenfonds rond 20%. Hierbij wordt door partijen een bandbreedte toegestaan van 5%-punt hoger en lager.

In 2015 heeft het fonds aan deze wettelijke verplichting voldaan via de aanvangshaalbaarheidstoets. Dit heeft geleid tot een pensioenresultaat van 85% vanuit de situatie 'mediaan pensioenresultaat vanuit evenwichtssituatie'. Tevens is met behulp van de aanvangshaalbaarheidstoets getoetst dat het premiebeleid realistisch en haalbaar is. In 2018 is uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets gebleken dat het resulterende pensioenresultaat voldoet aan de in de risicohouding vastgestelde ondergrenzen en maximale afwijking.

De risicogrenzen uit de haalbaarheidstoets zijn:

	Grens	Uitkomst	Score
Mediaan pensioenresultaat vanuit feitelijke situatie	ondergrens 80,0%	92,0%	Voldoende
Maximale relatieve afwijking ten opzichte van mediaan in geval van slecht weer scenario	bovengrens 35,0%	26,0%	Voldoende

Beleid en risicobeheer

Het bestuur heeft een Beleid Integraal Risicomanagement opgesteld, dat onderdeel is van de ABTN. Het huidige risicomanagement raamwerk is gebaseerd op het 3-lines of defence model. In 2018 is het volledige risicomanagementbeleid opnieuw herijkt en vastgesteld. Het risicomanagementbeleidsdocument beschrijft de opzet en invulling van het Integraal Risicomanagement (IRM) van het fonds.

Het doel van IRM is:

- inzicht geven in de verschillende risico's;
- inzichtelijk maken in welke mate risico wenselijk/acceptabel is;
- overzicht bieden van de risico's om prioriteiten te kunnen stellen;
- mogelijkheden bieden om de risico's te beheersen tot naar een wenselijk niveau.

Per kwartaal worden de risico's beoordeeld in de risicocommissie en besproken met het bestuur. Daarnaast heeft het fonds in het jaar 2015 de aanvangshaalbaarheidstoets laten uitvoeren door Willis Towers Watson. Het risicomodel van DNB kent voor een aantal risicocategorieën vastgestelde scenario's ('schokken').

Onder het nieuwe FTK zijn de voorschriften voor de berekening van het vereist eigen vermogen aangescherpt en wordt getoetst op basis van het vereist eigen vermogen gebaseerd op de strategische verdeling.

De hoofdletter 'S', aangevuld met een nummer achter een aantal risicocategorieën vertegenwoordigt de code die DNB in het risicomodel voor de desbetreffende risicocategorie hanteert. Bij de berekening van het vereist eigen vermogen (buffers) past het pensioenfonds de standaardmethode toe op basis van de zogenaamde wortelformule (S1 t/m S6). Kwantitatieve en kwalitatieve toelichtingen van deze risico's zijn opgenomen in de 'risicoparagraaf' in de jaarrekening.

Aanwezige risico's

De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen en het nastreven van de ambitie van de pensioenregeling. Bij het beheer en de financiering van de pensioenverplichtingen loopt het fonds risico's. Een risico is iedere mogelijke gebeurtenis die van invloed is op het realiseren van de missie, visie, strategie en doelstellingen van het fonds. De risico's kunnen ingedeeld worden in financiële en niet-financiële risico's. Management van risico's draait niet om het uitsluiten van alle mogelijke risico's, maar om het vinden van een balans tussen kansen benutten (bewust risico's accepteren) en bewust risico's verminderen, vermijden of overdragen. Hiertoe dient een afweging te worden gemaakt tussen de kosten en de opbrengst van risicobeheersing. Dit geldt voor zowel financiële als niet-financiële risico's.

Onderstaande tabel geeft meer uitleg rondom de risico's die het fonds loopt. Verdere kwalitatieve en kwantitatieve uitleg rondom de financiële risico's wordt gegeven in de risicoparagraaf bij de toelichting op de jaarrekening.

Financiële risico's	Definitie
Solvabiliteitsrisico	Het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. Hieronder vallen de risico's S1 t/m S6 zoals hieronder beschreven.
Renterisico (S1)	Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de rente omdat de rentegevoeligheid van de beleggingen en de rentegevoeligheid van de verplichtingen niet gelijk zijn (de zogenaamde duration mismatch).
Marktrisico (S2)	Het fonds loopt het risico dat door de ontwikkeling van marktprijzen waardewijzigingen plaatsvinden. Hieronder valt ook het concentratierisico.
Valutarisico (S3)	Het fonds belegt in buitenlandse waardepapieren, waardoor het fonds gevoelig is voor koersschommelingen van de betreffende valuta ten opzichte van de euro.
Grondstoffenrisico (S4)	Het risico voor het fonds dat de waarde van de beleggingen in grondstoffen (commodities) daalt.
Kredietrisico (S5)	Het fonds loopt het risico van financiële verliezen als gevolg van faillissementen, betalingsonmacht of kredietverslechtering van tegenpartijen.
Verzekeringstechnisch risico (S6)	Het risico dat het fonds loopt met haar deelnemers op het gebied van sterfte en/of arbeidsongeschiktheid.
Liquiditeitsrisico	Het risico voor het fonds dat er onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen te kunnen voldoen en/ of het verlies dat beleggingen niet snel verkocht kunnen worden.
Inflatierisico	Het risico dat de opgebouwde pensioenen minder waard worden door inflatie. Anderzijds heeft inflatie impact op de beleggingen van het pensioenfonds.

Niet-financiële risico's	Definitie
Uitbestedingsrisico	Het uitbestedingsrisico is het risico voor het fonds, dat de continuïteit/kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden wordt geschaad.
Operationele risico's	Het risico dat voor het fonds optreedt bij de uitvoering van de pensioen- en beleggingsactiviteiten, als gevolg van niet-afdoende of falende interne processen, menselijk gedrag en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen.
Compliance risico	Het compliance risico omvat het risico voor het fonds dat niet of niet tijdig de consequenties van mogelijke belangenverstremming of integriteitsconflicten worden onderkend of er niet in lijn met de gedragscode wordt gehandeld. Tevens wordt hieronder verstaan het risico dat niet wordt voldaan aan Wet- en regelgeving.
Reputatierisico	Onder reputatierisico wordt het risico verstaan dat het fonds, door het eigen handelen of handelen van derden, reputatieschade lijdt bij belanghebbenden.
Sponsorrisico	Pensioenfonds Forbo heeft een directe economische en contractuele band met de werkgever als sponsor van het pensioenfonds. Deze afhankelijkheid vertaalt zich in risico's voor het pensioenfonds, de zogenaamde sponsorrisico's. Voorbeelden van sponsorrisico's zijn onder meer: faillissementsrisico, betalingsonmacht van de sponsor veroorzaakt door negatieve ontwikkelingen bij de sponsor, financieringsrisico, beëindiging van de relatie met de sponsor en belangenverstremming tussen het pensioenfonds en de sponsor.
Omgevingsrisico	Hieronder worden risico's verstaan als gevolg van externe veranderingen. Gedacht kan worden aan de snelle veranderingen in de wetgeving.
IT risico	De informatietechnologie is een belangrijke risicocategorie voor pensioenfonds. Omdat het merendeel van de fondsen de IT hebben uitbesteed, is dit risico veelal een uitbestedingsrisico geworden.
Integriteitsrisico	Het risico dat de integriteit van Pensioenfonds Forbo dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel van de leiding, een en ander in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen.
Juridische risico's	Een pensioenfonds loopt het risico in rechte aangesproken te worden. Ten einde dit risico te beperken kan het fonds maatregelen treffen. Voorbeelden van juridische risico's zijn: <ul style="list-style-type: none"> – dat de fondsstukken niet voldoen aan de wettelijke bepalingen; – dat men als fondsbestuurder in persoon kan worden aangesproken; – het niet in voldoende mate vorm geven aan consistent beleid, dit maakt het fonds kwetsbaar indien het hierop wordt aangesproken; – het niet of onduidelijk communiceren naar partijen; – aansprakelijkheid door het niet of niet goed uitvoeren door partijen die het fonds heeft ingehuurd.

Toelichting op de aanwezige risico's

Het resulterende beleggingsbeleid kent, in overeenstemming met de uitgevoerde risicoanalyse/ kwalitatieve risicohouding en het premiebeleid en toeslagbeleid, een relatief gemiddeld risicoprofiel. Met behulp van het beleggingsbeleid kan een verdere beleidsmatige toelichting gegeven worden over hoe het fonds met de belangrijkste financiële risico's omgaat. Volledigheidshalve wordt ook vermeld welk beleid het fonds voert rondom de niet-financiële risico's.

Risicoafdekking

Financiële risico's

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen.

De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor eventuele toeslagverlening over de opgebouwde aanspraken en ingegane pensioenen. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

Het solvabiliteitsrisico bestaat uit de volgende risicocategorieën:

- Renterisico (S1);
- Markt risico (S2);
- Valuta risico (S3);
- Grondstoffenrisico (S4);
- Kredietrisico (S5);
- Verzekeringstechnisch risico (S6).

Renterisico (S1)

Pensioenfondsen kennen doorgaans een langere looptijd voor hun verplichtingen dan voor hun bezittingen. Vanwege deze mismatch ondervindt een fonds renterisico. Immers bij een rentedaling zullen de verplichtingen sterker toenemen in waarde dan de bezittingen. Het standaardmodel van DNB bevat voorgeschreven rentescenario's (verschuiving actuele rentetermijnstructuur via voorgeschreven rentefactoren) om het vereist eigen vermogen voor dit risico te bepalen.

Om de aanwezige mismatch te beperken, dekt het fonds middels renteswaps het renterisico gedeeltelijk af. Het strategische rente afdekkingspercentage is op basis van de marktrente.

Op basis van deze marktrente is een normpercentage van 57% vastgesteld met een bandbreedte van 4% (voorheen was dit 68% o.b.v. UFR).

De mate van rente-afdekking wordt maandelijks gemeten en via de reguliere vermogensbeheerrapportage gerapporteerd. Het is Mn niet toegestaan om tactisch beleid te voeren.

Marktrisico (S2)

De waarden van aandelen en onroerend goed zijn onderhevig aan marktfluctuaties. Fondsen die een deel van hun vermogen in dergelijke zakelijke waarden hebben belegd, lopen hierdoor risico. Om deze risico's te mitigeren, heeft het bestuur de volgende randvoorwaarden opgesteld in de investment beliefs voor haar beleggingsportefeuille. Onder andere door diversificatie in de portefeuille wordt het marktrisico verminderd.

Randvoorwaarden Matching portefeuille

De matching portefeuille is opgebouwd uit een combinatie van o.a. lang- en kortlopende (Europese) staatsobligaties, kredietwaardige bedrijfsobligaties en rente swaps. De stukken (inclusief de rente swaps) worden beheerd door de vermogensbeheerder met als doelstelling de marktontwikkelingen te volgen. Daarnaast wordt binnen de matching portefeuille belegd in een portefeuille met onderhandse leningen. Deze portefeuille wordt passief beheerd, bij aflossing worden de vrijkomende liquiditeiten herbelegd in de matching portefeuille. Het bestuur is voornemens de onderhandse leningen in het eerste kwartaal van 2019 te verplaatsen naar de returnportefeuille met in acht name van de huidige verdeling tussen matching- en returnportefeuille, zijnde 50%/50%. De benchmarkrendementen van deze portefeuille onderdelen worden gelijkgesteld aan de feitelijke rendementen. Het totaal rendement

van de matching portefeuille wordt periodiek vergeleken met de waarde ontwikkeling van de verplichtingen. Monitoring hiervan wordt gedaan op basis van de kwartaalrapportages van de vermogensbeheerder.

Randvoorwaarden Return portefeuille

De aandelen zijn wereldwijd belegd waarbij de portefeuille is opgebouwd uit participaties in de aandelenfondsen van Stichting Mn Services Europa, Noord-Amerika, Verre Oosten, Opkomende Landen (EMA). Ook is een deel van de return portefeuille belegd in vastrentende waarden met een hoger risicoprofiel, zijnde US High Yield en Europees High Yield, Bankloans en Obligaties Opkomende Markten (EMD). Daarnaast is een deel van de returnportefeuille belegd in Beursgenoteerd Onroerend Goed.

De tracking errors zijn als volgt:

	Beleid	Ex-ante tracking error
US High Yield	Actief	5,0%
Aandelen Europa Passief	Nvt	
Aandelen Noord Amerika Passief	Nvt	
Aandelen Verre Oosten Passief	Nvt	
Aandelen Opkomende landen (EMA)	Actief	4,0%
Europees High Yield	Actief	5,0%
Bankloans	Actief	geen
Obligaties Opkomende Markten (EMD)	Actief	3,0% ¹⁾
Beursgenoteerd Onroerend Goed	Actief	3,0%

Het marktrisico van de portefeuille wordt bepaald door de strategische asset allocatiemix, die is vastgesteld op basis van de ALM-studie uit 2017. Met name spreiding op basis van landen, producten en sectoren vormen de basis. Analyse en monitoring van en advisering over het marktrisico wordt met name door de fiduciair manager uitgevoerd.

Het zakelijke waarden risico, wordt bewust genomen door het pensioenfonds om (over)rendement te kunnen maken. Het risico wordt maandelijks gemonitord. Verandering van de risicobeheersmaatregelen zijn momenteel niet aan de orde.

Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sector gebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Concentratierisico wordt binnen de beleggingsportefeuille beperkt door het vastleggen van beleggingsrichtlijnen en de monitoring daarvan. Er zijn geen aanvullende maatregelen afgesproken.

1) Dit geldt voor het actieve gedeelte, sinds medio 2016 wordt een gedeelte van de portefeuille (25%) passief beheerd.

Valutarisico (S3)

Valutarisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen in vreemde valuta verslechtert als gevolg van veranderingen van vreemde valutakoersen. De kans dat de wisselkoers van vreemde valuta verslechtert ten opzichte van de euro betekent een risico voor een pensioenfonds omdat verplichtingen veelal in euro luiden en bezittingen (deels) in vreemde valuta. Dit risico is van belang voor zowel directe posities in een valuta, als voor beleggingen die gewaardeerd zijn in een andere valuta.

Het valutarisico op de Amerikaanse dollar is in 2018 gehandhaafd op 50% hetgeen onder dit (dreigende) scenario de doelstelling is. Het valutarisico op de Britse pond en Japanse yen werd voor 90% afgedekt. Dit is conform het beleid.

De afdekking van de vreemde valuta en de gevolgen hiervan worden maandelijks gemonitord. Verandering van de beheersing van het valutarisico is momenteel niet aan de orde.

Grondstoffenrisico (S4)

Fondsen die beleggen in grondstoffen (commodities) lopen het risico dat de waarde van deze beleggingen daalt. Pensioenfonds Forbo belegt niet in grondstoffen.

Kredietrisico (S5)

Bij het kredietrisico dient het effect van de kredietwaardigheid van de tegenpartij tot uitdrukking te komen. Het kredietrisico komt tot uitdrukking in de zogenaamde creditspread. Deze spread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid, risicovrij, beschikbaar zou komen.

Het risicobeleid inzake kredietrisico komt onder meer tot uiting in het vaststellen van de toegestane allocatie naar vastrentende waarden categorieën in het beleggingsplan en het stellen van minimale eisen van triple-B aan de kredietrating van vastrentende waarden in de matchingportefeuille. Deze minimale rating is in verband met de aard van de beleggingen niet van toepassing op de beleggingen in onderhandse leningen. In de return portefeuille wordt belegd in hoogrentende obligaties met een minimale rating van triple-C.

Een belangrijk deel van het kredietrisico wordt bepaald door de onderhandse leningenportefeuille. Deze bestaan voor meer dan 80% uit leningen aan Nederlandse financiële instellingen. Er wordt eveneens in liquide bedrijfsobligaties belegd. Er is binnen de organisatie van de fiduciair beheerder een eigen risicomanager aangesteld voor het beheer van de onderhandse leningen.

Het bestuur geeft aan dat de (netto) impact van het huidige kredietrisico in de portefeuille wat hoger ligt dan dat men bereid is te nemen. Daarom heeft het bestuur ervoor gekozen om de meest risicovolle onderhandse leningen te verkopen. Hierbij is een maximale marge vastgesteld voor de verkoopprijs van de leningen om zo min mogelijk afwaardering op de stukken te hebben.

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Naast de financiële risico's staat het fonds bloot aan verzekeringstechnische risico's. Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevensrisico).

De sterftetrend zelf dient te worden meegenomen bij de bepaling van de voorziening voor risico fonds.

Door de gehanteerde overlevingstafel periodiek te evalueren en aan te passen, waarbij ook een fondsspecifieke ervaringssterftetabel wordt gehanteerd, wordt dit risico voldoende beheerst.

Het pensioenfonds wil niet het risico dragen voor ANW-hiaatpensioen. Dit risico is derhalve herverzekerd. Daarnaast is het risico op vooroverlijden herverzekerd.

Additionele risico's

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities.

Het liquiditeitsrisico wordt beperkt door onder andere het aanhouden van een cashpositie van 0 tot 2% in de beleggingsmix en het storten van onderpand in stukken in plaats van cash.

Het bestuur geeft aan dat het pensioenfonds een goede balans heeft tussen de ontvangen premies en uitkeringen in een jaar. Lopende betalingen van SPF worden uit de premies gedaan.

Het bestuur geeft aan dat bewust (deels) in beleggingsfondsen wordt belegd bij de fiduciair beheerder (in tegenstelling tot discretionaire mandaten), omdat deze vaak meer liquide zijn in het geval het pensioenfonds stukken dient te verkopen uit het oogpunt van liquiditeit. Daarnaast heeft het fonds nog illiquide beleggingen in de portefeuille, dit betreffen de onderhandse leningen. Op dit moment betreft dit deel 4,1% van de totale portefeuille.

Wat betreft het liquiditeitsrisico in het scenario dat de rente stijgt en er onderpand gestort dient te worden bij tegenpartijen, zijn er reeds mitigerende maatregelen genomen. Ten eerste wordt onderpand zoveel als mogelijk in stukken geleverd (non-cash). Ten tweede zijn repurchasing agreements (repo's) toegestaan, waardoor stukken eventueel snel in cash zijn om te zetten. Tevens wordt er door de fiduciair manager gerapporteerd over het liquiditeitsrisico in het geval van een rentestijging.

Er wordt met de fiduciair vermogensbeheerder gesproken over de gevolgen van EMIR voor het liquiditeitsrisico van het pensioenfonds.

Inflatierisico

Dit betreft enerzijds de impact van een hogere inflatie op het behalen van de doelstellingen van het pensioenfonds. Indien er langdurig sprake is van inflatie en de pensioenen kunnen niet worden geïndexeerd, dan neemt de koopkracht van deelnemers aan het pensioenfonds af. Anderzijds heeft inflatie ook impact op de beleggingen van het pensioenfonds.

Pensioenfonds Forbo kent een voorwaardelijk toeslagenbeleid en communiceert dit beleid, conform wettelijke voorschriften, naar alle deelnemers, slapers en gepensioneerden. Door die communicatie is de kans zeer gering dat onjuiste verwachtingen worden gewekt en juridische claims moeten worden gehonoreerd. Aangetoond is dat het toeslagenbeleid, ook in financieel mindere tijden, consequent wordt uitgevoerd.

Door de fiduciair vermogensbeheerder wordt reeds in de reguliere rapportage gerapporteerd over het indexatierisico ('indexatiecapaciteit') van het pensioenfonds. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen.

Niet financiële risico's

Uitbestedingsrisico's

Het bestuur heeft onder behoud van zijn verantwoordelijkheden een aantal werkzaamheden structureel uitbesteed. De uitbesteding van werkzaamheden aan een derde partij heeft tot gevolg dat het bestuur geen directe gezagsverhouding heeft met de personen die bij de derde partij feitelijk en dagelijks zijn belast met de uitvoering van die werkzaamheden. Het bestuur heeft voorts geen rechtstreeks zicht op en voert geen directe controle uit op administratieve processen, zoals uitbetaling van pensioenen, pensioenberekeningen e.d.

Daardoor ontbreekt eveneens zicht op de werkelijke uitvoeringskosten.

Het bestuur erkent voorts dat aan de uitbesteding het risico is verbonden van discontinuïteit van de dienstverlening door AZL N.V. en Mn. Bij alle uitbestedingsactiviteiten conformeert het fonds zich volledig aan de regelgeving van DNB op het gebied van uitbesteding.

Het fonds beschikt voor iedere extern uit te voeren activiteit over een uitbestedingsovereenkomst die voldoet aan het bij of krachtens artikel 34 van de PW bepaalde. In voorkomende gevallen worden met de uitvoerende organisatie nadere afspraken omtrent procedures, processen, informatieverstopping en te leveren diensten vastgelegd in een Service Level Agreement (SLA). In een SLA worden tenminste ook afspraken vastgelegd over de administratieve organisatie, de autorisatie en procuratiesystemen en de interne controle van de uitvoerende organisatie.

Voor wat betreft de uitbestedingsrisico's kan worden opgemerkt dat het bestuur overleg heeft gevoerd met AZL N.V. en Mn over de dienstverlening inclusief de SLA. Om aan de behoefte van het bestuur aan zekerheid en daarmee aan kwaliteitsgaranties tegemoet te komen, hebben AZL N.V. en Mn ervoor gekozen om gecertificeerd te worden volgens de richtlijnen van ISAE 3402.

Voor de meeste relevante processen is een beschrijving van de AO/IC opgesteld, die heeft geleid tot een beschrijving van de beheersingsmaatregelen voor de betreffende processen.

Pensioenfonds Forbo heeft een uitgebreid uitbestedingsbeleid vastgesteld. Mede op basis van dat document wordt de dienstverlening van de fiduciair vermogensbeheerder en de uitvoerder periodiek gemonitord. Voorts wordt het bestuur door middel van periodieke rapportages van zowel de uitvoeringsorganisatie alsmede van externe adviseurs in staat gesteld de risico's en fondssituatie goed te monitoren.

Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico op verlies als resultaat van inadequate of foutieve interne processen, mensen en systemen of als gevolg van externe gebeurtenissen. Operationele risico's hebben een negatieve impact op een goede uitvoering van de pensioenregeling. Voor deze operationele risico's geldt wel dat een verregaande reductie onevenredig veel inspanning en kosten met zich mee kan brengen. De operationele uitvoering geschiedt door AZL N.V., het vermogensbeheer geschiedt door Mn. Deze partijen hebben een ISAE 3402-rapportage (type II). Door het overleggen van deze rapportage tonen AZL N.V. en Mn aan het pensioenfonds én aan de accountant van het pensioenfonds aan, dat de uitvoering 'in control' is. Het overleggen van de ISAE 3402-rapportage komt tevens tegemoet aan de Beleidsregel 'Uitbesteding Pensioenfonds' waarin DNB heeft vastgesteld dat een pensioenfonds dat zijn administratie uitbesteedt aan een uitvoerder verantwoordelijk is en blijft voor een juiste administratie.

Het bestuur beoordeelt de ISAE-3402 rapportages op detailniveau en volgt de bevindingen op bij de betreffende partij. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen wanneer er geen issues zijn.

Compliance risico

Het compliance risico omvat het risico dat de gevolgen van (veranderde) wet- en regelgeving niet of niet tijdig worden onderkend, waardoor wet- en regelgeving op onderdelen worden overtreden. Daarnaast omvat het ook het risico dat interne regelgeving zoals gedragscode in integriteitsbeleid en beleid m.b.t. belangenverstopping niet wordt nageleefd.

Om dit risico te beheersen heeft het fonds gedetailleerde SLA's afgesproken met haar uitvoeringsorganisatie over de inrichting en naleving van compliance aldaar. Daarnaast heeft het fonds een compliance officer aangesteld die toeziet op naleving van de gedragscode en naleving van het beleid omtrent integriteit en belangenverstopping door het bestuur van het fonds. (Veranderde) Wet- en regelgeving wordt nauwlettend gevolgd binnen het bestuur.

Reputatierisico

Onder reputatierisico worden alle mogelijke gebeurtenissen verstaan waarin het behalen van de missie, visie, strategie en doelstellingen negatief wordt beïnvloed als gevolg van externe negatieve beeldvorming (reputatieschade) met impact op het pensioenfonds. Om dit risico te beperken heeft het fonds een integriteitsbeleid vastgesteld evenals een communicatiebeleid waarin transparante communicatie naar haar belanghebbenden voorop staat.

Sponsorrisico

Pensioenfonds Forbo heeft een directe economische en contractuele band met de werkgever als sponsor van het pensioenfonds. Deze afhankelijkheid vertaalt zich in risico's voor het pensioenfonds, de zogenaamde sponsorrisico's. Voorbeelden van sponsorrisico's zijn onder meer: faillissementsrisico, betalingsonmacht van de sponsor veroorzaakt door negatieve ontwikkelingen bij de sponsor, financieringsrisico, beëindiging van de relatie met de sponsor en belangenverstremming tussen het pensioenfonds en de sponsor. Deze risico's zijn in kaart gebracht en worden blijvend gemonitord. In de kostenvoorziening is rekening gehouden met extra kosten om het fonds te kunnen continueren bij eventueel wegvallen van de sponsor. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen.

Omgevingsrisico

Hieronder worden risico's verstaan als gevolg van externe veranderingen. Gedacht kan worden aan de snelle veranderingen in de wetgeving. De ontwikkelingen rondom de Brexit vallen ook onder het omgevingsrisico maar kunnen ook gevolgen hebben binnen andere risicocategorieën.

Het bestuur volgt de veranderende wetgeving, Brexit en ontwikkelingen op pensioengebied nauwgezet. Impact van veranderingen op Pensioenfonds Forbo worden gemeten en beoordeeld, zo nodig worden er maatregelen genomen. Daarnaast is specifiek voor de Brexit intensief contact met de uitbestedingspartijen om eventuele gevolgen te monitoren.

IT risico

De informatietechnologie is een belangrijke risicocategorie voor pensioenfondsen. Omdat het merendeel van de fondsen de IT hebben uitbesteed, is dit risico veelal een uitbestedingsrisico geworden. Dit geldt ook voor Pensioenfonds Forbo. Het IT-beleid en beleid ter voorkoming van onder andere datalekken wordt bij de partijen waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed gemonitord. Het IT beleid van het fonds is in 2018 opgesteld. Er worden geen aanvullende maatregelen genomen.

Integriteitsrisico

DNB verstaat hieronder het risico dat de integriteit van Pensioenfonds Forbo dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel van de leiding, een en ander in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het fonds opgestelde normen. Bij de beheersing van dit risico kan gedacht worden aan onder meer gedragscodes en procesmatige waarborgen.

Pensioenfonds Forbo heeft een gedragscode, integriteitsbeleid, klokkenluidersregeling, incidentenbeleid en een compliance beleid. Allen zijn een wettelijke verplichting en DNB ziet actief toe op naleving. DNB toets voorts nieuwe bestuursleden.

Alle integriteitsrisico's zijn geïdentificeerd en gemeten. In deze risicometing zijn van de benoemde integriteitsrisico's de beheersingsmaatregelen besproken en voldoende bevonden.

Juridische risico's

Een pensioenfonds loopt het risico in rechte aangesproken te worden. Ten einde dit risico te beperken kan het fonds maatregelen treffen. Eén risico is dat de fondsstukken niet voldoen aan de wettelijke bepalingen. Een ander risico is dat men als fondsbestuurder in persoon kan worden aangesproken. Een derde risico betreft het niet in voldoende mate vorm geven aan consistent beleid, dit

maakt het fonds kwetsbaar indien het hierop wordt aangesproken. Een vierde risico betreft het niet of onduidelijk communiceren naar partijen. Een vijfde risico betreft aansprakelijkheid door het niet of niet goed uitvoeren door partijen die het fonds heeft ingehuurd.

Met betrekking tot bovengenoemde risico's heeft het bestuur de volgende maatregelen genomen:

1. Het fonds ziet erop toe dat besluitvorming consistent en goed gedocumenteerd plaatsvindt. Deze documentatie zorgt ervoor dat ook derden de inhoud en werking van dit beleid kunnen volgen.
2. Het fonds werkt volgens een communicatieplan. Dit plan bewaakt de wettelijk verplichte communicatiemomenten. Naast deze vereisten heeft het fonds eigenstandige communicatiedoelstellingen.
3. Met alle ingehuurde partijen zijn contractuele afspraken gemaakt. Partijen dienen regelmatig te rapporteren over het wel of niet voldoen aan de gemaakte afspraken. Daar waar mogelijk heeft Pensioenfonds Forbo activiteiten gescheiden ondergebracht, waardoor er een mechanisme ontstaat van controle van de ene door de andere partij.
4. Jaarlijks vinden er controles plaats door actuaire en accountant op de uitvoering door het fonds. Materiële onvolkomenheden worden door hen gerapporteerd. In het algemeen, draagt het bestuur er zorg voor dat zij voldoende kennis en kunde bezit om haar verantwoordelijkheid te kunnen dragen.

De hierboven genoemde risico's zijn niet limitatief maar de juiste afdekking van deze genoemde risico's geven wel een indicatie over de juridische weerbaarheid van Pensioenfonds Forbo. In 2018 is opnieuw een volledig risico assessment gedaan waarbij direct ook een rapportagevorm is opgesteld om alle risico's periodiek te blijven monitoren.

De financiële risico's die het fonds loopt in combinatie met het door het fonds gekozen beleid om deze risico's tegen te gaan zijn objectief meetbaar aan de hand van de hoogte van de vereiste dekkingsgraad. Het beleggingsbeleid van het pensioenfonds kent een relatief laag risico met een strategisch vereiste dekkingsgraad van 117,8%.

Beleidsinstrumenten

Als maatstaf voor de draagkracht van het fonds wordt de beleidsdekkingsgraad gehanteerd. De ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad kan nadelig beïnvloed worden door voornoemde risico's. Om de risico's te beheersen en de ontwikkeling van de beleidsdekkingsgraad te beïnvloeden heeft het fonds een aantal beleidsinstrumenten tot haar beschikking:

- Beleggingsbeleid
- Premiebeleid
- Toeslagbeleid

De uitgangspunten rondom deze beleidsinstrumenten zijn gebaseerd op de risicobereidheid van het fonds welke in 2015 via een risicoanalyse en risicobereidheidsonderzoek onder deelnemers en pensioengerechtigden door het bestuur is onderzocht. De beleidsuitgangspunten die ten grondslag liggen aan de risicohouding zijn in overleg met sociale partners geformuleerd.

- Het meeste belang wordt gehecht aan het vermijden van situaties van dekkingstekort en het vermijden van situaties van grote rechtenkortingen.
- Daarnaast is het realiseren van de toeslagambitie belangrijk.
- Korte termijn risico's zijn acceptabel om lange termijn doelstelling te halen.
- Het risico van kleine kortingen wordt geaccepteerd:
  - maximale rechtenkorting in enig jaar van 5%;
  - maximale opbouwreductie in enige jaar 10% of lager.

Er is sprake van een vaste premiesystematiek. Er geldt geen bijstortingsverplichting. De pensioenpremie wordt zodoende niet gezien als een sturingsmiddel.

Periodiek, maar minimaal eens in de drie jaar, zal aan de hand van een ALM-studie het beschreven beleid worden getoetst. Aan de hand van de uitkomsten zal onder meer worden beoordeeld of de risico's zich nog binnen aanvaardbare grenzen bevinden, de sturingsmiddelen nog voldoende kracht hebben en de ambitie van het fonds met betrekking tot het voorwaardelijke toeslagbeleid nog realiseerbaar is. Indien de uitkomsten van de ALM-studie daartoe aanleiding geven zal het beleid worden aangepast.

Een verdere concretisering van de beleidsuitgangspunten is gebaseerd op de in 2017 uitgevoerde ALM studie. In deze ALM studie is de samenhang tussen de beleidsuitgangspunten rondom de premie, toeslag en de te voeren beleggingsstrategie getoetst. Dit heeft op hoofdlijnen geleid tot het volgende beleid.

Beleidsdekkingsgraad (BDG)	Niveau (2018)	Voorwaardelijke Toeslagverlening actieven, pensioengerechtigden en slapers (CPI afgeleid)	Premie als percentage salarissom	Beleggingen
Grens voor volledige toeslagverlening	BDG $\geq$ 123,3%	Volledige toeslagverlening, inclusief herstel van kortingen cumulatief tot vijf jaar terug, daarna inhaaltoeslag. Inhaaltoeslag gelijk aan 1/5e deel van surplus. Inhaaltoeslag cumulatief tot 5 jaar terug.	Vaste premie van 21% van de salarissom	Beleggingsplan 2018: Matchingportefeuille 50% Returnportefeuille 50% Renteafdekking 57% marktrente (68% UFR) Valuta afdekking: USD voor 50%, GBP en YEN voor 90%
Boven de toeslag-drempel, maar onder de grens voor volledige toeslagverlening	BDG $\geq$ 110% BDG < 123,3%	Gedeeltelijke toeslag (voor zover ook in de toekomst te realiseren)		
Boven de ondergrens maar onder de toeslag-drempel	BDG $\geq$ 104,2% BDG < 110%			
Onder de ondergrens	BDG < 104,2%	Geen toeslag Herstelplan tot Vereist Vermogen van maximaal 10 jaar (kortingen tijdsevenredig)		

Er wordt opgemerkt dat onder het nieuwe Financiële Toetsingskader (NFTK) het toeslagbeleid en het verlenen van mogelijke inhaaltoeslagen met name ingekaderd wordt door de hoogte van de beleidsdekkingsgraad en de strategisch vereiste dekkingsgraad. Bovenstaand overzicht biedt duidelijke richtlijnen.

Verslag van de visitatiecommissie

Samenvatting voor het jaarverslag

Deze rapportage bevat de bevindingen van de visitatiecommissie (hierna: VC) naar aanleiding van haar onderzoek naar het functioneren van het bestuur van de Stichting Pensioenfonds Forbo (hierna: SPF) over het jaar 2018. De taak van VC bestaat uit het toezicht houden op het beleid van het bestuur van het fonds, op de algemene gang van zaken in het fonds, op adequate risicobeheersing en op evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De VC volgt bij het uitvoeren van haar rol de toezichtcode van de Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector (hierna: VITP).

De belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen

De toekomst van het fonds

Belangrijke drivers voor het bestuur om een studie te verrichten naar een toekomst-bestendige uitvoeringsvorm zijn de bestuurslast, de kwetsbaarheid en het kostenniveau van het fonds. In de verschillende vergaderingen en workshops blijkt dat ook, zij het in wisselende samenstelling, andere factoren een rol spelen en niet altijd eenduidig is welk(e) aspect(en) het meest zwaar weegt.

Duidelijk wordt dat het bestuur van alle betrokken partners de meeste urgentie voelt en op actie aandringt, terwijl andere betrokken partijen die druk veel minder ervaren. Het komt de VC voor dat vanuit het bestuur de variant van voortzetting van het (evt. anders opgezette en aangestuurde) fonds als uitvoerder, met de huidige belasting, een (veel) beperktere belangstelling ontmoet dan bij andere partijen, waaronder de sponsors, het geval is.

De te hanteren criteria bij selectie van de uitvoeringsvorm en partij zijn behoorlijk verschillend. Besloten wordt om bepaalde uitvoerders aan te schrijven. Het bestuur heeft de te hanteren criteria vastgesteld maar de onderlinge zwaarte ervan nog niet. Het bestuur vergadert in maart 2019 over de pro's en contra's inclusief de noodzakelijk te maken kosten van het fonds bij zelfstandige voortzetting om deze optie te kunnen afwegen tegenover de opgevraagde RFP's en inmiddels verkregen offertes. Middels een logboek wordt het gevolgde proces, afwegingen en besluitvorming goed bijgehouden.

De VC neemt waar dat de overige belanghebbenden zoals actieven en gepensioneerden middels allerlei communicatie-uitingen en middelen goed op de hoogte worden gehouden van de procesgang.

De VC beveelt aan om:

1. Eerst overeenstemming tussen aangeschoven partijen te krijgen over de te hanteren criteria en de onderlinge zwaarte ervan, alvorens verder te gaan met het onderzoek naar toekomstige uitvoeringsvormen en partijen;
2. De pro's en contra's van voortzetting van het fonds, al dan niet in gewijzigde opzet en aansturing, te overdenken en die visie met betrokken partijen te delen en af te wegen tegenover de verschillende mogelijke uitvoeringsvormen en partijen;
3. Dat het VO, alhoewel van meet af aan aangehaakt, bij de uiteindelijke advies-aanvraag, zich laat bijstaan door een onafhankelijke deskundige op dit gebied, die buiten de range van de huidige adviseurs van het fonds afkomstig is.

Functioneren van de governance

De wijze waarop de governance van het fonds thans is ingericht, lijkt zijn grenzen te bereiken. Uit de gesprekken die de VC met het bestuur heeft gehad, blijkt dat het bestuur zich daar terdege van bewust is en in dat kader het project Toekomst heeft geïnitieerd.

De VC heeft er begrip voor dat in dit kader een aantal van de door de VC geconstateerde issues voorlopig zijn geparkeerd. De VC

gaat er echter wel van uit dat indien in het project Toekomst voor voortbestaan van het fonds wordt geopteerd, deze issues worden meegenomen ten einde voor de lange termijn een bestendige en robuuste governance te realiseren.

Aangezien de sleutelfuncties onderdeel uitmaken van de governance van het pensioenfonds en de statuten een beschrijving van die governance betreffen, acht de VC het wenselijk om de sleutelfuncties, inclusief hun taken en bevoegdheden, statutair en in de schematische weergaves van de governance in de ABTN te verankeren. Dit is tot op heden nog niet gebeurd.

De VC beveelt aan om:

4. Zorg dat de sleutelfuncties inclusief de bijbehorende rapportagelijnen in de statuten en de schematische weergaves van de governance in de ABTN worden weergegeven.

Functioneren van het bestuur

Op grond van de gesprekken met het bestuur en de gelezen stukken is de VC van oordeel dat de professionaliteit van het bestuur in orde is. De bestuursleden gaan open en respectvol met elkaar om en dagen elkaar voldoende uit. Het bestuur beheerst de materie en overziet de ontwikkelingen.

Het bestuur houdt alle acties bij op een actielijst en legt de genomen besluiten goed vast. De follow up van de uitstaande acties verloopt goed door de actielijst tijdens bestuursvergaderingen na te lopen. De VC is van oordeel dat het bestuur goed functioneert en heeft op dit gebied geen aanbevelingen.

Beleid van het bestuur

De missie, visie en strategie en risicohouding van het fonds zijn afdoende actueel en vastgelegd in de ABTN en overige documenten.

Het daarop gebaseerde beleid is afdoende uitgewerkt in de diverse beleidsplannen, die regelmatig worden geactualiseerd.

In de lopende studie naar de toekomst van het fonds en alternatieve uitvoeringsvormen, wordt ook stilgestaan bij de vigerende missie, visie en strategie in relatie tot de veranderende omgeving.

In de contractonderhandelingen met de pensioenadministrateur en eerder met de fiduciair beheerder is de nodige, kritische countervailing power verzorgd.

De VC heeft hierbij geen aanbevelingen.

Algemene gang van zaken

De VC is van oordeel dat het bestuur 'in control' is. De uitbestedingsrelaties zijn ingeregeld en het bestuur bewaakt de beheerste en integere bedrijfsvoering van het fonds. De fondsdocumenten zijn over het geheel bezien op orde. Het fonds wacht een uitdaging om voor september 2020 de sleutelfuncties Internal Audit en Risicobeheer op een bij het fonds passende wijze te beleggen en een visie op/beleidsdocument voor de definitieve inrichting van de (vervulling en houderschap van de) sleutelfuncties risicomanagement en internal audit onder IORP II te formuleren en in lijn met de betreffende Q & A's van DNB op consistente wijze op te nemen in de governance van het fonds.

Het bestuur heeft oog voor de kwetsbaarheid van de BAC, de benodigde onafhankelijkheid binnen en van de Risicocommissie en de grote (bestuurlijke) drukte voor de bestuursleden, maar moet oppassen dat het nemen van maatregelen en maken van keuzes niet te lang in de tijd wordt opgeschoven, hangende de uitkomsten op basis van het lopende onderzoek naar de toekomst van het fonds.

De VC beveelt aan om:

5. Voldoende aandacht te geven om voor september 2020 de beleidsdocumenten voor de sleutelfuncties onder IORP II te formuleren en op consistente wijze op te nemen in de governance van het fonds;
6. Te zorgen voor de nodige borging van de onafhankelijkheid van en binnen de Risicocommissie en af te stemmen op de inrichting van genoemde sleutelfuncties.
7. de evaluatie van de uitbestedingspartijen, met name die betrokken zijn bij het vermogensbeheer, te verdiepen.

Adequate risicobeheersing

Met de instelling van een risicocommissie (Riscom), het opnieuw vastleggen van het risico-managementbeleid en het ontwikkelen van een uitwerkingsdocument voor de niet-financiële risico's heeft het bestuur een grote stap vooruit gemaakt.

De Riscom moet de deskundigheid en ervaring nog verder ontwikkelen en leunt daardoor sterk op WTW.

Het uitwerkingsdocument moet op onderdelen nog verder worden uitgewerkt.

De VC beveelt aan om:

8. De Riscom verder te versterken en de deskundigheid van de leden te vergroten;
9. Het IRM document verder uit te werken

Evenwichtige belangenafweging

De VC is van oordeel dat het bestuur t.a.v. de cumulatieve reparatie van eventueel toegepaste kortingen met verloop van 5 jaar voorafgaand aan een eventuele cumulatieve reparatie van de gemiste toeslagen in het kader van de evenwichtige belangenvertegenwoordiging en afweging onvoldoende de gevolgen voor de verschillende partijen in het beleid heeft afgewogen dan wel die afweging onvoldoende heeft vastgelegd. Door het ontbreken van een uitleg of voorbeeldberekeningswijze hoe deze cumulatieve reparatie werkt sec en in samenhang met de onderlinge volgorde van reparatie van kortingen voor gemiste toeslagen kan een verkeerde beeldvorming, conclusie en niet beoogde gevolgen ontstaan. In het kader van de lopende studie naar de toekomst van het fonds is het goed om voorafgaand aan definitieve besluitvorming daarover hier afdoende vastlegging, uitwerking en duidelijkheid over de gevolgen voor de verschillende partijen te krijgen.

De VC neemt waar dat het bestuur in het kader van de afgesproken gedempte premiesystematiek en de hantering van de gebruikte maximale (rendements-)parameters daarbij, regelmatig ruim oog heeft voor de gevolgen van een structureel lagere premiedekkingsgraad en de effecten daarvan die niet evenwichtig kunnen uitpakken. Het bestuur heeft daarvoor de sociale partners gewezen op de verschillende mogelijkheden bij de keuze die zij moeten maken bij het maken van nieuwe afspraken.

Het VO heeft een adviesrecht ten aanzien van de premiesamenstelling en kan dus net als het bestuur bij een nieuwe premiesystematiek en premiesamenstelling haar rol oppakken en bij het advies uitgebreid ingaan op de diverse (belangenafwegings-)aspecten en dat goed vastleggen in advies en in de notulen van de voorafgaande vergadering.

De VC beveelt aan:

10. Om het beleid inzake de cumulatieve reparatie van eventueel toegepaste kortingen met verloop van 5 jaar voorafgaand aan een eventuele cumulatieve reparatie van de gemiste toeslagen in het kader van de evenwichtige belangenvertegenwoordiging en -afweging nog eens te onderzoeken op gevolgen voor de betrokken partijen en de evenwichtigheid daarbij en vast te leggen hoe de eventuele cumulatieve reparaties uitwerken aan de hand van een voorbeeld verwerkings- en rekenwijze.

Communicatie

De VC is van oordeel dat het fonds tijdig en op een correcte en duidelijke manier communiceert en voldoende toetst of de communicatie de belanghebbenden bereikt en wordt begrepen. De VC is positief verrast over de tijdigheid en helderheid waarin het bestuur naar zijn achterban verslag doet over de ontwikkeling binnen het project Toekomst.

De VC heeft hier geen aanbevelingen.

Naleving Code Pensioenfondsen

SPF neemt de normen uit de Code Pensioenfondsen serieus en tracht deze zo goed als mogelijk na te leven. De VC heeft vastgesteld dat het bestuur de afwijking van de normen waaraan het fonds thans niet voldoet, voldoende heeft gemotiveerd en waar mogelijk actie onderneemt. De VC acht de betreffende motivatie plausibel en de beoogde acties adequaat.

De VC heeft geen aanbevelingen.

Cultuur en gedrag

Op basis van de gesprekken die de VC heeft gevoerd en de bestudeerde documenten heeft de VC het beeld dat het gedrag en cultuur binnen het fonds op orde is en heeft geen aanbevelingen.

De VC vertrouwt erop dat het bestuur, net als in voorgaande jaren, de aanbevelingen voortvarend oppakt. In de loop van 2019 zal de VC met het bestuur overleggen over de voortgang. De VC bedankt het bestuur voor de goede en open discussies en ziet uit naar verdere samenwerking.

De visitatiecommissie:

Mevrouw mr. drs. S.B.P. Smit-Bos CPE

De heer mr. J. van Dulst

De heer J.G. Oostdam (voorzitter)

26 april 2019

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft het rapport van de visitatiecommissie (VC) tijdens een bijeenkomst met een delegatie van de VC besproken. De bevindingen van de VC zijn besproken en toegelicht, hierbij zijn ook de opmerkingen van het Verantwoordingsorgaan behandeld. Het bestuur dankt de VC voor de positieve beoordeling en reageert graag op de belangrijkste bevindingen.

De studie naar de toekomst van het fonds en uitvoering van de pensioenregeling van Forbo is een omvangrijk en belangrijk proces voor alle betrokken partijen. Het bestuur doet er al het mogelijke, voor zover binnen de verantwoordelijkheden, aan om te bewaken dat alle partijen aangesloten blijven bij de voortgang en zich bewust zijn van alle aspecten van de diverse mogelijkheden. In het gehele traject is de evenwichtige belangenafweging van groot belang voor Pensioenfonds Forbo. Wij zullen dit ook blijvend bewaken.

Zodra het voor het bestuur helder is welke horizon het fonds heeft, zal opvolging worden gegeven aan de verdere invulling van de governance van het fonds. De schematische weergave hiervan zal in de eerstvolgende update van de ABTN en statuten worden meegenomen. Ditzelfde geldt voor de verdere invulling van de sleutelfuncties, en optimalisatie van de risicocommissie.

Over de risicobeheersing en monitoring van risico's kan het bestuur melden dat het assessment voor de niet-financiële risico's in etappes verder zal worden uitgewerkt en beoordeeld in 2019.

Met betrekking tot de aanbeveling over het beleid rondom de cumulatieve reparatie van eventueel toegepaste kortingen en/of gemiste toeslagen kan het bestuur aangeven dat verdieping van het beleid meegenomen zal worden bij de herijking van de uitgangspunten van het nFTK. Er hebben zich in de afgelopen jaren nog geen kortingen voorgedaan.

Het bestuur dankt de visitatiecommissie voor de gedegen rapportage over het afgelopen jaar. De bevindingen zullen worden behandeld en zoveel mogelijk worden opgevolgd. Medio 2019 zal de voortgang van de opvolging van de bevindingen met de voorzitter van de VC worden geëvalueerd. Wanneer opvolging niet (geheel) mogelijk is, zal het bestuur motiveren waarom er is afgeweken van de bevindingen.

Verslag van het verantwoordingsorgaan

Verslag van het Verantwoordingsorgaan over 2018

Algemeen

Het VO bestaat ultimo 2018 uit de volgende leden:

- D. Breeuwer (Voorzitter) namens Actieven Eurocol
- A. Pijnacker (Secretaris) namens Actieven Assendelft
- P. de Boer namens de werkgever
- M. Ellens namens Gepensioneerden Assendelft
- E. van der Weide namens Actieven Coevorden
- B. Venema namens Gepensioneerden Coevorden
- L. van den Ing aspirant lid namens Actieven Assendelft

Daarmee heeft het VO 1 vacature namelijk vertegenwoordiging van de Gepensioneerden Eurocol. De overige deelnemersgroepen zijn wel vertegenwoordigd in het VO en is er een dame en een jongere (<40) opgenomen in het VO zoals gesteld in de Code Pensioenfondsen.

Het VO streeft naar een evenwichtige samenstelling van 7 vaste leden die ieder een doelgroep vertegenwoordigen plus maximaal 3 aspirant-leden om de continuïteit van het VO en eventuele doorstroming naar het Bestuur te waarborgen.

Er is nog geen invulling gegeven aan opleiding van aspirant lid de heer L. van den Ing tot Geschiktheidsniveau A in afwachting van de uitkomsten van de toekomststudie SPF.

Het VO heeft in 2018 7x vergaderd incl. 2 gezamenlijke vergaderingen met het bestuur.

Bijzonderheden 2018

Er is 1 bijeenkomst van de pensioenfederatie voor verantwoordingsorganen bijgewoond, alsook tezamen met het SPF bestuur 4 kennissessies, georganiseerd door MN Services.

Zaken waar het Bestuur het VO om inbreng heeft gevraagd:

- Communicatiesessies
- Samenstelling Visitatie Commissie 2019

Adviezen die het VO heeft uitgebracht aan het SPF Bestuur:

- Advies SPF Jaarverslag 2017
- Advies rapport Adviserend Actuaris over 2017
- Advies rapport Certificerend Actuaris over 2017
- Advies Accountantsrapport over 2017
- Advies Visitatie over 2017
- Advies Communicatieplan 2018

- Advies Premievaststelling 2018
- Advies Reglement 2018
- Advies Uitvoeringsovereenkomst 2018
- Advies Herziening ABTN
- Advies Wet Waardeoverdracht klein pensioen

Tijdens de VO vergaderingen is in 2018 een aantal maal de bestuursvoorzitter uitgenodigd om een specifiek onderwerp toe te lichten. In 2018 betrof dit onder andere de onderwerpen Toekomststudie, Herstelplan en Evenwichtige belangenbehartiging. Dit bevalt het VO goed en zal in 2019 zeker worden voortgezet.

Bevindingen en Conclusies

Het VO oordeelt overwegend positief over het handelen van het Bestuur SPF, het door hen uitgevoerde beleid, en de gemaakte keuzes voor de korte termijn. De belangen van actieven, inactieven en pensioengerechtigden zijn op evenwichtige wijze behartigd.

Het VO heeft wel zorg over de samenstelling van het bestuur en de door de werkgever beschikbaar gestelde tijd aan bestuursleden om hun SPF gerelateerde taken goed uit te kunnen blijven voeren. Dit lijkt steeds meer onder druk te staan.

De aanpak van de toekomststudie heeft het VO nauwgezet gevolgd. Gesproken is met name over gepaste snelheid, de rol van de adviserend actuaris, het wel of niet uitsluiten van scenario's en de besluitvorming. In gezamenlijke overleggen dan wel in de VO vergaderingen met aanwezigheid van de bestuursvoorzitter kon hier open en constructief over gesproken worden.

Door ontwikkeling van zowel de rendementen als de rekenrente in 2018 is de beleidsdekkingsgraad uiteindelijk op gelijk niveau uitgekomen als begin van het jaar. Dat is echter nog steeds onder het gewenste niveau. Vooral baart de premiedekkingsgraad, die op een kritisch niveau zit, zorgen. Dit is een aandachtspunt voor de besprekingen tussen SPF en de sociale partners. Het VO volgt de ontwikkelingen op een constructieve manier.

Assendelft, April 2019.

Het Verantwoordingsorgaan.

Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt het Verantwoordingsorgaan (VO) voor haar positieve bevindingen. De functie van het VO als sparringpartner voor het bestuur wordt zeer gewaardeerd. De zorg met betrekking tot de bezetting en beschikbare tijd van het bestuur wordt door het bestuur gedeeld, dit is een van de aanleidingen geweest om actief te studeren over toekomstige mogelijkheden. In dit kader, is door het bestuur, in aanwezigheid van o.a. vertegenwoordiging vanuit VO, tevens tijdens een workshop verkend hoe, bij zelfstandig voortbestaan, de benodigde bestuursinzet kan worden geborgd. De toekomststudie wordt in 2019 vervolgd om te onderzoeken hoe de pensioenregeling van Forbo toekomstbestendig kan worden uitgevoerd.

Het bestuur onderschrijft de zorgen met betrekking tot de premiedekkingsgraad en is hierover in dialoog met sociale partners.

Verslag van de Compliance officer

Inleiding

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Forbo heeft een Compliance Officer aangesteld buiten de kring van het Bestuur van het Pensioenfonds. Na het vertrek van de vorige Compliance Officer per 31 december 2016 is de huidige Compliance Officer per 31 januari 2017 benoemd door het Bestuur van het Pensioenfonds. De volledige taken en verantwoordelijkheden van de Compliance Officer zijn opgenomen in het compliance reglement.

Het Pensioenfonds kent een beleid ten aanzien van integriteit en belangenverstrengeling. Doel van het Integriteitsbeleid is dat verbonden personen (bestuur en verantwoordingsorgaan) zich onder alle omstandigheden gedragen volgens maatschappelijk geaccepteerde normen en waarden in het algemeen en de specifieke normen en waarden die gelden voor het Pensioenfonds in het bijzonder alsmede volgens de toepasselijke wet- en regelgeving. Dit beleid alsmede gedragscode, incidentenbeleid en klokkenluidersregeling zijn vastgelegd in paragraaf 3.5 van ABTN en de bijbehorende bijlagen:

- Gedragscode (ABTN, bijlage C).
- Klokkenluidersregeling (ABTN, bijlage D).
- Incidentenregeling (ABTN, bijlage E).

De Compliance Officer van het pensioenfonds is belast met het toezicht op de naleving van de, op grond van de gedragscode en het integriteitsbeleid, geldende bepalingen.

Rapportage 2018

Het Bestuur heeft mij uitgenodigd voor de gezamenlijke vergadering van het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan voor het bespreken jaarstukken op 24 mei 2018.

Gedurende 2018 ben ik enkele malen benaderd betreffende zaken waarbij wellicht de schijn van belangenverstrengeling zou kunnen optreden. Deze zijn conform de richtlijnen beoordeeld en terugkoppeling is gegeven dat in geen van de gevallen er sprake was van belangenverstrengeling.

Er zijn geen meldingen gemaakt van nieuwe en / of gewijzigde nevenactiviteiten en van eventuele zakelijke of privé belangen.

De door het Bestuur ontvangen relatiegeschenken voldeden aan de bepalingen zoals gesteld in de gedragscode. Ook de gemelde privé beleggingen van leden van het Bestuur conflicteren niet met het gestelde in de gedragscode. Uit deze interviews en uit de uitvragen naar mogelijke belangenverstrengeling bij de selectietrajecten zijn geen zaken naar voren gekomen die de integriteit van de leden van het Bestuur, of het integer handelen van het Pensioenfonds negatief beïnvloeden.

Tenslotte heb ik in 2018 een bijdrage geleverd aan het beoordelen van het AVG privacy-beleid en het IT-beleid.

Zoals in voorgaande jaren hebben alle Verbonden Personen een verklaring ondertekend waarin zij verklaren de gedragscode van het Pensioenfonds in het afgelopen jaar te hebben nageleefd en alle verplichtingen uit hoofde van de gedragscode zijn nagekomen.

Er zijn door mij geen zaken geconstateerd die zouden kunnen wijzen op belangenverstremgeling of een ander integriteitsrisico. Er zijn geen incidenten gemeld en ik heb geen reden om aan te nemen dat incidenten hebben plaatsgevonden. Conclusie van de Compliance Officer is dan ook dat in het afgelopen jaar 2018 er geen conflicten met de gedragscode en integriteitsbeleid zijn geconstateerd.

Aangezien ik Forbo Flooring Systems per 31 januari 2019 zal verlaten, zal het Bestuur per 1 februari 2019 een nieuwe Compliance Officer benoemen.

Dit verslag over 2018 is door mij op 18 januari 2019 met de Voorzitter van het Bestuur, Herman Mak, besproken.

18 januari 2019

Matthijs Erwich

Reactie van het bestuur

Het verslag van de Compliance Officer is in de bestuursvergadering toegelicht aan het gehele bestuur.

Het bestuur is van mening dat er in 2018 goede voortgang is gemaakt met de verdere vormgeving van de compliance functie in de persoon van Matthijs Erwich en de constructieve manier waarop hij deze functie heeft opgepakt. De nadruk lag in 2018 met name bij de toekomststudie van het fonds. De Compliance Officer heeft alle bestuursleden gesproken en hierbij geen conflicten geconstateerd.

Het bestuur dankt de Compliance Officer voor de rapportage over het afgelopen jaar. Per 1 februari 2019 is een nieuwe Compliance Officer benoemd in de persoon van Wendy Rijkhoff. Het bestuur kijkt uit naar de goede samenwerking met de nieuwe Compliance Officer in het komende jaar.

Vooruitblik 2019

2019 zal met name in het teken staan van de toekomststudie van het pensioenfonds en de verdere ontwikkelingen op gebied van pensioenen en pensioenuitvoerders.

De bestuursbezetting zal in 2019 ook gaan wijzigen. Stephan Stieltjes heeft aangegeven dat hij door gewijzigde werkzaamheden voor de organisatie niet meer beschikbaar is voor de bestuurszetel namens de werknemers van Forbo-Novilon BV en Forbo Eurocol Nederland BV. Daarnaast zal ook Herman Mak het bestuur medio 2019 gaan verlaten omdat hij een andere functie binnen de Forbo organisatie vervult welke moeilijk te combineren is met het lidmaatschap in het bestuur van het fonds. Het bestuur is al gestart met de procedures voor opvolging van deze twee bestuurders.

Begin 2019 is de beleidsdekkingsgraad ten opzichte van de stand eind 2018 gedaald naar 106,1% per 31 maart 2019.

Het verslag van het bestuur is vastgesteld te Assendelft d.d. 28 mei 2019

H. Mak
Voorzitter

Mw. D. Uitvlugt-Manné
Secretaris

G.J.F. Mol
Vicevoorzitter/penningmeester

M.A. Bults
Lid

A.D. Keetlaer
Lid

G.T.J. Evers
Lid

Jaarrekening

Balans per 31 december

(na bestemming saldo; in duizenden euro)

Activa	2018	2017
Beleggingen voor risico pensioenfondsen [1]		
Onroerende zaken	18.798	0
Zakelijke waarden	106.222	134.894
Vastrentende waarden	258.418	260.807
Derivaten	10.269	9.263
	393.707	404.964
Beleggingen voor risico deelnemers [2]	0	0
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [3]	117	125
Vorderingen en overlopende activa [4]	7.132	3.051
Liquide middelen [5]	15.885	12.400
Totaal activa	416.841	420.540

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2018	2017
Stichtingskapitaal en reserves [6]	13.542	35.421
Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds [7]	391.137	372.635
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [8]	117	125
	391.254	372.760
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [9]	0	0
Kortlopende schulden en overlopende passiva [10]	12.045	12.359
Totaal passiva	416.841	420.540

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

	2018	2017
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen [11]		
Directe beleggingsopbrengsten	9.655	11.811
Indirecte beleggingsopbrengsten	-15.296	3.889
Kosten van vermogensbeheer	-580	-1.059
	-6.221	14.641
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [12]	0	311
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers [13]	10.652	9.836
Saldo van overdrachten van rechten [14]	361	-199
Pensioenuitkeringen [15]	-7.415	-6.972
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen [16]		
Benodigde interest	966	813
Opbouw	-10.439	-10.869
Correctie beginstand	2	0
Overlevingskansen	315	541
Vrijval excassokosten	167	158
Uitkeringen	7.258	6.844
Waardeoverdrachten	-357	140
Afkoop	5	7
Mutatie voorziening toekomstige ziektegevallen	-90	-359
Wijziging marktrente	-17.606	5.641
Prognosetafel en ervaringssterfte	1.600	107
Mutatie ANW Hiaat	71	-15
Overige correcties	-394	-351
	-18.502	2.657
Onttrekkingen beleggingen voor risico deelnemers [17]	0	-8.132

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2018	2017
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemer [18]	0	7.821
Herverzekering [19]	-112	162
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [20]	-639	-581
Overige baten en lasten [21]	-3	-1
Saldo van baten en lasten	-21.879	19.543
Bestemming van het saldo		
Algemene reserve	-21.879	19.543
Bestemmingsreserve	0	0
	-21.879	19.543

[.] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro)

	2018	2017
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	10.593	9.763
Uitkeringen uit herverzekering	13	330
Winstdeling uit herverzekering	0	0
Overgenomen pensioenverplichtingen	405	272
Overige	0	26
	11.011	10.391
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen	-7.413	-6.970
Overgedragen pensioenverplichtingen	-44	-471
Premies herverzekering	-258	-251
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-616	-559
Overige	-87	0
	-8.418	-8.251
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Directe beleggingsopbrengsten	10.798	11.781
Verkopen en aflossingen beleggingen	102.126	83.445
	112.924	95.226
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-111.452	-93.938
Kosten van vermogensbeheer	-580	-1.059
	-112.032	-94.997
Mutatie beschikbare liquiditeiten	3.485	2.369
Saldo liquide middelen per 1 januari	12.400	10.031
Saldo liquide middelen per 31 december	15.885	12.400

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Toepassing richtlijnen voor de jaarverslaggeving

Pensioenfonds Forbo heeft bij de samenstelling van dit jaarverslag de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving en BW2 Titel 9 toegepast.

Alle activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij anders vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. Indien noodzakelijk voor vergelijkingsdoeleinden is de rubricering van de vergelijkende cijfers aangepast. Dit heeft echter geen invloed op het vermogen en/of resultaat.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt, schattingen maakt en veronderstellingen doet die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

Schattingswijziging

In september 2018 heeft het AG de nieuwe prognosetafels gepubliceerd. daaraan gerelateerd heeft Willis Towers Watson een nieuw model voor de vaststelling van de ervaringssterfte gekoppeld. Het effect van de wijziging van de prognosetafel op de technische voorziening is -€ 4.284 (-1,1%). Het effect van de wijziging van de ervaringssterfte is € 2.428 (0,6%). Door het doorvoeren van de geactualiseerde sterftegrondslagen is de dekkingsgraad gestegen met 0,5%-punt.

Opname en verwijdering van een actief en/of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economische potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen.

Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum.

Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen transacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

Waardering Beleggingen

Vastgoedbeleggingen

Onder vastgoedbeleggingen zijn participaties in beursgenoteerde vastgoedmaatschappijen of niet beursgenoteerde vastgoedbeleggingsinstellingen opgenomen. Participaties in beursgenoteerde vastgoedmaatschappijen worden gewaardeerd tegen reële waarde, gebaseerd op de beurskoers per balansdatum.

De waardering van belangen in niet-beursgenoteerde vastgoedbeleggingsinstellingen vindt plaats tegen de netto vermogenswaarde.

Aandelen

Ter beurse genoteerde aandelen zijn gewaardeerd tegen de slotkoers op balansdatum.

Niet aan een beurs genoteerde aandelenfondsen zijn gewaardeerd tegen de actuele waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van het fonds laatste afgegeven intrinsieke waarde, zijnde een benadering van de reële waarde.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde obligaties zijn gewaardeerd tegen de biedkoers op balansdatum inclusief de opgelopen interest ultimo jaar. Niet aan een beurs genoteerde fondsen zijn gewaardeerd tegen de actuele waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van het fonds laatste afgegeven intrinsieke waarde, zijnde een benadering van de reële waarde. Leningen zijn gewaardeerd tegen actuele waarde op basis van de contante waarde van toekomstige kasstromen.

De deposito's zijn gewaardeerd tegen reële waarde op de balansdatum.

Derivaten

Derivaten zijn gewaardeerd tegen reële waarde. Dit is de waarde waarvoor het contract nu kan worden afgewikkeld. De waarde wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

De ultimo jaar bestaande rechten en verplichtingen worden per derivatencontract gesaldeerd. Positieve posities (na saldering) uit hoofde van derivaten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder derivaten. Negatieve posities (na saldering) uit hoofde van

derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder verplichtingen uit hoofde van de beleggingen. Onder deze laatste post zijn ook creditposities uit hoofde van credit support annexen (CSA) verantwoord.

De CSA-contracten hebben betrekking op derivatencontracten. De openstaande vorderingen en verplichtingen van de derivatencontracten worden maandelijks per tegenpartij gesaldeerd. Bij een saldo boven de contractueel vastgestelde grens wordt er onderpand gestort c.q. ontvangen van de tegenpartij.

Beleggingen voor risico deelnemers

Beleggingen voor rekening en risico deelnemers zijn middelen die aangehouden worden op rekeningen ten behoeve van deelnemers die zelf het beleggingsrisico dragen in het kader van de beschikbare premieregeling. De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het pensioenfonds worden aangehouden. Eind 2017 zijn de beleggingen voor risico deelnemers overgedragen aan ABN Amro pensioenen.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Liquide middelen

Onder liquide middelen worden de banktegoeden opgenomen welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Kortlopende schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Algemene reserve

Het jaarlijkse resultaat volgens de rekening van baten en lasten wordt –indien van toepassing in het betreffende boekjaar– toegevoegd aan de algemene reserve.

Bestemmingsreserve

De bestemmingsreserve zal worden aangesproken ter compensatie van een zich mogelijk voordoende opbouwkorting wanneer de feitelijke premie lager is dan de kostendeckende premie in enig jaar.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is vastgesteld als de contante waarde van de tijdsevenredig opgebouwde pensioenaanspraken. Voor de arbeidsongeschikte deelnemers is de voorziening pensioenverplichtingen gebaseerd op de te bereiken aanspraken.

De voorziening is gebaseerd op de volgende actuariële grondslagen:

Sterfte

Prognosetafel AG2018. Deze tafel wordt toegepast rekening houdend met het verschil in overlevingskansen tussen de werkende en de totale bevolking door toepassing van de Willis Towers Watson 2018 ervaringssterfte.

Rentevoet

Conform de rentetermijnstructuur van de nominale marktrente per 31 december 2018 zoals gepubliceerd door DNB.

Rentetoevoeging

Onder nFTK is de benodigde rente gelijk aan de 1 jaars rente. Op basis van de DNB rentetermijnstructuur primo 2018 is deze gelijk aan -0,260%.

Kosten

Ter dekking van de toekomstige kosten is een opslag van 2,3% opgenomen op de voorziening.

Gehuwdheid

Zolang nog geen pensioenuitkering is ingegaan, wordt voor de berekening van de voorziening voor partnerpensioen elke deelnemer verondersteld een partner te hebben (onbepaald partnerpensioen met partnerfrequentie van 100%). Voor pensioengerechtigden wordt alleen een voorziening voor partnerpensioen berekend, indien en zolang zij gehuwd zijn of een partner hebben (bepaald partnersysteem).

Leeftijdsverschil

Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op drie jaar gesteld (man ouder dan vrouw).

Zieke deelnemers

Voor deelnemers die op de balansdatum ziek zijn, is rekening gehouden met de verwachte toekomstige schadelast.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Deze voorziening is op dezelfde grondslagen gebaseerd als de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds.

Resultaatbepaling

Algemeen

De baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan: rente, dividend en soortgelijke opbrengsten.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder indirecte beleggingsopbrengsten worden de volgende resultaten opgenomen: gerealiseerde en niet-gerealiseerde koersverschillen van aandelen, aandelen vastgoedmaatschappijen, obligaties, leningen op schuldbekentenis, valutaverschillen inzake deposito's en bankrekeningen in buitenlandse valuta en valutatermijntransacties.

Kosten vermogensbeheer

Onder de kosten vermogensbeheer worden de administratiekosten opgenomen die verband houden met het beheer van de beleggingen.

Premiebijdragen van (werkgevers en werknemers)

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen, extra premies en bijdrage aan de kosten worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan.

Saldo van overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend conform het pensioenreglement en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Mutatie technische voorziening pensioenverplichting voor risico pensioenfonds en deelnemer

Deze mutaties zijn toegelicht bij de betreffende post in de toelichting op de staat van baten en lasten.

Herverzekeringen

De post herverzekeringen betreft het saldo van premies betaald aan de herverzekeraar en uitkeringen ontvangen uit hoofde van het herverzekeringscontract aan het fonds. De premies en uitkeringen worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

Onttrekkingen beleggingen voor risico deelnemers

Deze mutaties zijn toegelicht bij de betreffende post in de toelichting op de staat van baten en lasten. Het betreft de onttrekking uit de beleggingen voor risico deelnemer in verband met toekenning van rechten.

Pensioenuitvoerings- en administratiekosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

Kostenresultaat

Het kostenresultaat betreft het verschil tussen kostenopslagen in de premie, de vrijgevallen excassokosten en de daadwerkelijke kosten van Pensioenfonds Forbo.

Beleggingsresultaat

Het beleggingsresultaat is het verschil tussen de som van de directe en indirecte beleggingsopbrengsten en de aangroei van de voorziening pensioenverplichtingen.

Toelichting op de balans per 31 december

(in duizenden euro)

Activa

[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds

Categorie	Stand ultimo 2017	Aankopen/Verstrekingen	Verkopen aflossingen	Indirecte beleggingsopbrengsten	Stand ultimo 2018
Onroerende zaken					
Vastgoed beleggingsfondsen	0	20.100	0	-1.302	18.798
Zakelijke waarden					
Beleggingsfondsen in aandelen	134.894	652	-20.100	-9.224	106.222
Vastrentende waarden					
Vastrentende beleggingsfondsen	112.908	30.844	-17.996	-2.869	122.887
Deposito's	4.496	61.431	-63.428	1	2.500
Leningen op schuldbekentenis	31.602	789	-11.895	-2.458	18.038
Obligaties	111.801	56.289	-53.875	778	114.993
	260.807	149.353	-147.194	-4.548	258.418
Derivaten					
Valutatermijntransacties	534	2.939	0	-3.327	146
Renteswaps	5.192	0	-251	3.171	8.112
	5.726	2.939	-251	-156	8.258
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	401.427	173.044	-167.545	-15.230	391.696
Beleggingen (passiva zijde)					
Renteswaps	3.537				2.011
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds activa zijde	404.964	173.044	-167.545	-15.230	393.707

Methodiek bepaling marktwaarde

De beleggingen zijn gewaardeerd op reële waarde. Niet voor alle beleggingsinstrumenten zijn frequente marktnoteringen beschikbaar. Dat levert een hoger risico op ten aanzien van de benadering van de waardering van een belegging. In onderstaande tabel is het totale belegd vermogen uitgesplitst naar vier niveaus van waardering. Dit betreft het belegd vermogen, inclusief de vorderingen en verplichtingen uit hoofde van beleggingen en de liquide middelen.

Level 1 - Genoteerde marktprijzen:

Directe marktwaardering, beursnotering in een actieve markt.

Level 2 - Onafhankelijke taxaties:

Beschikbare taxaties van derden.

Level 3 - Netto contante waarde:

Afgeleide marktwaardering, geen directe beursnotering van andere uit de markt waarneembare data dan wel een prijs gebaseerd op een transactie in een niet-actieve markt met niet-significante prijsaanpassing (gebaseerd op aannames en schattingen).

Level 4 - Andere methode / intrinsieke waarde:

Modellen en technieken, marktwaardebepaling niet gebaseerd op markt dat maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden.

De investeringen in Mn Fondsen welke onderliggende beleggingen hebben in aandelen, vastrentende waarden en vastgoed, zijn in de level verdeling opgenomen andere methode/ intrinsieke waarde.

De investering in het Private Equity is opgenomen in onafhankelijke taxaties.

De onderliggende investeringen in deze fondsen zijn beleggingsfondsen die gebruik maken voor hun waardebepaling van taxaties.

Voor de waardering van de derivaten wordt gebruik gemaakt van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen die worden gevuld met marktconforme parameters.

De toekomstige kasstromen van de rentederivaten worden contant gemaakt tegen de EONIA curve. De verwachte kasstromen van de valutaderivaten worden contant gemaakt tegen de relevante yieldcurve van de betrokken valuta.

In onderstaande tabel is aangegeven op welke manier de marktwaarden zijn afgeleid.

Categorie	Genoteerde markt-prijzen	Onafhankelijke taxaties	Netto contante waarden	Andere methoden/ intrinsieke waarde	Stand ultimo 2018
Vastgoedbeleggingen	0	0	0	18.798	18.798
Zakelijke waarden	0	0	0	106.222	106.222
Vastrentende waarden	117.493	0	18.038	122.887	258.418
Derivaten	0	0	8.258	0	8.258
Totaal belegd vermogen	117.493	0	26.296	247.907	391.696

Onderstaande tabel geeft de levelindeling van vorig verslagjaar weer.

Categorie	Genoteerde markt-prijzen	Onafhankelijke taxaties	Netto contante waarde	Andere methode/ intrinsieke waarde	Stand ultimo 2017
Vastgoedbeleggingen	0	0	0	0	0
Zakelijke waarden	0	0	0	134.894	134.894
Vastrentende waarden	116.297	0	31.602	112.908	260.807
Derivaten	0	0	5.726	0	5.726
Totaal belegd vermogen	116.297	0	37.328	247.802	401.427

	2018	2017
[2] Beleggingen voor risico deelnemers ¹⁾	0	0
[3] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	125	134
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-8	-9
Stand per 31 december	117	125
<p>Een klein deel van de totale pensioenverplichtingen van het fonds is herverzekerd bij ElipsLife. Dit betreft ingegane partnerpensioenen. Tegenover dit deel van de pensioenverplichting staat een gelijkwaardige geactiveerde vordering op de herverzekeraar.</p>		
[4] Vorderingen en overlopende activa		
Vorderingen op aangesloten ondernemingen	2.536	2.476
Vorderingen op verzekeringsmaatschappijen	156	0
Vorderingen u.h.v. uitkeringen	-3	0
Beleggingsdebiteuren	4.388	400
Nto koopsommen	49	0
Lopende interest en nog te ontvangen dividend		
– Vastrentende waarden	0	6
– Derivaten	0	160
– ASN Bank	-1	2
– Dividend	7	7
Subtotaal lopende interest en nog te ontvangen dividend	6	175
Totaal vorderingen en overlopende activa	7.132	3.051
<p>De vorderingen hebben een looptijd korter dan 1 jaar.</p>		
[5] Liquide middelen		
ING Bank N.V.	101	226
ASN Bank	757	2.254
Depotbanken	15.026	9.920
	15.885	12.400
<p>De liquide middelen staan ter vrije beschikking van het fonds. Op de rekening van de ING Bank is een 'intraday' kredietfaciliteit afgegeven van € 800.000.</p>		

1) Op 29 december 2017 heeft er een collectieve waardeoverdracht plaatsgevonden van de beleggingen voor risico deelnemers van ABN AMRO Pension Services naar ABN AMRO Pensioenen Premiepensioeninstelling (PPI). Dit betekent dat het pensioenfonds ultimo 2017 niet langer (juridisch dan wel economisch) eigenaar is van de betreffende beleggingen.

Passiva**[6] Stichtingskapitaal en reserves**

Stichtingskapitaal

0

0

Algemene reserve

Stand per 1 januari

30.568

11.025

Saldobestemming boekjaar

-21.879

19.543

Stand per 31 december

8.689

30.568

Totaal eigen vermogen**8.689****30.568**

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt

16.920

104,2%

15.439

104,1%

Het vereist eigen vermogen bedraagt

69.540

117,8%

71.391

119,2%

De dekkingsgraad is

102,2%

108,2%

De beleidsdekkingsgraad is

107,0%

107,0%

Bestemmingsreserve

Stand per 1 januari

4.853

4.853

Saldobestemming boekjaar

0

0

Stand per 31 december

4.853

4.853

De dekkingsgraad is als volgt berekend: aanwezig vermogen gedeeld door de technische voorzieningen voor risico fonds. Hierbij bestaat het aanwezig vermogen uit de algemene reserves plus de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds. De technische voorzieningen bestaan uit de totale technische voorzieningen voor risico fonds plus het herverzekeringsdeel.

De berekening is als volgt:

$$(8.689 + 391.137 + 117) / (391.137 + 117) \times 100\% = 102,2\%$$

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de 12 voorafgaande maandeindedekkingen.

	2018	2017
Technische voorzieningen		
[7] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Stand per 1 januari	372.635	375.292
Correctie beginstand	-2	0
Benodigde interest	-966	-813
Opbouw	10.439	10.869
Overlevingskansen	-315	-541
Vrijval excassokosten	-167	-158
Uitkeringen	-7.258	-6.844
Waardeoverdrachten	357	-140
Afkoop	-5	-7
Mutatie voorziening toekomstige ziektegevallen	90	359
Wijziging marktrente	17.606	-5.641
Prognosetafel en ervaringssterfte	-1.600	-107
Mutatie ANW Hiaat	-71	15
Overige correcties	394	351
Stand per 31 december	391.137	372.635
[8] Overige voorzieningen		
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	125	134
Mutatie	-8	-9
Stand per 31 december	117	125
Totaal technische voorziening voor risico pensioenfonds	391.254	372.760
De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is als volgt opgebouwd:		
- Actieve deelnemers	224.197	218.277
- Gewezen deelnemers	52.286	47.667
- Pensioengerechtigden	113.329	105.464
- Voorziening zieken	1.442	1.352
	391.254	372.760
De technische voorziening voor risico pensioenfonds is langlopend van aard		

	2018	2017
[9] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stand per 1 januari	0	7.821
Aankopen	0	0
Verkopen	0	-8.132
Rendement	0	311
Totaal voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	0	0
[10] Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Credit support annex verplichtingen	8.285	8.470
Derivaten negatieve posities	2.011	3.537
Derivaten overige verplichtingen	336	0
Interest vastrentende waarden	890	0
Interest derivaten	84	0
Beleggingscrediteuren	77	1
Belastingen en sociale premies	150	136
Schulden inzake pensioenuitvoerings- en administratiekosten	161	116
Niet opgevraagde pensioenen	50	44
Vooruitontvangen inkoopsommen	0	55
	12.045	12.359

De kortlopende schulden hebben een looptijd korter dan 1 jaar.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

Met vermogensbeheerder Mn en pensioenbeheerder AZL zijn meerjarige contracten afgesloten. Het contract met Mn is binnen 6 maanden opzegbaar door het pensioenfonds. De contractwaarde van het contract met Mn over deze 6 maanden bedraagt € 465. Het contract met AZL is binnen 6 maanden opzegbaar door het pensioenfonds. De contractwaarde van het contract met AZL over deze 6 maanden bedraagt € 125.

Verbonden Partijen

Er is sprake van een relatie tussen de verbonden partijen tussen het fonds en de sponsor, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. De bestuurders nemen deel aan de pensioenregeling van het fonds op basis van voorwaarden in het pensioenreglement.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er is geen sprake van belangrijke gebeurtenissen na balansdatum.

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

Bezoldiging bestuursleden

In de "Overige kosten" (zie [20]) is in 2018 een bedrag ad € 0 (2017: € 0) aan vergoedingen aan de leden van het verantwoordingsorgaan en € 20 (2017: € 11) aan de leden van de visitatiecommissie opgenomen. De bestuursleden, met uitzondering van de bestuurder namens de pensioengerechtigden, ontvangen geen vergoeding voor hun werkzaamheden.

Personeel

Gedurende het boekjaar 2018 had Pensioenfonds Forbo geen personeelsleden in dienst.

Baten en lasten	2018	2017
[11] Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds		
Directe beleggingsopbrengsten		
Zakelijke waarden	654	1.098
Vastrentende waarden	6.534	7.169
Derivaten	2.477	2.171
Overige opbrengsten	-10	1.373
Totaal directe beleggingsopbrengsten	9.655	11.811
Indirecte beleggingsopbrengsten		
Onroerende zaken	-1.302	0
Zakelijke waarden	-9.224	12.271
Vastrentende waarden	-4.548	-6.452
Derivaten	-156	-1.923
Overige opbrengsten	-66	-7
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	-15.296	3.889
Kosten van vermogensbeheer		
Beheerkosten	-540	-1.000
Overig	-11	-12
Subtotaal vermogensbeheerkosten ¹⁾	-551	-1.012
Advieskosten vermogensbeheer	-29	-47
Totaal kosten vermogensbeheer	-580	-1.059

1) Zie volgende pagina.

	2018	2017
[12] Totaal beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	0	311
[13] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers		
De feitelijke premie over boekjaar 2018 bedraagt € 10,3 miljoen (2017: € 9,7 miljoen), wat bestaat uit € 3,5 miljoen werknemerspremie en € 6,8 miljoen werkgeverspremie. De kostendekkende premie bedraagt € 14,0 miljoen (2017: € 14,8 miljoen).		
Pensioenpremie werkgevers en werknemers	10.260	9.739
Inkoopsommen	392	97
	10.652	9.836
Kostendekkende premie	13.997	14.746
Gedempte kostendekkende premie	9.283	9.329
Feitelijke premie	10.260	9.739
De kostendekkende premie is als volgt samengesteld:		
– Actuarieel benodigd	11.318	12.026
– Opslag in stand houden vereist vermogen	2.207	2.297
– Opslag voor uitvoeringskosten	472	423
	13.997	14.746
De gedempte premie is als volgt samengesteld:		
– Actuarieel benodigd	5.320	5.491
– Opslag in stand houden vereist vermogen	1.037	1.049
– Opslag voor uitvoeringskosten	472	423
– Opslag voor toekomstige toeslagverlening	2.454	2.366
	9.283	9.329
Bij de bepaling van de aan het boekjaar toe te rekenen premie is rekening gehouden met verleende premiekortingen en/of toeslagen. In beide boekjaren is geen korting verstrekt.		
[14] Saldo van overdrachten van rechten		
Overgenomen pensioenverplichtingen	405	272
Overgedragen pensioenverplichtingen	-44	-471
	361	-199

	2018	2017
[15] Pensioenuitkeringen		
Pensioenen		
Ouderdompensioen	-5.005	-4.751
Partnerpensioen	-1.630	-1.603
Wezenpensioen	-36	-43
Subtotaal	-6.671	-6.397
Andere uitkeringen		
Afkoopsommen	-5	-8
Prepensioen	-207	-26
Overige uitkeringen ¹⁾	-532	-541
Subtotaal	-744	-575
Totaal pensioenuitkeringen	-7.415	-6.972
[16] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen		
Benodigde interest	966	813
Opbouw	-10.439	-10.869
Correctie beginstand	2	0
Overlevingskansen	315	541
Vrijval excassokosten	167	158
Uitkeringen	7.258	6.844
Waardeoverdrachten	-357	140
Afkoop	5	7
Mutatie voorziening toekomstige ziektegevallen	-90	-359
Wijziging marktrente	-17.606	5.641
Prognosetafel en ervaringssterfte	1.600	107
Mutatie ANW Hiaat	71	-15
Overige correcties	-394	-351
	-18.502	2.657
[17] Onttrekkingen beleggingen voor risico deelnemers		
In verband met toekenning rechten	0	-119
In verband met collectieve uitgaande waardeoverdrachten	0	-8.005
In verband met kosten	0	-8
	0	-8.132

1) Zijnde voornamelijk vakantietoelagen en ANW-hiaat pensioen

	2018	2017
[18] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stortingen	0	0
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	0	119
Onttrekkingen t.b.v. collectieve uitgaande waardeoverdrachten	0	8.005
Kosten	0	8
Rendement	0	-311
	0	7.821
[19] Herverzekering		
Premies herverzekering	-280	-251
Uitkeringen uit herverzekering	168	413
	-112	162
[20] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Administratie	-310 ¹⁾	-289 ¹⁾
Accountant (controle jaarrekening)	-38	-38
Accountant (andere diensten)	0	-5
Actuaris	-156	-131
Bestuur	-9	-3
Overige kosten	-126	-115
Totaal Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-639	-581
[21] Overige baten en lasten	-3	-1
Saldo van baten en lasten	-21.879	19.543

1) Waarvan 21 incidentele kosten voor wettelijke projecten en 20 voor communicatie activiteiten (2017: 42 incidenteel (implementatiekosten nFTK)).

	2018	2017
Actuariële analyse van het saldo van baten en lasten		
Correctie beginstand	2	0
Beleggingen / marktrente	-5.253	15.453
Wijzigingen rentetermijnstructuur	-17.606	5.641
Premies	-1.477	-2.690
Waardeoverdrachten	4	-59
Kosten	0	0
Uitkeringen	-43	-20
Overlevingskansen	1.308	1.838
Wijziging prognosetafel en ervaringssterfte	0	0
Toevoeging sterfteverbetering	0	0
Toeslagverlening	0	0
Overgang nieuwe grondslagen	1.600	107
Andere oorzaken	-414	-727
	-21.879	19.543

Resultaatbestemming

Resultaatverdeling

Het bestuur heeft besloten het resultaat over het boekjaar 2018 als volgt te verdelen:

	2018
	x € 1.000
Algemene reserve	-21.879
Bestemmingsreserve	0
	-21.879

Risicoparagraaf

(in duizenden euro)

In de risicoparagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna worden een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd. Conform de berekeningen van het vereist eigen vermogen in het Actuarieel Rapport is de risicoparagraaf gebaseerd op basis van het doorkijkbeginsel (lookthrough-principe) en wordt er rekening gehouden met recente ontwikkelingen zoals het gebruik van de meest recente UFR en de aangepaste definitie van de (beleids)dekkingsgraad en vereiste dekkingsgraad. Laatstgenoemde impliceert dat bij de berekening van de (beleids)dekkingsgraad en vereiste dekkingsgraad vanaf het jaarwerk van 2015 rekening gehouden dient te worden met het totale vermogen en de totale technische voorziening. In de risicoparagraaf worden de afzonderlijke risico's van het vereist eigen vermogen gerelateerd aan de voorziening voor risico fonds. De impact van de aangepaste berekeningsmethodiek wordt afzonderlijk getoond. Onder het nieuwe FTK zijn de voorschriften voor de berekening van het vereist eigen vermogen aangescherpt en wordt getoetst op basis van het vereist eigen vermogen gebaseerd op de strategische verdeling. De impact van de afzonderlijke risico's wordt tevens getoond voor het feitelijk vereist eigen vermogen omdat de vereiste dekkingsgraad op basis van de feitelijke verdeling in het nieuwe FTK onder andere een belangrijke rol speelt bij de korte termijn risicohouding van het fonds.

Aansluiting beleggingen t.b.v. de risicoparagraaf:

Categorie	Stand	Liquide	Over- lopende posten en intrest	Stand
	ultimo 2018			middelen
Onroerende zaken	18.798	0	0	18.798
Zakelijke waarden	106.222	0	0	106.222
Vastrentende waarden	258.418	0	-890	257.528
Overige beleggingen	8.258	15.026	-4.394 ¹⁾	18.890
Totaal	391.696	15.026	-5.284	401.438

1) De overlopende posten -4.394 m.b.t. de beleggingen bestaan uit:

[4] Beleggingsdebiteuren	4.388
[10] Lopende interest derivaten	-84
[10] Credit support annex verplichtingen	-8.285
[10] Derivaten overige verplichtingen	-336
[10] Beleggingscrediteuren	-77

Solvabiliteitsrisico

Het belangrijkste risico dat het fonds loopt is het risico dat het niet over genoeg solvabiliteit beschikt. Indien het fonds niet solvabel is bestaat het risico dat het fonds de premie moet verhogen of dat een beperkte of geen toeslagverlening kan plaatsvinden voor (delen van) het deelnemersbestand. In het uiterste geval dient het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten te verminderen. Hoe solvabel het pensioenfonds is wordt getoetst aan de hand van de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad. Hoeveel eigen vermogen het fonds aan dient te houden gegeven de financiële risico's die het loopt (na afdekking) op de balans komt tot uitdrukking in de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets. Onder het huidige FTK geldt hierbij dat de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling afgezet wordt tegen de beleidsdekkingsgraad om te bepalen of het pensioenfonds in een tekort situatie verkeert.

De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en de S10. Eind 2016 wordt geen rekening meer gehouden met eventuele additionele risico's. Hieromtrent heeft afstemming plaats gevonden met bestuur, waarmerkend actuaris en DNB. Hierna zijn de uitkomsten weergegeven voor de verschillende risicocategorieën op basis van de strategische beleggingsmix ultimo 2018 van 117,8% en 2017 van 119,2%.

	2018		2017	
	€	%	€	%
Renterisico (S1)	13.130	3,4	12.781	3,4
Aandelen- en vastgoed risico (S2)	42.241	10,8	40.521	10,9
Valutarisico (S3)	18.487	4,7	20.257	5,4
Grondstoffenrisico (S4)	0	0,0	0	0,0
Kredietrisico (S5)	25.002	6,4	29.141	7,8
Verzekeringstechnisch risico (S6)	12.176	3,1	11.716	3,1
Concentratierisico (S8)	0	0,0	0	0,0
Actief beheer risico (S10)	1.252	0,3	1.190	0,3
Diversificatie-effect	-42.748	-10,9	-44.215	-11,7
Vereist eigen vermogen	69.540	17,8	71.391	19,2
Aanwezige dekkingsgraad (exclusief bestemmingsreserves)		102,2		108,2
Beleidsdekkingsgraad		107,0		107,0
Minimaal vereiste dekkingsgraad		104,2		104,1
Strategisch vereiste dekkingsgraad		117,8		119,2
Feitelijk vereiste dekkingsgraad		118,4		120,6
Reële dekkingsgraad		86,8		86,3

De beleidsdekkingsgraad van Pensioenfonds Forbo is per 31 december 2018 lager dan de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het pensioenfonds in een tekort verkeert. In boekjaar 2018 bedraagt de beleidsdekkingsgraad 107,0%. Afgezet tegen de beleidsdekkingsgraad van 2017 van 107,0%, is de beleidsdekkingsgraad gelijk gebleven.

Renterisico (S1)

Pensioenfonds Forbo kent een langere looptijd voor pensioenverplichtingen dan voor de looptijd van de beleggingen. Het renterisico wordt veroorzaakt, doordat de rentegevoeligheid van de verplichtingen afwijkt van de rentegevoeligheid van de beleggingen.

Onderstaande duratiecijfers geven meer inzicht.

De daling van de rentestanden die worden gehanteerd bij de berekeningen van de voorziening pensioenverplichtingen (eind 2018: 1,4% ten opzichte van eind 2017: 1,5%) leidt tot een stijging van de Voorziening pensioenverplichtingen (in 2018: € 17.606).

De beleggingen, gewaardeerd tegen marktwaarde, zijn in meer of mindere mate gerelateerd aan ontwikkelingen van de rentestanden. Door de periodieke afstemming van beide ontwikkelingen wordt de dekkingsgraad nauwgezet gemonitord. Deze rentegevoeligheid is één van de actoren bij de bepaling van de (strategische) assetallocatie en de duratie van de portefeuilles. Door deze swaps wordt de duratie van de portefeuille van vastrentende waarden verlengd.

Duratie van de vastrentende waarden (inclusief derivaten) 11,9 (2017: 11,1)

Duratie van de pensioenverplichtingen 20,8 (2017: 20,6)

De buffer voor het renterisico moet een daling van de rentetermijnstructuur, de rente waarmee de verplichtingen contant worden gemaakt, kunnen opvangen. De benodigde buffer voor het renterisico bedraagt dientengevolge € 13.130 (3,4%).

Aandelen- en vastgoed risico (S2)

Het pensioenfonds loopt het risico dat haar beleggingen in aandelen, vastgoed en hedgefonds en private equity in waarde dalen. In het beleggingsbeleid wordt met dergelijke risico's rekening gehouden door ondermeer een toepassing van voldoende spreiding in de beleggingsportefeuille naar categorieën, markten en dergelijke. De volatiliteit van de marktwaarden (prijsrisico's) van beleggingen wordt periodiek geëvalueerd en kan leiden tot bijstellingen in het vermogensbeheer. In onderstaande tabel wordt de verdeling naar de verschillende zakelijke waarden categorieën getoond.

	2018		2017	
	€	%	€	%
<i>Verdeling aandelen en vastgoed per categorie:</i>				
Aandelenfonds Europa	35.280	28,2	46.030	34,1
Aandelenfonds Noord-Amerika	34.983	28,0	41.242	30,6
Aandelenfonds Verre Oosten	7.989	6,4	10.206	7,6
Aandelenfonds Emerging Markets	27.969	22,4	37.416	27,7
Vastgoedfonds Europa	18.798	15,0	0	0,0
	125.020	100,0	134.894	100,0

Hoogte buffer

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch aandelen- en vastgoedrisico rekening gehouden met de door DNB voorgeschreven schokken die variëren overeenkomstig de risicograad van het type belegging. De buffer voor het aandelen en vastgoedrisico wordt hiervan afgeleid en bedraagt € 42.241 (10,8%).

Valutarisico (S3)

Het valutarisico wordt veroorzaakt, doordat de verplichtingen van SPF in euro's luiden terwijl een gedeelte van de beleggingen van het pensioenfonds in niet-euro luiden. SPF loopt het risico dat haar buitenlandse beleggingen dalen in waarde als gevolg van valutakoersontwikkelingen. SPF kiest er daarom voor om (een gedeelte) van haar buitenlandse valuta's af te dekken. Zonder afdekking van valutarisico loopt het pensioenfonds risico bij een daling van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Door meer dan 100% van het risico af te dekken loopt het fonds risico bij een stijging van vreemde valuta ten opzichte van de euro. Afdekking van het valutarisico vindt plaats via derivatencontracten. De belangrijkste valutarisico's die SPF loopt zijn risico's m.b.t. de Amerikaanse dollar, Britse pond en de Japanse yen.

	31 december 2018		31 december 2018	
	Voor	Valuta-	Na	Reële
	derivaten	derivaten	derivaten	waarde
	€	€	€	€
Euro	252.204	52.211	304.415	146
Amerikaanse dollar	72.557	-33.262	39.295	0
Britse pound sterling	16.265	-14.110	2.155	0
Japanse yen	5.243	-4.839	404	0
Overige	55.169	0	55.169	0
	401.438	0	401.438	146

	31 december 2017		31 december 2017	
	Voor	Valuta-	Na	Reële
	derivaten	derivaten	derivaten	waarde
	€	€	€	€
Euro	236.198	54.424	290.622	0
Amerikaanse dollar	81.233	-36.432	44.801	520
Britse pound sterling	16.131	-11.977	4.154	2
Japanse yen	6.769	-6.015	754	12
Overige	63.111	0	63.111	0
	403.442	0	403.442	534

Hoogte buffer

Bij de berekening van het vereist eigen vermogen wordt voor het feitelijk en strategisch valuta risico rekening gehouden met een door DNB voorgeschreven schok van 20% voor valuta in ontwikkelde landen en van 35% voor valuta in opkomende markten die berekend wordt op de niet-euro beleggingen na afdekking. De vereiste buffer voor valutarisico bedraagt in totaal € 18.487 (4,7%).

Grondstoffenrisico (S4)

De omvang van de buffer voor het grondstoffenrisico moet dusdanig zijn dat een waardedaling van 35% kan worden opgevangen voor dat deel van de portefeuille dat in grondstoffen (commodities) is belegd. Aangezien het fonds geen beleggingen heeft in commodities, bedraagt de vereiste buffer voor het grondstoffenrisico 0.

Kredietrisico (S5)

Voornameijk wordt belegd via fondsen die aan de hand van mandaten gemanaged worden. Een van de aspecten daarbij is het beheersen van kredietrisico's. Bij het kredietrisico dient het effect van de kredietwaardigheid van de partijen, waarin belegd wordt, tot uitdrukking te komen. Het kredietrisico komt tot uitdrukking in de zogenaamde creditspread. Deze creditspread is het verschil tussen de uitkering die afhangt van de kredietwaardigheid van de tegenpartij en een uitkering die met volledige zekerheid (risicovrij) tot uitkering zal komen. Het kredietrisico verbonden aan derivatentransacties wordt beheerst door het afsluiten van standaardovereenkomsten met tegenpartijen, het beoordelen van de kredietwaardigheid van tegenpartijen, het spreiden van het transactievolume over verschillende tegenpartijen, het eisen van voldoende onderpand en een adequate monitoring met betrekking tot de gestelde eisen inzake het onderpand.

Het kredietrisico binnen de vastrentende waarden portefeuille kan naast de creditspread eveneens gemeten worden aan de hand van de ratingverdeling van de rentegevoelige beleggingsportefeuille. Deze ratingverdeling wordt afgegeven door een kredietbeoordelaar. Een Europese AAA rating impliceert dat de vastrentende waarden belegging geen kredietrisico loopt. Daarentegen worden beleggingen die geassocieerd staan onder 'lager dan BBB' als zeer risicovol beschouwd. Cash wordt als kredietrisicovrij beschouwd. Beleggingen die geen rating ontvangen worden als risicovol beschouwd.

De samenstelling van de vastrentende waarden (inclusief lopende interest) kan als volgt worden samengevat.

	2018				2017			
			Modified spread duration	Credit spread			Modified spread duration	Credit spread
	€	%	%	%	€	%	%	%
Langlopende Europese obligaties	83.428	32,4	14,0	-0,4	107.492	41,2	13,0	-0,4
Bedrijfsobligaties	45.570	17,7	5,2	0,9	35.152	13,5	5,3	0,3
Emerging Markets obligaties	35.882	13,9	5,8	3,9	36.504	14,0	6,0	2,8
Onderhandse leningen	17.476	6,8	5,3	3,4	31.521	12,1	5,6	1,6
Vastrentend-hoogrentend US obligaties	16.289	6,3	4,0	4,2	15.718	6,0	3,2	2,9
Vastrentend-hoogrentend EU obligaties	9.087	3,5	4,7	4,2	9.485	3,6	4,2	2,3
Bankleningen	16.058	6,2	4,3	4,2	16.047	6,2	4,9	0,9
Kortlopende staatsobligaties	31.239	12,1	0,5	-0,4	4.398	1,7	< 1,0	0,0
Deposito's	2.499	1,0	-	-	4.496	1,7	-	-
	257.528	100,0			260.813	100,0		

De creditspread is een maatstaf voor kredietrisico en geeft de opslag aan die de markt vraagt boven de risicovrije rente. Des te hoger deze opslag, des te hoger de markt het kredietrisico op een partij beoordeelt en des te hoger de vergoeding (de spread) is die de markt wil ontvangen voor het nemen van dit kredietrisico. De credit spread is bepaald ten opzichte van de relevante swapcurves in de desbetreffende valuta van de obligatie.

De durations en credit spreads van Europese staatsobligaties, langlopende obligaties en bedrijfsobligaties zijn specifiek bepaald voor deze beleggingsfondsen. Voor alle overige vastrentende waarden (overige beleggingsfondsen en discretionaire portefeuilles) zijn deze gegevens op basis van benchmarks vastgesteld.

De Langlopende Europese obligaties zijn uitgegeven door de landen Oostenrijk, België, Duitsland, Finland, Ierland en Nederland en luiden in EUR.

De Emerging Markets obligaties zijn uitgegeven door landen in opkomende regio's zoals Latijns Amerika, Azië, Pacific en Afrika.

De Vastrentend-hoogrentende portefeuille bestaat uit hoogrentende obligaties uitgegeven door het bedrijfsleven. De hoogrentende obligaties hebben over het algemeen een lagere rating dan "Investment grade".

De bankleningen zijn, in tegenstelling tot bedrijfsobligaties, leningen aan bedrijven met duidelijke convenanten en/of onderpand. Vanwege het onderpand zijn bankleningen vergeleken met een 'gewone' obligatie van hetzelfde bedrijf minder risicovol aangezien bankleningen hoger in de kapitaalstructuur staan. Dit geeft bankleningen een betere uitgangspositie in het geval van faillissement of herstructurering ten opzichte van andere schuldeisers en met name aandeelhouders.

Deposito's en kortlopende staatsobligaties worden aangehouden om tijdelijke overtollige liquide middelen kortstondig uit te zetten.

Het kredietrisico wordt primair beperkt door te beleggen in bedrijven of staten met een hoge kredietwaardigheid.

De verdeling van de vastrentende waarden naar creditrating is als volgt:

	2018	2017
	%	%
AAA	24,0	28,0
AA	19,0	12,0
A	14,0	13,0
BBB	14,0	13,0
Lager dan BBB	20,0	20,0
Geen rating	9,0	14,0
	100,0	100,0

De looptijd van de vastrentende waarden is als volgt:

	2018		2017	
	€	%	€	%
0 tot 3 jaar	56.190	21,8	28.948	11,1
3 tot 5 jaar	39.546	15,4	26.628	10,2
5 tot 10 jaar	71.431	27,7	91.957	35,3
10 tot 20 jaar	54.723	21,2	81.093	31,1
Langer dan 20 jaar	35.638	13,8	32.187	12,3
	257.528	100,0	260.813	100,0
De samenstelling van de onderhandse leningen (inclusief lopende interest) kan als volgt worden samengevat:				
Bankleningen	9.669	55,3	9.881	31,3
Hypotheekbanken en bouwfondsen	0	0,0	13.065	41,4
Woningcorporaties	146	0,8	181	0,6
Overige	7.662	43,8	8.394	26,7
	17.477	100,0	31.521	100,0

Hoogte buffer

Binnen de berekening van het standaardmodel wordt een kredietrisico becijferd conform de ratingverdeling van de vastrentende waardenportefeuille. Naar mate de rating slechter wordt neemt de te hanteren buffer toe. Afgaande op de hierboven genoemde ratingverdeling resulteert dit in een buffer van € 25.002 (6,4%).

Verzekeringstechnische risico (S6)

Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevenrisico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat. De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

In verband met het langlevensrisico wordt aanvullend boven het hanteren van de prudente grondslagen, de Voorziening toekomstige sterfteontwikkeling gevormd.

De vereiste buffer voor verzekeringstechnisch risico dient ter onverwachtse schokken ten aanzien van de levensverwachting en bestaat uit het procesrisico, de TSO (onzekerheid in de sterftetrend) en de NSA (stochastische onzekerheid).

Hoogte buffer

Toepassing van het bovenstaande leidt tot een buffer van € 12.176 (3,1%).

Concentratierisico (S8) en prijsrisico

Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen.

De spreiding van de portefeuille is in de toelichting op de balans nader toegelicht. Ook "grote posten" zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd.

In het standaardmodel is de gevoeligheid van het eigen vermogen voor concentratierisico (S8) gelijkgesteld aan 0%.

Het prijsrisico (marktrisico) is het risico dat de waarde van de zakelijke waarden verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door spreiding naar regio en sector.

	2018		2017	
	€	%	€	%
Zakelijke waarden en vastgoedbeleggingen				
<i>Verdeling aandelen en vastgoedbeleggingen per regio:</i>				
Aandelen Europa	35.280	28,2	46.030	34,1
Aandelen Noord-Amerika	34.983	28,0	41.242	30,6
Aandelen Verre Oosten	7.989	6,4	10.206	7,6
Aandelen Emerging Markets	27.969	22,4	37.416	27,7
Vastgoedfonds Europa	18.798	15,0	0	0,0
	125.020	100,0	134.894	100,0
<i>Verdeling aandelen per sector:</i>				
Financiële instellingen	22.903	21,6	29.228	21,7
Handels- en industriële ondernemingen	10.307	9,7	14.379	10,7
Overheid	18	0,0	0	0,0
Energie	7.303	6,9	8.481	6,3
Technologie	11.548	10,9	15.369	11,4
Consumentengoederen	30.672	28,9	38.771	28,7
Communicatie	12.477	11,7	14.646	10,9
Materialen	4.886	4,6	7.445	5,5
Overige	6.109	5,8	6.575	4,9
	106.222	100,0	134.894	100,0

	2018		2017	
	€	%	€	%
Concentratierisico vastrentende waarden				
Grote posten: beleggingen van eenzelfde uitgevende instelling groter dan 2% van de beleggingsportefeuille:				
Duitse staat	33.867	8,4	44.114	10,9
Nederlandse staat	24.433	6,1	26.394	6,5
Oostenrijkse staat	11.418	2,8	8.342	2,1
Belgische staat	30.754	7,7	18.243	4,5
Ierse staat	0	0,0	12.002	3,0
Nationale Investerings Bank	0	0,0	8.112	2,0
Fortis Bank Nederland	8.227	2,1	8.346	2,1

Hoogte buffer

In het standaardmodel is geen rekening gehouden met een buffer voor concentratierisico. Het risico dient sec kwalitatief toegelicht te worden.

Securities lending

Binnen een aantal Mn Services Beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds belegt, worden stukken (aandelen en obligaties) uitgeleend. Voor het uitlenen van deze stukken ontvangen de betreffende beleggingsfondsen collateral als onderpand. De opbrengsten van het uitlenen van de stukken worden binnen het beleggingsfonds herbelegd. Deze opbrengsten hebben een positief effect op de participatiewaarde van het beleggingsfonds. De waarde van securities lending bedraagt in 2018: € 10,8 miljoen (2017: € 12,3 miljoen). Het onderpand heeft in 2018 gemiddeld een waarde van 104,0% van de uitgeleende stukken.

Verstrekt en ontvangen onderpand

Het pensioenfonds heeft eind 2018 € 8.285 (2017: € 8.470) aan onderpand ontvangen in de vorm van liquiditeiten als gevolg van de positieve waardeontwikkeling van de derivaten. Daarnaast heeft het fonds € 801 (2017: € 2.404) aan onderpand in stukken verstrekt. Per saldo heeft het fonds een totaal onderpand ontvangen van € 7.484 (2017: € 6.066).

Uitbestedingsrisico

Voor de nadere toelichting van de beheersing van het uitbestedingsrisico verwijzen wij naar de risicoparagraaf in het bestuursverslag.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat de beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen.

Het aandeel illiquide beleggingen van de totale beleggingen is in onderstaande tabel weergegeven:

	2018			2017	2016	2015	2014
	Totaal	Illiquide	Illiquide in %	Illiquide in %	Illiquide in %	Illiquide in %	Illiquide in %
Vastrentende waarden (inclusief lopende interest)	257.528	17.476	6,8	12,1	12,0	15,0	15,0
Zakelijke waarden	125.020	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Overig	18.890	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	401.438	17.476	4,4	7,8	8,0	10,0	11,0

Operationeel risico

Het operationeel risico van het fonds omvat tevens het uitbestedingsrisico. Voor een nadere toelichting verwijzen wij naar de risicoparagraaf in het bestuursverslag.

Actief beheer risico (S10)

Er worden binnen het standaardmodel geen voorschriften gegeven voor de vaststelling van het vereist vermogen voor actief beheer risico. Pensioenfondsen moeten in het standaardmodel zelf de omvang van het actief beheer risico adequaat vaststellen. DNB biedt de pensioenfondsen echter wel een methode als handreiking voor het maken van deze inschatting.

Het vereist eigen vermogen voor actief beheer risico wordt bepaald als het maximale verlies door actief beheer dat met een waarschijnlijkheid van 2,5% zal optreden. Het risicoscenario van actief beheer risico is voornamelijk alleen op het aandelenrisico (beursgenoteerde aandelen) van toepassing.

Hoogte buffer

De vereiste buffer voor actief beheer risico bedraagt dan € 1.252 (0,3%).

Beleggen in premie bijdragende ondernemingen

Het fonds heeft geen beleggingen in de aan het fonds gelieerde en premie bijdragende ondernemingen.

Totaal

Het bepalen van de vereiste solvabiliteit gebeurt door het samenvoegen van voornoemde buffereisen in de zogenoemde wortelformule. De benodigde buffer per risicocategorie is vastgesteld op basis van het afzonderlijke risico. De benodigde buffer voor alle risicocategorieën tezamen (op totaalniveau) is lager dan de som van de benodigde buffers per afzonderlijk risico. Dit komt omdat er bij de vaststelling van het vereist vermogen verondersteld wordt (conform het standaardmodel) dat de risico's onafhankelijk zijn van elkaar met uitzondering van een correlatie tussen de risico's op het gebied van rente (S1), zakelijke waarden (S2) en krediet (S5). Het verschil tussen de benodigde buffer op totaalniveau en de som van de benodigde buffers voor elk van de afzonderlijke risico's is gepresenteerd onder de term diversificatie.

Hieruit resulteert het VEV voor de evenwichtssituatie: € 69.540. In procenten dekkingsgraad betekent dit een vereiste dekkingsgraad van 117,8%.

Vastgesteld d.d 28 mei 2019 te Assendelft

Het bestuur

H. Mak
Voorzitter

Mw. D. Uitvlugt-Manné
Secretaris

G.J.F. Mol
Vicevoorzitter / penningmeester

M.A. Bults
Lid

A.D. Keetlaer
Lid

G.T.J. Evers
Lid

Overige gegevens

Statutaire bepalingen omtrent de resultaatbestemming

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de resultaatbestemming.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Forbo te Assendelft is aan Triple A – Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2018.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Forbo, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 2.015.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 100.750 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 131 en artikel 132 vanwege het vermogenstekort.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch gelijk aan/hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Forbo is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 3 juni 2019

drs. J.J.M. Tol AAG RBA

verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds Forbo

Verklaring over de in het verslag over het boekjaar opgenomen jaarrekening 2018

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2018 van Stichting Pensioenfonds Forbo te Zaanstad gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit verslag over het boekjaar opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Forbo op 31 december 2018 en van het resultaat over 2018 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2018;
- de staat van baten en lasten over 2018;
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Forbo (hierna: de stichting) zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit	
Materialiteit	€ 3.000.000
Toegepaste benchmark	0,75% van het pensioenvermogen per 31 december 2018, zijnde het totaal van de technische voorzieningen en de algemene reserve..
Nadere toelichting	<p>Wij hebben voor deze grondslag gekozen omdat dit het vermogen betreft dat de basis vormt voor de berekening van de (beleids)dekkingsgraad. Voor het bepalen van het percentage hebben wij gelet op de financiële positie van de stichting en de mate waarin de beleidsdekkingsgraad zich rondom een kritieke grens bevindt. Aangezien de stichting in een herstelsituatie zit maar de beleidsdekkingsgraad per jaareinde niet dichtbij een kritieke grens ligt, hebben wij een percentage van 0,75% gehanteerd.</p> <p>De wijze waarop wij de materialiteit hebben bepaald, is niet gewijzigd ten opzichte van voorgaand boekjaar.</p>

Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 150.000 rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben in vergelijking met voorgaand jaar geen wijzigingen in de kernpunten van onze controle aangebracht.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
Risico	<p>De solvabiliteit van een pensioenfonds wordt gemeten aan de hand van de dekkingsgraad. De dekkingsgraad brengt de verhouding tussen de (netto) activa en pensioenverplichtingen tot uitdrukking en is daarmee een graadmeter voor de financiële positie van een pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de twaalf maanden voorafgaand aan het moment van vaststelling.</p> <p>De stichting is wettelijk verplicht om de beleidsdekkingsgraad te hanteren als basis voor bepaalde beleidsbeslissingen, bijvoorbeeld inzake indexatie en kortingen. Daarnaast is de beleidsdekkingsgraad onder meer van belang om te bepalen of de stichting voldoende buffers heeft.</p> <p>De dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad zijn toegelicht in toelichting '[6] Stichtingskapitaal en reserves' van de jaarrekening.</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de (beleids) dekkingsgraad niet juist wordt vastgesteld.</p>

Ontwikkeling van de (beleids)dekkingsgraad	
Onze controleaanpak	<p>Door controle van de balans onderzoeken wij de samenstellende delen van de dekkingsgraad. De balans en daarmee de dekkingsgraad per 31 december 2018 hebben wij mede met gebruikmaking van de werkzaamheden van de certificerend actuaris gecontroleerd. Wij hebben de ontwikkelingen in de financiële positie van de stichting beoordeeld op basis van het actuariel rapport van de certificerend actuaris en onze controle van de jaarcijfers. Vanwege de gevoeligheid van schattingselementen hebben wij specifiek aandacht besteed aan de waardering van de (illiquide) beleggingen en de waardering van de technische voorzieningen. De werkzaamheden die wij in dit kader hebben uitgevoerd zijn in de kernpunten hierna beschreven.</p> <p>Wij controleren geen andere maandelijkse dekkingsgraden dan de dekkingsgraad ultimo boekjaar. Ten aanzien van andere maandelijkse dekkingsgraden hebben wij de navolgende toetsingswerkzaamheden verricht, die minder zekerheid geven dan een controle van twaalf maandsdekkingsgraden:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Wij hebben de opzet van het totstandkomingsproces van de berekening van de maandelijkse dekkingsgraad onderzocht alsmede de juiste maandtoerekening van zogenaamde key items vastgesteld. Voor boekjaar 2018 hebben wij de aanpassing van de AG prognosetafel en ervaringssterfte als key items geïdentificeerd. – Daarnaast heeft de certificerend actuaris een plausibiliteitstoets uitgevoerd op de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen zoals gehanteerd in de bepaling van de dekkingsgraad gedurende het jaar in relatie tot de ontwikkelingen in de belangrijkste factoren, zoals de rentecurve. Wij hebben kennisgenomen van de uitkomst van deze werkzaamheden van de certificerend actuaris..
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd in de vaststelling van de dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2018..

Waardering en toelichting van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen

Risico	<p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van de stichting. Alle beleggingen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. Voor een deel van de beleggingen is deze marktwaarde te verifiëren aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten (marktprijzen). Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van netto contante waardeberekeningen of een andere geschikte methode, waaronder de intrinsieke waarde per participatie voor posities in niet (beurs)genoteerde fondsen.</p> <p>De waarderingsonzekerheid neemt inherent toe bij netto contante waardeberekeningen en hangt samen met de beschikbaarheid en toepasbaarheid van marktgegevens. Bij de stichting betreffen dit met name de posities in leningen op schuldbekentenis. De posities in niet-(beurs)genoteerde fondsen kennen eveneens inherente waarderingsonzekerheid doordat de waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fondsmanagers.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de beleggingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting '[1] Beleggingen voor risico pensioenfonds'. Uit deze toelichting blijkt dat per 31 december 2018 € 248 miljoen is belegd in niet-(beurs)genoteerde fondsen (63% van de totale beleggingen) en € 18 miljoen in leningen op schuldbekentenis (5% van de totale beleggingen).</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de beleggingen zonder genoteerde marktprijzen niet juist gewaardeerd zijn en dat de toelichting niet voldoet aan relevante verslaggevingsvereisten.</p>
Onze controleaanpak	<p>Bij de controle van de beleggingen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van een andere accountant. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel, hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de beleggingen, rekening houdend met omvang en risicoprofiel van de beleggingen, en deze vastgelegd in instructies. Daarnaast hebben wij een kwaliteitsreview uitgevoerd met betrekking tot de uitgevoerde werkzaamheden en de uitkomsten daarvan. Door deze werkzaamheden, gecombineerd met de hierna beschreven werkzaamheden, hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen verkregen om een oordeel te geven over de jaarrekening.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de beleggingen per 31 december 2018.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Voor niet-(beurs)genoteerde beleggingsfondsen zijn de waarderingsgegevens geverifieerd met gecontroleerde jaarrekeningen 2018 van deze fondsen. Waar deze (nog) niet beschikbaar zijn omvat de controle aansluiting met de meest recente (niet-gecontroleerde) rapportages van de fondsmanagers, waar van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum, alsmede onderzoek van de uitkomsten van back-testing procedures (met gecontroleerde jaarrekeningen) en de monitoring procedures van de uitvoeringsorganisatie. – Voor de waardering van de leningen op schuldbekentenis is een controle uitgevoerd op de netto contante waardeberekening en is de geschiktheid van de gehanteerde rentecurve, inclusief opslagen voor de risicokenmerken van de leningen, onderzocht. <p>Tevens hebben wij de toelichtingen met betrekking tot de beleggingen onderzocht.</p>

Waardering en toelichting van beleggingen zonder genoteerde marktprijzen

Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering van de beleggingen zonder genoteerde marktprijzen per 31 december 2018 en de gerelateerde toelichting in de jaarrekening.
-------------------------	---

Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen

Risico	<p>De technische voorzieningen waaronder de voorziening pensioenverplichtingen betreffen een significante post in de balans van de stichting. De technische voorzieningen dienen krachtens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde. De waardering is gevoelig voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. Hier ligt een aantal belangrijke conventies aan ten grondslag namelijk dat voor de waardering uitgegaan wordt van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur alsmede de meest recente informatie (tafels) omtrent de levensverwachting, zoals gepubliceerd door het Koninklijk Actuariel Genootschap (AG). In aanvulling op de tafels wordt gecorrigeerd voor de ingeschatte ervaringssterfte bij de stichting, zijnde de fondsspecifieke ervaringssterfte. Deze veronderstellingen hebben tezamen met de hoogte van de kostenopslag, waaraan eveneens schattingen ten grondslag liggen, bijzondere aandacht gehad in onze controle.</p> <p>De stichting heeft de waarderingsgrondslagen voor de voorziening pensioenverplichtingen beschreven in de paragraaf 'Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling' en een nadere toelichting opgenomen in toelichting '[7] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds'. Hieruit blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden door toepassing van de meest recente prognosetafel (verlaging voorziening 4,3 EUR miljoen) en aanpassing van de ervaringssterfte op basis van nader onderzoek (verhoging voorziening 2,4 EUR miljoen).</p> <p>Het in het kader van onze jaarrekeningcontrole in aanmerking genomen risico is dat de technische voorzieningen niet toereikend gewaardeerd en toegelicht zijn.</p>
--------	---

Waardering van en toelichting ten aanzien van de technische voorzieningen

Onze controleaanpak	<p>Bij de controle van de technische voorzieningen hebben wij gebruikgemaakt van de werkzaamheden van de certificerend actuaire van de stichting. De certificerend actuaire onderzoekt onder meer de toereikendheid van de technische voorzieningen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. De certificerend actuaire heeft daarbij gebruikgemaakt van de door ons in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens, waaronder de pensioenaanspraken van deelnemers. Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel over de jaarrekening als geheel hebben wij met de certificerend actuaire onze planning, werkzaamheden, verwachtingen en uitkomsten afgestemd voor de controle van boekjaar 2018. Hierbij hebben wij specifiek aandacht gevraagd voor de toets van de ervaringssterfte op basis van de toegepaste prognosetafels en de effecten van de wijzigingen hierin, de toereikendheid van de kostenopslag alsmede de toepassing van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.</p> <p>Wij hebben de gehanteerde waarderingsgrondslagen beoordeeld en controlewerkzaamheden uitgevoerd op de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2018:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Daartoe hebben wij ons een beeld gevormd van de redelijkheid van de aannames en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen alsmede de uitkomsten van het actuariële grondslagenonderzoek en de gehanteerde waarderingsgrondslagen besproken met de certificerend actuaire. – Hierbij hebben wij met inachtneming van het oordeel van de certificerend actuaire gelet op de besluitvorming van het bestuur, de recentheid van beschikbaar grondslagenonderzoek, de toetsing op de onderbouwing van de daarin opgenomen veronderstellingen, de uitkomsten van beschikbare tussentijdse evaluaties, de uitkomsten van de actuariële analyse over meerdere jaren en de aanwezigheid van een consistente gedragslijn. <p>Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen, waaronder het evalueren van de juiste werking van de interne beheersmaatregelen bij de pensioenuitvoeringsorganisatie, het verrichten van aansluitwerkzaamheden met de pensioenadministratie voor wat betreft de aantallen en de aanspraken en het beoordelen van het verloop en de uitkomsten van de actuariële analyse. Tevens hebben wij de toelichtingen ten aanzien van de technische voorzieningen onderzocht.</p>
Belangrijke observaties	Wij hebben geen materiële afwijkingen geconstateerd ten aanzien van de waardering per 31 december 2018 of de toelichting van de technische voorzieningen.

Verklaring over de in het verslag over het boekjaar opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het verslag over het boekjaar andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag, bestaande uit het voorwoord, het verslag van het bestuur en vooruitblik 2019;
- de overige gegevens;
- andere informatie, bestaande uit bestuur en organisatie, meerjarenoverzicht, verslag van de visitatiecommissie, verslag van het verantwoordingsorgaan, verslag van de compliance officer en de bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat. Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden voor de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;

- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen;
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Eindhoven, 3 juni 2019

Ernst & Young Accountants LLP

w.g. P.A.E. Dirks RA

Bijlagen

Overzicht belegd vermogen

(in duizenden euro)

	2018		2017	
	€	%	€	%
Onroerende zaken				
Directe vastgoedbeleggingen	18.798	4,6	0	0,0
	18.798	4,6	0	0,0
Zakelijke waarden				
Aandelenbeleggingsfondsen	106.222	26,1	134.894	32,8
	106.222	26,1	134.894	32,8
Vastrentende waarden				
Vastrentende beleggingsfondsen	122.887	30,2	112.908	27,4
Deposito's	2.500	0,6	4.496	1,1
Leningen op schuldbekentenis	18.038	4,4	31.602	7,7
Obligaties	114.993	28,3	111.801	27,2
	258.418	63,5	260.807	63,4
Derivaten en overige beleggingen				
Valutatermijncontracten	146	0,0	534	0,1
Swaps	8.112	2,0	5.192	1,3
	8.258	2,0	5.726	1,4
Liquide middelen				
Depotbanken	15.026	3,7	9.920	2,4
	15.026	3,7	9.920	2,4
Totaal belegd vermogen excl. vorderingen en schulden inzake beleggingen	406.722	100,0	411.347	100,0

	2018		2017	
	€	%	€	%
Lopende interest vastrentende waarden	0		6	
Lopende interest derivaten	0		160	
Lopende interest overige beleggingen	-1		2	
Dividend	7		7	
Beleggingsdebiteuren	4.388		400	
Totaal vorderingen inzake beleggingen	4.394		575	
Lopende interest vastrentende waarden	-890		0	
Lopende interest derivaten	-84		0	
Credit support annex verplichtingen	-8.285		-8.470	
Verplichtingen derivaten	-336		0	
Beleggingscrediteuren	-77		-1	
Totaal schulden inzake beleggingen	-9.672		-8.471	
Totaal belegd vermogen incl. vorderingen en schulden inzake beleggingen	401.444		403.451	

Begrippenlijst

ABTN

Afkorting voor actuariële en bedrijfstechnische nota. In de ABTN wordt door het bestuur van een pensioenfonds uiteengezet welke actuariële en bedrijfstechnische opzet ten grondslag ligt aan een fonds. Ook wel bedrijfsplan genoemd. Hierin komen drie hoofdonderwerpen aan de orde: de wijze van vaststelling van de verplichtingen jegens de deelnemers, de beleggingsportefeuille en het intern risicobeheersingssysteem.

Actuaris

Een actuaris kan antwoord geven op de vraag wat de toekomst aan pensioenuitkeringen gaat kosten. De actuaris is bij uitstek degene die financiële risico's op de agenda plaatst en adequate oplossingen bedenkt.

Actuele waarde

De actuele waarde is voor beleggingen waarvoor dagelijks openbare prijzen worden vastgesteld, zoals aandelen en obligaties, de beurswaarde. Voor andere vastrentende waarden, zoals onderhandse leningen en hypotheekleningen, wordt de actuele waarde benaderd als de contante waarde van de toekomstige nettokasstromen. Als actuele waarde van de beleggingen in vastgoedfondsen wordt de intrinsieke waarde gehanteerd. Voor direct onroerend goed wordt de taxatiewaarde als actuele waarde gehanteerd.

ALM

Afkorting voor Asset Liability Management. Een ALM-studie betreft de analyse van het risicobeheer van de balans tussen activa en de passiva van een pensioenfonds. Deze studie dient te resulteren in de formulering van een strategisch beleggingsbeleid.

Beleggingsmix

Verdeling van de beleggingen over zakelijke en vastrentende waarden.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad van de afgelopen 12 maandeinde-dekkingsgraden.

Benchmark

Vooraf vastgestelde, objectieve maatstaf voor de prestatie van (de beheerder van) een beleggingsportefeuille of pensioenfonds. Een beursindex bijvoorbeeld.

Contante waarde

De contante waarde op een bepaald moment van (een serie) betalingen in de toekomst, is het bedrag dat op dat moment aanwezig zou moeten zijn om, rekening houdend met rente-aangroei (rekenrente) en eventuele andere actuariële grondslagen, deze toekomstige betalingen te kunnen verrichten.

Dekkingsgraad

Een maat voor de solvabiliteit van een pensioenfonds. De dekkingsgraad wordt bepaald door de mate waarin het beschikbaar vermogen (BV) de voorziening opgebouwde rechten (VOR) overtreft, uitgedrukt in een percentage.

Een dekkingsgraad van 100% geeft aan dat het beschikbaar vermogen juist toereikend is om de voorziening opgebouwde rechten te dekken, terwijl een percentage lager dan 100 aangeeft dat er sprake is van onderdekking. Fondsen gaan in hun financiële opzet veelal van een minimumdekkingsgraad uit die ruim boven 100% ligt.

De Nederlandsche Bank (DNB)

Bij wet ingesteld toezichhoudend orgaan, dat onder andere het naleven van de Pensioenwet bewaakt.

Derivaten

Financiële contracten waarvan de waarde afhankelijk is van een of meer onderliggende activa, referentieprijzen of indices. Voorbeelden van derivaten zijn opties, termijncontracten en rente- en valutaswaps.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten worden verstaan: huur-, dividend- en renteopbrengsten van de beleggingen.

Duration

De gewogen gemiddelde looptijd van de kasstromen van een obligatie, waarbij weging geschiedt op basis van de contante waarde van iedere kasstroom. Duration is een graadmeter voor de rentegevoeligheid van een obligatie. In de regel: hoe langer de looptijd van een obligatie, hoe gevoeliger de koers van die obligatie voor renteveranderingen.

Franchise

In veel pensioenregelingen is een bepaald drempelbedrag opgenomen waarover geen pensioenopbouw plaatsvindt omdat de AOW geacht wordt hierover pensioen te verlenen. Dit bedrag is veelal afgeleid van de uitkeringen krachtens de AOW en wordt dan 'franchise' genoemd.

Herverzekering

Het door een pensioenfonds geheel of gedeeltelijk onderbrengen van een pensioenregeling in een levensverzekeringsovereenkomst en/of het door een pensioenfonds onderbrengen van extra hoge risico's bij een levensverzekeraar, zoals overlijden- en invaliditeitsrisico's van deelnemers.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten vallen de gerealiseerde verkoopresultaten inclusief valutaresultaten en de niet gerealiseerde herwaarderingsresultaten.

Kansstelsels

Dit zijn veronderstellingen met betrekking tot sterftekansen, invalideringskansen, ontslag, gehuwdheid en individuele loonontwikkeling.

Koopsom

Een koopsom is een eenmalige betaling die aan de uitvoerder van de pensioenregeling is verschuldigd en waarvoor een bepaalde pensioenaanspraak wordt ingekocht. In beginsel is een koopsom dus een eenmalige betaling, en een premie een periodieke betaling. Zowel premies als koopsommen dienen hetzelfde doel, namelijk de financiering van de pensioenen.

Nominale waarde

De op het stuk (aandeel of obligatie) aangegeven waarde. Bij een koers van 100 (= 100%) is de prijs van het waardepapier gelijk aan de nominale waarde.

Overlevingstafels

Geven aan wat de levens- en sterftekansen zijn van mannen en vrouwen in Nederland, afhankelijk van de bereikte leeftijd. Ze worden gebruikt bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen door de actuaris.

Pensioengrondslag

Het bedrag waarover pensioen wordt toegekend. Vaak is dit het voor pensioen meetellende jaarsalaris minus de franchise.

Performance

Het rendement dat is behaald met de beleggingen.

Rekenrente

De rekenrente is het fictieve percentage dat het belegde pensioenvermogen wordt geacht op te brengen in de toekomst en waarvan bij de berekening van de contante waarde wordt uitgegaan.

Rendement

Het positieve of negatieve resultaat dat een verzekeringsmaatschappij of een pensioenfonds behaalt met de belegging van daartoe beschikbare middelen.

Rentetermijnstructuur

De rentetermijnstructuur is een grafiek die het verband weergeeft tussen de looptijd van een vastrentende belegging enerzijds en de daarop te ontvangen marktrente anderzijds.

Solvabiliteit

Het vermogen om (nu en op termijn) aan de financiële verplichtingen te kunnen voldoen.

Toeslag

Een toeslag is een verhoging van een pensioen of een aanspraak op pensioen, welke is gebaseerd op een in het pensioenreglement omschreven regeling, dan wel op incidentele basis wordt verleend.

Totaal rendement

Het totaal rendement van een belegging is samengesteld uit de koerswinst of het koersverlies (indirecte beleggingsopbrengsten) over de beschouwde periode, terwijl de directe beleggingsopbrengsten (dividend, rente, aflossingen, huur en dergelijke uitkeringen) meteen worden herbelegd en tijdsgewogen in het totaal rendement worden meegenomen. Het totaal rendement wordt uitgedrukt in een percentage ten opzichte van het gemiddeld belegd vermogen.

Vastrentende waarden

Hypotheken, leningen op schuldbekentenis en obligaties.

Verzekeringstechnische analyse

Ook wel actuariële analyse genoemd. In deze analyse wordt door de actuaris de invloed verklaard van opgetreden verschillen tussen de gehanteerde actuariële grondslagen en werkelijke ontwikkelingen.

Verzekeringstechnische risico's

Bij het verzekeren van pensioenaanspraken loopt een fonds een langlevensrisico voor het ouderdomspensioen als verzekerden langer leven dan volgens de gebruikte overlevingstafel wordt verwacht. Voor het nabestaandenpensioen loopt het fonds een kortlevensrisico als de verzekerden korter leven dan volgens de overlevingstafel wordt verwacht. Ook kan het invaliditeitsrisico worden gerekend tot de verzekeringstechnische risico's van fondsen.

Zakelijke waarden

Aandelen, converteerbare obligaties en onroerend goed(fondsen).